

KOMÜNİST

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞİN!

DOSYA: HALK İÇİN EKONOMİ

Halk İçin Ekonomi Paketi ★ TIP Bilim Kurulu

Bölüşüm Sorunu Ekseninde
Mevcut Ekonomi Programı ve Kamucu Alternatifi
Aziz Çelik

Bu Ekonomi Politikalarıyla Düzlüğe Çıkılabilir mi?
Özgür Orhangazi

Türkiye'nin Kaynak Sorunu Var mı?
Ali Rıza Güngen

Halk İçin Ekonomi, Kamu İçin Devlet:
Muhalliflikten Kuruculuğa
Nazır Kapusuz

Sosyalist Bir İktidarın Ekonomisi Üzerine Düşünceler
Sinan Dervişoğlu

Yapay Zekanın Şafağı, Dev-Bot'un Yükselişi
Meltem Kolgazi

Bir Leninizm Var mı?
Can Soyer

Göz Önünde Saklanmış Kuramcı: Behice Boran
Cem Oto

Sınıf Siyaseti mi Kimlik Siyaseti mi?
Tunç Türel

22
KİŞİ '25

KOMÜNİST

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞİN!

SAYI
22
KIŞ '25

KOMÜNİST

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞİN!

Üç Aylık Teorik Dergi

Yayın türü: Yaygın-süreli yayın

KIŞ 2025

Birlik Yayın Gıda San. ve Tic. Ltd. Şirketi Adına İmtiyaz sahibi: Furkan Seyhan

Sorumlu Müdür: **Can Soyer**

Kapak ve Mizanpaj: **Yener Yentek**

Adres: **Birlik Yayın Gıda San. ve Tic. Ltd. Şti.**

OSMANAĞA MAH. GENERAL ASİM GÜNDÜZ CAD. B BLOK YEĞİNER NO: 37 İÇ KAPI NO: 74 KADIKÖY/ İSTANBUL

Baskı: **Deren Matbaacılık SAN. ve TİC. LTD.ŞTİ.** / Beylikdüzü OSB Mah. Orkide Cad. No: 9/Z Beylikdüzü/ İstanbul

KOMÜNİST Sayı: 22

İÇİNDEKİLER

Sunuş 5

Ya HEP Ya Hiç 7

Dosya:

Bölüşüm Sorunu Ekseninde Mevcut Ekonomi Programı ve Kamucu Alternatifi 16
Prof. Dr. Aziz Çelik

Bu Ekonomi Politikalarıyla Düzlüğe Çıkılabilir mi? 30
Özgür Orhangazi

Türkiye'nin Kaynak Sorunu Var mı? 36
Ali Rıza Güngen

Halk İçin Ekonomi, Kamu İçin Devlet: Muhaliflikten Kuruculuğa 43
Nazır Kapusuz

Sosyalist Bir İktidarın Ekonomisi Üzerine Düşünceler 53
Sinan Dervişoğlu

Polemik

Yapay Zekanın Şafağı, Dev-Bot'un Yükselişi 73

Meltem Kolgazi

Bir Leninizm Var mı? 78

Can Soyer

Göz Önünde Saklanmış Kuramcı: Behice Boran 98

Cem Oto

Kitaplık

Sınıf Siyaseti mi Kimlik Siyaseti mi? 106

Tunç Türel

Sunuş

Türkiye ekonomisi bir kez daha uzun erimli bir darboğazdan geçiyor. Saray Rejimi'nin ülkemizi içine sığdırmaya çalıştığı başkanlık sisteminin ağır faturası ekonomi alanında geniş emekçi kesimlere ödetiliyor.

Yıllardır süregelen yüksek enflasyon, alım gücü kaybı ve kayıt dışı, güvencesiz, yoğun çalışma sarmalında Türkiye'de emek rejimi patronlar lehine bir çözülme yaşıyor. Zenginlerin servetine servet kattığı, kamu birikimlerinin yağmalandığı bu tablo, bu yıkıma sebep olanların dahi baş etmekte zorlanacağı ağır tahribatlara yol açtı.

AKP iktidarında kuyrukları bitirmekle övünürken, yapay zekanın insan hayatını nasıl kolaylaştırabileceğinin tartışıldığı bir çağda yüzbinleri tanzim kuyruklarına mecbur bıraktı. Gıda, konut, eğitim enflasyonunda dünya rekoru kırdı, Türkiye'nin kendi kendine yetebilirlik kapasitesini yok etti. Yurttaş fiyat algısını yitirdi, pazar arabasını doldurmak ya da sinemaya gitmek lüks haline geldi.

Düzen, kendi yarattığı yıkımı toparlayabilmek için kendi kendine bir reçete uydurdu ve başına da patron dostu, emekçi düşmanı Mehmet Şimşek'i getirdi. "Reçete" şu: Bir avuç patronun bitmek bilmeyen kar ve yağma hırsını; alım gücü iyice düşen gri yakalılar, açlık sınırına yakın ücret alanlar, emekli maaşı buhar olup uçanlar ödesin!

Akla, mantığa aykırı bu "reçete"nin sonuç vermediğini görüyoruz. Emekçi halkın böyle bir inancının olmadığını da... Öyleyse sosyalistler ne yapmalı? Emekçilere dayatılan bu çözümsüzlüğü eleştirmekle yetinebilir miyiz? Komünist'in yeni sayısında bu soruya cevap aranıyor.

Türkiye İşçi Partisi'nin mevcut ekonomik darboğaz karşısında halkçı ve kamucu bir karşı-reçete arayışının tarifi olan ve TİP Bilim Kurulu'nun katkılarıyla hazırlanan Halk için Ekonomi Paketi (HEP), düzenin yanıtlayamadığı sorulara akılcı ve kolaylıkla uygulanabilir çözümler içerirken sorunun kaynağını da göstermeyi atlamıyor. Sorunun kaynak değil bölüşüm sorunu olduğu konusunda metinde bir soru işareti bulunmuyor.

Kamuya ait olanların kişilere ve holdinglere peşkeş çekildiği uzun bir dönemin sonucunda bugün bölüşümden kaynaklı olarak geniş halk kesimlerinde bir yoksullaşma görülürken, zenginler servetini büyötmeyi sürdürüyor. Gelir düzeyi yukarılara çıktıkça vergi yükünün azaldığı, yaşanan kaybın asgari ücretlilere, emeklilere, gri yakalılara ödetildiği bir ekonomik tabloda %1'lik azgın azınlık karşısında %99'un kazanan olması mümkün görünmüyor.

HEP, ekonomik çözümlüşe bütünlüklü bir müdahale paketi olarak vergide adaleti enflasyonla mücadeleyle, kamusal hakları asgari ücretle, sendikal örgütlenme özgürlüğünü barınma fonlarıyla bağlantılandırıyor. Birinde veya birkaçında değil, Türkiye ölçeğinde bir ekonomiyi ayağa kaldıracak tüm ekonomik unsurlarda değişiklikler öneriyor.

Pakete ve dosyadaki yazılara göz gezdirdiğinde okurun aklında bir soru belirebilir: "Ekonomik sorunları aşmanın bu kadar akılcı, ölçülebilir ve uygulanabilir bir yolu varsa neden yıllardır bu ülkenin milyonlarca yurttaşı olarak bu zorlukları çekiyoruz?" Mesele her zaman olduğu gibi yine siyasetle, örgütlü halkın yaptırabilme gücüyle alakalı da ondan! Patronların hizmetinde, onların gözetiminde yönetilen Türkiye ekonomisinde halka yaşatılanların tesadüf ya da yol kazası değil bilinçli tercihlerin birer sonucu olduğunu metin şiddetle vurguluyor. Öyleyse kronik sorunlara yenileri eklenmeden, yoksulluk ve sefalet kadere dönüşmeden, daha fazla geç kalmadan siyasete müdahale etmek ve yüksek sesle söylemek gerekiyor: Ya HEP, ya hiç!

Dergimizin "Halk için Ekonomi" başlıklı dosyasının ilk yazısında Prof. Dr. Aziz Çelik'in TİP Kocaeli İl Örgütü'nün düzenlediği HEP Birlikte Halk Buluşması'nda yaptığı konuşmaya yer verdik. "Bölüşüm Sorunu Ekseninde Mevcut Ekonomi Programı ve Kamucu Alternatifi" başlığını taşıyan konuşmada Aziz Çelik mevcut ekonomi programının gerçekçi bir fotoğrafını sunuyor. Özgür Orhangazi yazısının başlığını da oluşturan "Bu ekonomi politikalarıyla düzlüğe çıkılabilir mi?" sorusu etrafında Çelik'in bulunduğu fotoğrafın ardından mevcut ekonomi politikalarının "ufkunu" tartışıyor.

Dosyanın bir sonraki çalışması, hem Saray/Şimşek programının hem de HEP'in odaklandığı konulardan "kaynak meselesi" üzerine. Ali Rıza Güngen yazısında Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu ekonomik adımları atmaya yetecek kaynağı olup olmadığını, varsa bu kaynağın neden efektif biçimde kullanıl(a)madığını tartışıyor.

HEP gibi bir metne neden ihtiyaç duyuldu, paket hangi ölçüm ve kriterler baz alınarak hazırlandı? Mevcut ekonomik programa yönelik eleştiriler neler? "Halk için Ekonomi, Kamu için Devlet: Muhaliflikten Kuruculuğa" isimli çalışmasında Nazır Kapusuz, üstlendiği kurucu misyon itibarıyla HEP'i tartışıyor.

Sinan Dervişoğlu, dosyanın son yazısında tarihsel örnekler ışığında dünden bugüne sosyalist ekonomi modelini etraflıca tartışıyor.

Dosyanın ardından Polemik'te Meltem Kolgazi günümüzün yükselen ve yakıcı tartışmalarından biri olan Yapay Zeka kavram ve uygulamalarını sosyalist perspektiften ele alıyor. Can Soyer, "Bir Leninizm var mı?" şeklindeki kışkırtıcı sorunun peşinde Marx'ın "boşluklarını", Lenin'i ve siyasal pratiğin inşasını tartışıyor.

Tanıtım'da Cem Oto, Behice Boran'ı pek de anılmadığı "göz önünde saklanmış kuramcı" boyutuyla ele alıyor. Derginin bu sayısının son yazısında ise Tunç Türel, Adolph Reed Jr. Walter Benn Michaels'in 2023 yılında yayınlanan ve esas olarak seçme yazıları ile röportajlarının derlemesinden oluşan Sınıf Siyasetinden Başka Siyaset Yok isimli kitabı tanıtıyor ve tartışıyor.

Komünist, önümüzdeki dönemde güçlendirilmiş ekibiyle yoluna güçlenerek devam edecek. Yolculuğumuzda bizi yalnız bırakmayan okurlarımıza yürekten teşekkür ediyoruz.

Komünist Dergisi

YA HEP YA HİÇ!

Saray'ın ve sermayenin güncel ekonomi programı, 2023 genel seçimlerinin ardından göreve getirilen Hazine ve Maliye Bakanı Mehmet Şimşek eliyle uygulamaya konan bir "şok reçete" işlevini görüyor. On yıllardır halkı yoksullaştıran, kamuya ait olanı hortumlayan ve zengini daha da zengin yapan politikaların yeni ve sert bir safhasındayız.

İktidar, yıllardır krizler üreten Türkiye ekonomisini ayağa kaldırmak amacıyla vergiler, enflasyon ve faiz politikaları gibi pek çok başlıkta adımlar atıyor **ancak yaklaşık 1,5 yıldır uyguladıkları reçete hastayı iyileştirmek bir kenara, yatağa iyice mahkum etti.**

"**Vergide adalet**" dediler; yeni vergiler getirdiler, mevcut olanları ağırlaştırdılar. Milyonlarca emekçi vergi ödemek için çalılsır hale geldi. Yıllardır vergi ödemeyen devasa holdingler ise yaptırımla karşılaşmadan semirdi, sömürdü, zenginleşti.

"**Düşük enflasyon**" dediler, enflasyonist ortam asgari ücreti ve sosyal hakları silip süpürdü. Enflasyonu düşürme kisvesi altında emekçiler yoksullaştırıldı, işsiz aşsız kaldı, patronlar ise karına kar kattı.

"**Hepimiz aynı gemideyiz**" dediler; onlar kaptan kamarasında manzaranın keyfini çıkarırken vatandaş ayın sonunu zor çıkarır oldu.

İktidarın tam, muhalefetin örtülü desteğiyle uygulanan bu program halkı ezerek yoksullaştırıyor. Şimşek, verileri kanıt gösterip iyiye gittiğimizi söylüyor, biz ise yurttışa soruyoruz: **Siz bu (sözde) büyümenin, istihdam artışının, ekonomik düzelmenin etkilerini evde, markette, pazarda, sinemada, telefon satın alırken ya da faturaları öderken gördünüz mü?**

• **YA HEP YA HİÇ**

Zenginin yoksulu ezdiği, gençlerin geleceğinin karardığı bu düzen devam etsin isteyenler bir gemide; asgari ücrete çalışanlar, ofis masalarında dirsek çürütenler, eve ekmek götürebilmek için canını riske atanlar öbüründe...

Saray Rejimi'nin patron yanlısı politikaları sonucunda Türkiye ekonomisinin yıllardır içine hapsediği ekonomik darboğazdan ancak halk lehine bir **"reçeteyle"** çıkılabilir.

Saray Rejimi'nin patronları daha fazla zenginleştirmek için halktan çaldıklarının, kamu kaynaklarından soyduklarının **HEPSİNİ GERİ ALACAĞIZ**. Halka ait olan ne varsa halk için kullanılmasını sağlayacağız.

HEP BERABER KAZANACAĞIZ!

Mevcut talan ve sömürü politikalarının karşısında halkımızın ekonomik refahını önceleyen kısa vadeli çözüm önerilerimizi içeren **Halk için Ekonomi Paketi (HEP)**;

- Türkiye ekonomisinin çöküş sebeplerini derinlemesine analiz eden,
- Bu sebeplerin kısa-orta vadede nasıl ortadan kaldırılabileceği hakkında araştırmalar ve çalışmalar yapan,
- Kendisine bilimi rehber, emek ve emekçi dostu bir yaklaşımı ilke edinen

alanında uzman bir heyet tarafından hazırlandı. Türkiye'nin sorunlarını tespit edebilecek ve çözebilecek birikime sahibiz. Bu birikime güvenerek, ekonomiye ve siyasete kamucu, katılımcı ve sosyalist bir müdahale için adımlarımızı atıyoruz.

Türkiye İşçi Partisi olarak, muhalefet etmenin yalnızca iktidarı eleştirmek değil, aynı zamanda halk yararına yapılması gerekenler üzerine plan, program ve yöntemler oluşturmak anlamına geldiğinin bilinciyle; akılcı, uygulanabilir, Türkiye'nin imkan ve ihtiyaçları doğrultusunda hazırlanmış bu paketi **emekçi halkımızın ilgi ve takdirine sunuyoruz.**

HEPSİNİ GERİ ALACAĞIZ!

BİZE AİT OLANLARI KAMU KAYNAKLARINI YAĞMALAYANLARDAN GERİ ALACAĞIZ!

Özelleştirme ile Kamu Özel İşbirliği denen yağmacı sözleşmelerle sermayeye devredilen tüm işletmelerin HEP'sini **yeniden kamu-laştıracağız**.

Geçmişte satışı yapılan tüm kamu arazi satışlarını yeniden inceleyecek, kamu zararına uğratılan yerlerde **satışları iptal edecek ya da ek bedeller alacağız**.

Geçmişe dönük inceleme yapacak, kamunun zarara uğratıldığı tespit edilen ihalelerdeki **farkları tahsil edeceğiz**.

İktidarın paralel hazinesi gibi çalışan ve denetlenemeyen başta Varlık Fonu, Savunma Sanayii Destekleme Fonu gibi bütçe dışına kaçırılan fonları **lağvedecek**, tüm varlıkları **kamunun kontrolüne alacağız**.

Tek adamın ve yandaşlarının lüks ve şatafatına harcanan kamu kaynaklarını, başta Saray'a ait uçakları, arabaları, yatları satarak halk yararına kullanmak üzere **bütçeye katacağız**.

VERGİDE ADALET

1315 tane vergi istisnası ile patronlardan toplanmayan 2,2 trilyon TL'yi toplayacağız. HEP emekçiler mi maaşından, harcamasından vergi ödeyecek? **Vergiye zenginlerden alacağız**.

Toplam vergiler içinde oranı dünyada eşi benzeri olmayan biçimde %70'lere varan ve doğrudan vatandaşın üzerine yük olarak bindirilen, lüks tüketim dışındaki **ÖTV, KDV gibi dolaylı vergileri düşüreceğiz**.

Sadece 2023 yılında Hazine'ye 900 milyar TL yük getiren kamu bankalarının sermayeye kaynak aktarma mekanizması olarak kullanılan «görev zararı»nı **halk yararına kullanacak**, kamu bankalarını gerçek amaçları doğrultusunda **kamu yararına çalıştıracacağız**.

Sermayeye uygulanan vergi muafiyeti, istisnası, indirimi ve vergi aflarına son vereceğiz. Geçmiş vergi ve varlık barışlarında kamu-yu zarara uğratanları tespit edecek ve zararı tahsil edeceğiz.

Vergi sistemimize yılda bir kere toplanacak olan **servet vergisini** ekleyecek ve gelir vergisi sistemini **yüksek gelirlilerden** mevcut-tan daha yüksek oranlarda vergi alacak şekilde **değiştireceğiz.**

AKP'nin iktidar olur olmaz düşürdüğü kurumlar vergisi oranını **%22'den %35'e çıkaracağız.**

Emekçilerin ücretlerinden alınan vergileri düşüreceğiz.

ENFLASYONLA GERÇEK MÜCADELE

Enflasyonla sözde mücadele adı altında emekçilerin ücretlerinin baskılanmasına izin vermeyeceğiz.

Son yıllarda pandemi, yüksek enflasyon, aşırı kur artışından dolayı karlarını 3-4 kat artıran işletmelerden **"aşırı kar" vergisi** alacağız.

Gıda, ulaştırma, enerji gibi dışsal fiyat spekülasyonlarına ya da te-kelleşmelerin insafına bırakılmış alanlarda **fiyat kontrolleri sağla-yacak, kamu payını hızla artıracamız.**

Gıda ve hijyenik ürünler gibi temel ihtiyaç maddeleri üzerindeki **vergileri sıfırlayacağız.**

Otoyol ve köprüleri tamamen kamunun kontrolüne alıp taşıma-cılık maliyetlerini düşürerek **enflasyonun sebeplerinden birisini ortadan kaldıracamız.**

HEP BERABER KAZANACAĞIZ!**HALK İÇİN ÜCRETSİZ, NİTELİKLİ KAMU HİZMETLERİ VE YATIRIMLARI**

Başta sağlık, eğitim ve bakım hizmeti harcamaları olmak üzere tüm kamu hizmetleri için bütçeden ayrılan payların, toplumun gereksinimlerini karşılayabilecek düzeye çıkarılmasını sağlayacağız. Bu hizmetlerin kalite ve kapsamını geliştireceğiz.

Eğitim, sağlık, enerji ve iletişim alanlarında hizmet üretimi tamamen **kamu tarafından sağlanacak**.

Kamu hizmetlerinin yaygınlaşması, niteliği ve kalitesinin artması için **kamu istihdamını artıracacağız**.

ASGARİ ÜCRET DEĞİL İNSANCA ÜCRET

Asgari ücreti genel, ortalama ücret olmaktan çıkaracağız. Sektör, kıdem, vb. unsurlar da dikkate alınarak emekçilerin temel, sosyal, kültürel vb. ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri **taban ücret uygulamasını hayata geçireceğiz**.

Sendikalaşma, grev, toplu sözleşme önündeki tüm **yasal ve idari engelleri kaldıracacağız**. Asgari ücret dahil tüm ücretler kamu ve özel sektörde **toplu iş sözleşmeleri ile belirlenecek**.

Emekçiler patronlarından daha fazla vergi verir hale geldi. Ücretlerde vergi adaletini sağlayacağız.

ÇALIŞMA SAATLERİ DÜŞECEK, İŞSİZLİK AZALACAK, İŞSİZLİK FONUNA ERİŞİM KOLAYLAŞACAK!

Çalışma saatlerini kademeli olarak **haftalık 35 saate indireceğiz**.

Çalışma sürelerini ücret kaybına yol açmaksızın azaltarak önemli ölçüde **istihdam yaratacağız**.

Kamu hizmetlerini güçlendirecek, bu alanlardaki istihdam açığını kapatacak ve **yeni istihdam olanakları yaratacağız**.

İşsizlik sigortası fonunu sermayeye aktaran uygulamalara son vereceğiz.

İşsizlik ödeneğinden faydalanma koşullarını kolaylaştıracacağız.

BARINMA, RANT KAPISI OLMAYACAK

Konut sahipliğinin yatırım aracı olarak görülmesine son vereceğiz. İkiden fazla konuta sahip olan kişi ve kurumlardan artan oranlı vergi alacağız. Toplanan vergilerle, bütçe gözetimi içinde bir **Kamusal Barınma Fonu** kuracağız.

Kira artışlarına **denetim getirecek**, tavan fiyat uygulaması getireceğiz.

Sosyal konut üretimini başlatacağız.

Yoksul yurttaşlara doğrudan konutlar tahsis ederken, gelirlerine göre maaşlı yurttaşların kira öder gibi sosyal konut sahibi olmalarını sağlayacağız.

Gelir grubuna göre yurttaşların Kamusal Barınma Fonu'ndan konut hibesi ya da faizsiz borç almasını sağlayacağız.

ENERJİ, SU VE İLETİŞİM TÜKETİMİNE KAMU DESTEĞİ SAĞLAYACAĞIZ

Elektrik, su, doğalgaz ve iletişim ücret tarifelerinde yapılacak yıllık zam oranı asgari ücrete yapılacak yıllık zam oranını **geçmeyecek**.

8 Şubat 2022'de TBMM'ye sunduğumuz Cep Dostu Fatura Yasası teklifinde önerdiğimiz üzere aylık hane gelirlerine göre yurttaşlara fatura yardımı yapacağız.

Gelir garantisi olmayan ve yoksulluk sınırının altındaki tüm yurttaşların enerji ve iletişim kullanımını faturalarını, belirli kotalar içerisinde **kamu bütçesinden karşılayacağız**.

KADINLAR YAŞAMIN İÇİNDE OLACAK

Kadın istihdamını arttırmak için Kadın Çalışma Destek Merkezleri oluşturacağız ve pozitif ayrımcılık uygulamalarını hayata geçireceğiz.

Eşit işe eşit ücreti istisnasız uygulayacağız.

Kadınların istihdama ve hayata katılmalarını sağlayacak biçimde nitelikli kamu kreşlerini çoğaltacak, kreş açma yükümlülüklerini ve yaptırımlarını kadınlar yararına yeniden düzenleyeceğiz.

Şiddet mağduru kadınlara ve tek ebeveyn annelere sosyal konut sağlayacağız.

Bakım emeğini üstlenen kadınlara sağlık ve emeklilik hakkı tanıyacak, bakım yükünü kamu eliyle düzenleyecek biçimde yaşlı ve engelliler için **gündüz bakım merkezlerini çoğaltacağız.**

GENÇLER GELECEKLERİNİ YİTİRMEYECEK

Stajyer, bursiyer ve çırak gibi adlar altında düzenlenen, gençlerin “ucuz emek gücü” olarak çalıştırıldığı tüm uygulamalara son vereceğiz. MESEM protokolü uygulamadan kaldırılacak.

Mesleki gelişim ağırlıklı, adil, sigortalı, ücretli uygulamaları hayata geçirerek **yaş sınırına bağlı olmaksızın** iş kanununa tabi olmalarını sağlayacağız.

Ülkenin genç ve eğitimli insan kaynağının değerlendirilmesine yönelik önlemler alacak, gençlerimizin HEP ülkede kalmalarını teşvik edeceğiz.

Üniversite öğrencilerine **kira ve fatura desteği** sağlanacak.

EMEKLİLER İNSANCA YAŞAYACAK!

Emekli aylığının alt sınırı için **taban ücret** belirleyeceğiz.

Aylık bağlanma oranını geçmiş orana geri getirecek, **%35'ten %75** seviyesine çıkaracağız.

Emeklilerin refah artışından paylarını alabilmeleri için, emekli aylığı artışlarında büyüme oranını %30 değil, **%100 oranında** dikkate alacağız.

ÇİFTÇİYİ GÜÇLENDİRECEK, TARIMI, GIDAYI, TOPRAĞI, SUYU, DOĞAYI KORUYACAĞIZ!

İhtiyaç fazlası olmadıkça temel gıda maddelerinin ihracatına kısıtlama getireceğiz. **Tarımsal üretimi ihtiyaca göre planlı hale getireceğiz.**

Tarımsal destekleri GSMH'nin %0,3'ünden ilk aşamada en az %3'e çıkaracağız. Hem tarımsal üretimi ve çiftçileri teşvik edecek, hem de **gıda güvenliğimizi koruyacağız.**

Tohumda yabancı tekellerin egemenliğine son verecek, yerel tohumu destekleyeceğiz.

Kooperatif birliklerini ve kooperatifler birliğini özerk yapılar hale getirecek, çiftçilerin söz ve karar sahibi olacağı mekanizmalar kuracağız.

Kooperatifler birliğinin **gübre fabrikalarını kamulaştıracaktır.**

Çiftçinin ürünlerini en hızlı ve maliyeti düşük şekilde halka ulaştıracak, araçların değil üreticilerin kazanmasını sağlayacağız.

Özel sektöre verilmiş tüm maden ruhsatlarını iptal edeceğiz. Madencilik sadece kamu eliyle, doğaya, toprağa, suya, tarıma zarar vermeden yapılacaktır. Maden ve enerji yatırımları nedeniyle tahrip edilmiş toprağı rehabilite edilerek tarıma uygun hale getirilmesini sağlayacağız.

Tarım arazilerinin acele kamulaştırma yoluyla **rant için yağmalanmasına izin vermeyeceğiz.**

dosya

Bölüşüm Sorunu Ekseninde Mevcut Ekonomi Programı ve Kamucu Alternatifi¹

PROF. DR. AZİZ ÇELİK

Öncelikle bu toplantıyı düzenleyen Türkiye İşçi Partisi Kocaeli İl Örgütü'ne çok teşekkür ediyorum, beni çağırdığı ve düşüncelerimi sizlerle paylaşma imkânı verdiği için. Sizlere de çok teşekkürler, bu pazar gününün önemli bir bölümünü bu toplantıya ayırıp geldiğiniz için.

Ben sizlerle bugün uygulanmakta olan ekonomi programının, Mehmet Şimşek adıyla özdeşleşen ama aslında hükümetin tümünün programı olan bu ekonomi programının çalışanlar açısından, işçiler açısından ne ifade ettiğini ve bunun karşısında toplumcu, kamucu ve halkçı bir ekonomi programının olanaklarının neler olduğunu paylaşmaya çalışacağım. Bu ekonomik programın eleştirisini yaparken, bu ekonomik programın dayandığı çeşitli iddiaları sizlerle konuşmaya çalışacağım.

Elbette anlatımım bir üniversite dersi gibi olmayacak. Mümkün olduğu kadar çarpıcı verileri sizlerle paylaşmaya çalışacağım. Benim değerlendirmemin amacı esas olarak “kaynak ve bölüşüm sorununu” tartışmak. Çünkü mevcut ekonomi programı “Alternatifi yok, başka yolu yok, bunun dışında ekonomi kurtulmaz” diye sunuluyordu.

¹ TİP Kocaeli İl Örgütü'nün 17 Kasım 2024'te düzenlediği HEP Birlikte Halk Buluşması'na konuk olan Sosyal Politika Uzmanı Prof. Dr. Aziz Çelik'in konuşmasını okurlarımızın ilgisine sunuyoruz.

“Başka alternatifi yok” iddiasını biliyorsunuzdur. Aslında ekonomi literatürüne Margaret Thatcher’ın armağanıdır. Neoliberal program Margaret Thatcher tarafından “There is no alternative” (TINA) denerek uygulamaya konmuştu. Ama ondan sonra aradan geçen 45-50 yıl içerisinde başka bir dünyanın ve başka bir ekonomi programının mümkün ve gerekli olduğu ortaya çıktı.

Türkiye açısından da Özal ile başlayan bu neoliberal yıkım programının en son aşamasını yaşıyoruz. Bunun karşısında başka bir alternatif ne olabilir? Kaynak ve bölüşüm meselesi nasıl çözülebilir? Bunun üzerinde durmaya çalışacağım değerli arkadaşlar.

Şimdi öncelikle değerlendirme yaparken sık sık bize ekonomi alanında, ekonomi politikaları alanında çeşitli hayaller, iddialar, zaman zaman da masallar anlatılır. Buna karşı aslında görünenin arkasındaki gerçeği anlamanın son derece önemli olduğunu düşünüyorum. Bilimin işlevi de budur: Görüneni değil özü anlamak. Bunun için de bir perspektife sahip olmak, bir gözlüğe sahip olmak, bir pusulaya sahip olmak bence son derece önemli. Eski Roma döneminden kalan bir deyim var, “Trabzon’u kaybetmek” (*Perdere la Trebisonda*) diye.

Trabzon’u kaybetmek deyiminin anlamı şudur: Karadeniz’de seyahat eden gemiciler için Trabzon Limanı son derece önemli bir yerdir. Ve buradan aslında bütün mallarını ön Asya’ya, Acem ülkesine ulaştırırlar. Ve Trabzon’u kaybetmek, pusulasını kaybetmek, yolunu kaybetmek anlamına gelir Karadeniz’de. O yüzden de İtalyancada “*Perdere la Trebisonda*” diye bir kavram var.

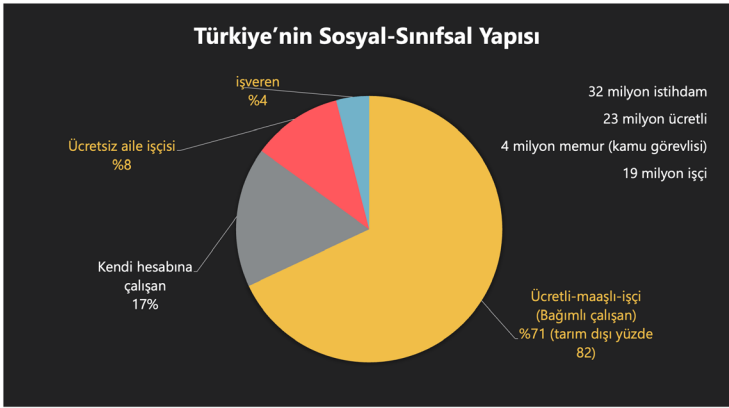
Ben bunun aslında bugün de politikada, ekonomide yönümüzü kaybetmemek için son derece önemli olduğunu düşünüyorum. Yani bir ekonomik meselelere bakarken bir sınıfsal pusulayla, gözlükle bakmanın son derece önemli olduğunu düşünüyorum. Buradan şuraya gelmek istiyorum. Şimdi bize sık sık özellikle ana akım iktisatçılar bilimin, ekonominin tarafsız ve teknik bir mesele olduğunu anlatırlar.

Halbuki ekonomi de sosyal bilimler de teknik ve tarafsız konular değildir. Özellikle ekonomi, bir sosyal bilim olarak nereden baktığınızla, hangi kavramları kullandığınızla, hangi bakış açısına sahip ol-

duğunuzla bağlantılı olarak değişir. Dolayısıyla evrensel, genel geçer iktisadi kurallar söz konusu değildir. Ekonomide “tek bir seçenek” söz konusu değildir.

Bu daha çok ana akım iktisadın bize yıllardır vaaz verdiği, inanmanızı istediği dolayısıyla “iyi teknisyenler” gelirse ekonominin kurtulacağına dair bir safsatadan ibarettir. Dolayısıyla öncelikle bu iddiayla hesaplaşmak ve ekonominin aslında sosyal-sınıfsal nitelikli bir alan olduğunu kabul etmek gerekiyor. Dolayısıyla bilimin, sosyal bilimin en önemli işlevi bir şey ortaya koyarken görünüşle öz arasındaki farkı ortaya koymak ve bunu anlamaya çalışmaktır. Şimdi burada bir ekonomi politikası tartışmaya çalıştığımızda bizim karşımıza çıkan en önemli sorunlardan birisi, ekonominin tarafsız ve teknik bir bilim olduğu konusudur.

Sosyal bilimlerde, sosyal alanda, toplumsal alanda tarafsızlık konusunda size Anatole France’ın bir sözünü hatırlatarak, bunu aktararak başlamak istiyorum. Şöyle diyor: “Yasalar o muhteşem eşitliğiyle sokaklarda dilenmeyi, ekmek çalmayı ve köprü altında uyumayı fakirlere olduğu gibi zenginlere de yasaklarlar.”

Dolayısıyla aslında eğer meselelere böyle bakarsak yasa önünde eşitlik, herkesi eşitliyor. Ama gerçek hayat başka. Evet, yasalar önünde herkes eşittir fakat yasalar önünde zenginler ve yoksullar ve farklı sınıflar farklı işlem görürler. Ekmek çalmak, köprü altında yatmak

zenginlerin karşılaşabileceği bir durum değildir. Ekmek çalmak, köprü altında yatmak sosyal sınıfsal bir durumdur.

Dolayısıyla bunun eşitlenmesi yasalar açısından yurttaşların eşitlenmesi anlamına gelmektedir. Şimdi dolayısıyla biz meseleye bakarken sosyal sınıfsal bir perspektifle bakacağız. Türkiye ekonomisine bakarken önce şu gerçekten hareket edeceğiz. Karşımızda Türkiye'nin sosyal ve sınıfsal yapısı var.

Türkiye'de ücretle çalışanların ücrete bağımlı çalışanların oranı toplam istihdamın yüzde yetmişini geçmiş durumdadır. 32 milyon istihdamın 23 milyonu ücretli ve maaşlı çalışan durumundadır. Bizim işçi sınıfı adını verdiğimiz topluluktur. Bunun ötesinde, 16 milyon civarında çalışmayla bağlantılı haklarını kullanan emekliler söz konusu.

Dolayısıyla toplumsal sorunlara bakarken bu gerçekten hareket etmek ve bölüşüm meselesi üzerinden konuşmak gerekiyor. Temel tartışmayı bölüşüm üzerinden konuşmadığımız zaman toplumsal zenginliği ve gerçekleri konuşmamış oluruz. O yüzden ben değerlendirmemde Türkiye ekonomisindeki bölüşüm meselesi şu andaki ekonomi programıyla nereye geldi ve bundan nasıl çıkılabilir, bunun üzerinde durmak istiyorum.

Ekonomi ne durumda diye baktığımız zaman burada sevgili Timur Selçuk'un "ekonomi ne durumda" sorusuna ta 1970'li yılların sonunda cevap verdiği o şarkıyı hatırlamak gerekir. Çoğunuz hatırlarsınız, "Ekonomi tıkırında" diye başlar. "Bu yıl kârlar artmış durumda. Hayret şu işe bak sen! Nereden geldi bu karlar? Kime gitti bu karlar? Ekonomi tıkırına kime gitti bu karlar? Ama kimse sormasın, kim kazandı bu işten? Aman kimse duymasın" diye devam eder. Böylece sevgili Timur Selçuk'u da anmış olalım.

Bitmeyen bir hikayedir bu: Ekonomi zor durumdadır, kaynak yoktur, para yoktur... Arşiv iyi bir şeydir değerli arkadaşlar! Size 45 yıl öncesinden bir gazete küpürü getirdim. Özal 45 yıl öncesinde Askeri Cunta'nın ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığını yaparken, tıpkı bugünkü gibi şöyle diyordu: Zor durumdayız, kemerleri sıkacağız, daha az yiyeceğiz, daha az giyeceğiz!

Kırk beş yıl önce, yaşı tutanlar hatırlar bunu. Şimdi kırk beş yıl sonra Mehmet Şimşek bize şunu söylüyor: Fiyat istikrarına giden yolda sabır ve kararlılık lazım. Aynı şeyi söylüyor. Yani “sabredin, ekonomi düze çıkacak, ekonomi düze çıktıktan sonra da size de ekonomiden fayda vereceğiz”. Dolayısıyla 80’de Özal’la başlayan aslında neoliberal program bugün de devam ediyor. Çeşitli rötuşlar, çeşitli farklılıklar söz konusu ama bu program özünde aynı büyük program.

Bakan Şimşek: Fiyat istikrarına giden yol sabır ve kararlılık gerektiriyor

Bakan Şimşek: Fiyat istikrarına giden yol sabır ve kararlılık gerektiriyor

Mehmet Şimşek
@memetsimsek

...

Ekim ayında yüzde 48,6 olan yıllık enflasyonun piyasa katılımcıları anketine göre 12 ay sonra yüzde 27,2’ye gerilemesi bekleniyor.

Enflasyon beklentisi 12 ay sonrası için iyileşmeye devam ederken diğer vadelerde sınırlı artış gerçekleşti. Beklentilerdeki artışta son iki aylık enflasyon verisi etkili oldu.

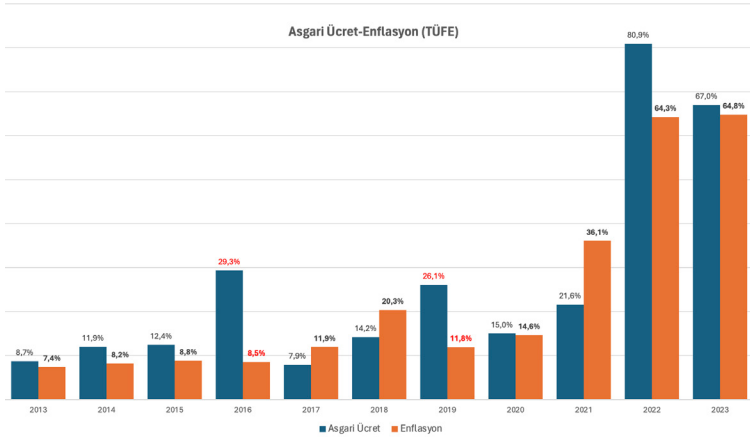
Uzun süredir önemli ölçüde iyileşse de beklentilerin belirli bir seviyenin altına inmesi zaman alıyor.

Bu programın en ciddi, yıkıcı sonuçlarından birisini bugün yüksek enflasyonla yaşıyoruz. Yüksek enflasyon bir emme basma tulum-baya benzer. Çalışan sınıflardan varlıklı sınıflara kaynakları aktarır ve Türkiye’de baktığımız zaman yaşadığımız enflasyonun boyutunu anlayabilmek için Türkiye’nin dünyanın en yüksek enflasyona sahip 5. ülkesi olduğunu, yani 190 ülkenin içerisinde 185 ülkeden daha kötü durumda olduğunu görmemiz gerekir. Dolayısıyla Türkiye’nin şu anda yaşamış olduğu yüksek enflasyon Türkiye’de bölüşüm ilişkilerini daha da kötüleştiriyor. “Dünya bizi kısıkanıyor, bizim ekonomimizle uğraşıyorlar” gibi bir sebebi yoktur yüksek enflasyonun. Türkiye’de izlenmekte olan ekonomi politikasının sorumluluğu bizzat hükümetin almış olduğu kararlar nedeniyle kendilerine aittir. Tesadüfen ortaya çıkmış değildir. İzlenmiş olan ekonomi politikasının sonucu olarak görmek lazım.

Enflasyon konusunda bize anlatılan en önemli şey şudur: “Enflasyonun sebebi ücretler ve alım gücüdür. Dolayısıyla burada bir ücret

fiyat sarmalı vardır. Bu ücret-fiyat sarmalından çıkmak için de asgari ücreti düşük tutmalıyız. Emekli aylıklarının düşük tutmalıyız! Enflasyonla mücadele edip enflasyonu indirdikten sonra asgari ücretiyle emekli aylıklarının da artıracacağız!” Bu arkadaşların ücret-fiyat sarmalı diye anlattıkları mesele aslında argoda “sazan sarmalı” olarak bilinen meseledir. Yani organize bir şekilde vatandaşın tuzağa düşürülmesidir.

“Asgari ücret artarsa enflasyon artar, asgari ücret artarsa ücret-fiyat sarmalı ortaya çıkar” masalını bize anlatıyorlar. Şimdi böyle olmadığını veriler ışığında görmek mümkün. AKP’li yıllarda çoğu dönemde baktığımız zaman ücret artışları, o yılki fiyat artışlarından yüksek seyretmiştir. Asgari ücretin arttığı dönemlerde, bir sonraki yılda enflasyonun arttığına dair birkaç istisnai dönem dışında örneğe rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu mesele şu anda izlenmekte olan ekonomi programının en büyük masalıdır.

Hatta bu masal öyle bir hale gelmiştir ki vatandaş şöyle demeye başlamıştır: “Yeter ki enflasyon düşsün, bize zam yapılmasa da olur.” Bu çok yaygın ve çok tehlikeli bir kanaat halini almıştır. Bu ideolojik hakimiyetin kesinlikle değiştirilmesi ve kırılması gerekir.

Yani bu programın arkasındaki en önemli güç budur. Vatandaş “enflasyon düşsün, yeter ki bizim ücretler artmasın. Bizim ücretler artırsa

ne olacak? Zaten tekrar zam gelecek” iddiasına inandırılmış vaziyettedir. Bu ücretleri düşük tutmanın, ücretleri baskılamamanın ve kemer sıkma politikasının en büyük ideolojik meselesidir. Buradan bölüşüm ve kaynak meselesine geçmek istiyorum.

“Kaynak yok” deniyor. Bakalım: Türkiye’nin 2025 yılı gayrisafı yurt içi hasılasına (GSYH), daha kısacası milli gelir tahminine baktığımız zaman 60 trilyon Türk lirasıdır. 2025 yılının tahmini milli geliri. Bu şu demektir: Türkiye’de üretenler 2025 yılı içerisinde 60 trilyon TL değer yaratacaklar. Peki bu ne anlama geliyor?

Bize sık sık anlatılır ya, “Efendim kişi başına milli gelir on beş bin dolar, on yedi bin dolar olmalı” falan diye. Bu ne anlama geliyor? Bakalım. Kişi başına milli gelir 2025 yılında aylık olarak 60 bin TL olacak. Hane başına milli gelir de bir haneyi üç buçuk kişi olarak varsayarsak 203 bin TL olacak. Bu tamamen hayali bir şey, gerçek karşılığı yok! Milli gelir zaten böyle paylaşılmıyor!

Esas mesele de milli gelirin nasıl paylaşıldığına dair meseledir. Yani kişi başına, aylık olarak bu milli gelir hesabıyla 60 bin TL mümkün. Hane başına da iki yüz bin liradan fazlası mümkün. Ama bugün milli gelirden payımıza ne düşmüş? Nedir milli gelirdeki payımız? Asgari ücret 17 bin 2 TL. En düşük emekli aylığı 12 bin 500 TL. O da tamamlama işlemiyle 12 bin 500 oluyor. En düşüğünü bıraktım. Ortalama emekli aylığı 14 bin 500 TL’dir.

Ortalamasından söz ediyorum. Yani on altı milyon emeklinin ortalaması 14 bin 500 TL’dir. Dolayısıyla milli geliri nasıl paylaştığınız, bölüşüm meselesi ekonominin en hayati meselesi olarak karşımıza çıkıyor. Nasıl paylaşıyoruz?

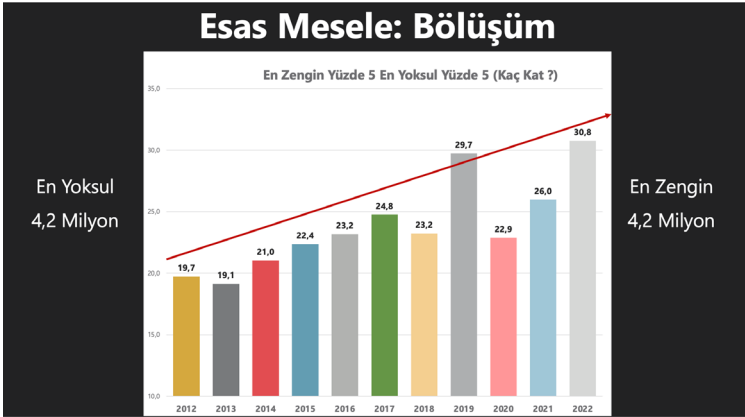
En zengin %5 ile en yoksul %5 arasındaki fark ne kadarmış diye baktığımız zaman son 10 yılda aradaki fark 19 kattan 31 kata çıkmış arkadaşlar. Bu alışverişi kim yapıyor? Bu tüketimi kim yapıyor? Bu tüketimi yapanlar var.

Çünkü Türkiye’de en zengin ve en yoksul arasındaki fark sadece 10 yılda 19 kattan 31 kata çıkmış durumda. Dolayısıyla servetin ve gelirin nasıl paylaşıldığı en hayati mesele olarak karşımıza çıkıyor.

Gelir paylaşıyor da servet nasıl paylaşılıyor? Servet ne? Gelirin birikmiş hali. Türkiye'de zenginlerin toplumsal servetteki payı ne? Yani birikmiş servetteki payını, zenginlikteki payını, toplumsal bir ekonomideki payını soruyorum. En zengin %1'in payı 39.5! En zengin %5'in payı 59.2, en zengin %10'un payı 60.70. Esas buna bakmak lazım, servet çünkü bu. Gelir o yılın dağılımıdır. Servet ise birikmiş gelirdir.

Zenginlerin Servet Payı		
En zengin yüzde 1	En Zengin yüzde 5	En Zengin yüzde 10
850 bin	4,3 milyon	8,5 milyon
%39,5	%59,2	%69,8

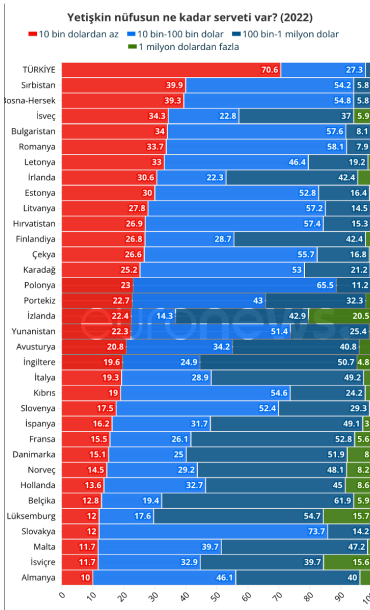
Türkiye'de toplumsal açıdan eşitsizliği ele almak, incelemek için bakılması gereken en önemli tablo budur. Yani kaynak değil, kaynağın nasıl paylaşıldığı meselesidir. Yani bölüşüm meselesidir.

Kaynak meselesinde bir başka şey söyleyeyim size. Yetişkin nüfusun serveti neymiş Türkiye'de? 10 bin dolardan yani yaklaşık 340 bin liradan az serveti olanların oranı %71'dir. 60 milyon kişi. 10 bin dolarla 100 bin dolar arasında serveti olanlar, yani 340 bin lirayla 3,4 milyon TL arası serveti olanlar %27'dir. 3.4 milyonla 34 milyon lira arası,

yani 100 bin dolarla 1 milyon dolar arasında olanlar %2'dir. 1 milyon dolardan fazla olanların oranı binde bir, yani 85 bin kişidir.

Servetin dağılımı bu. Dolayısıyla bir servet sorunu, kaynak sorunu söz konusu değil, bunun paylaşımı sorunu söz konusu. Dolayısıyla odak noktamıza paylaşım meselesini almak ve paylaşım meselesinden bakmak neden önemli burada görüyoruz. Buna literatürde “tim-sah formasyonu” deniyor. Yani emek gelirlerinin payının %35 olduğu dönemden bugün %26 olduğu döneme geçmiş oluyoruz.

Geçen gün Nobel ödüllü iktisatçımız bir programda şöyle bir şey söyledi: “Temel meselemiz fakirlik. Neden fakiriz? Çünkü üretken değiliz”. Üretkenlik otomatik ücret artışına yol açıyormuş gibi bir yanlış var. Türkiye’de üretkenlik, verimlilik artışı var fakat üretkenlik, verimlilik artışı kendiliğinden ücretlere ve gelirlerle yansımıyor arkadaşlar. Kendiliğinden yansımıyor.

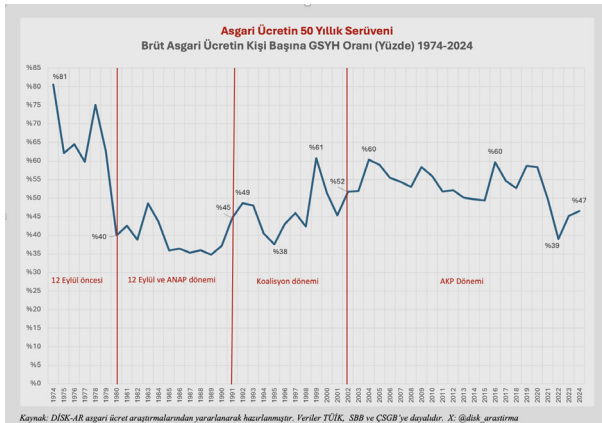
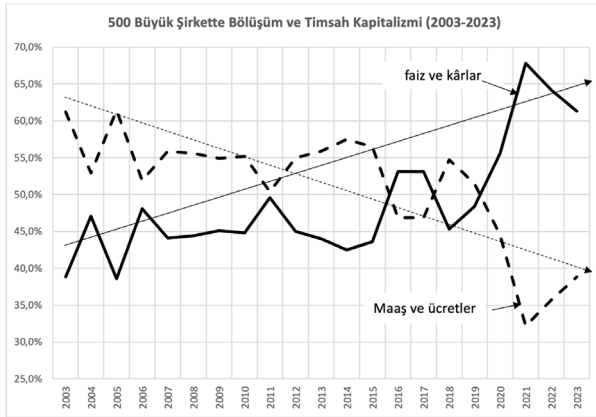
Şimdi gelelim güncel meselemize. Nedir bu? Asgari ücret. 2025 asgari ücretini konuşuyoruz. 2025 asgari ücretini konuşurken hükümet, uluslararası sermaye

çevreleri, S&P, Maliye Bakanlığı hep bir ağızdan “%25-30 arasında kalırsa dezenflasyon programıyla uyumlu olur” diyorlar. Bu ne anlama geliyor? 21 ila 22 bin TL civarında bir asgari ücret anlamına geliyor. Asgari ücret hedef enflasyona uygun olsun deniyor.

Özellikle bu meselenin son derece ciddi bir biçimde tartışılması ve bunun üzerine gidilmesi gerekiyor. Bu konudaki ideolojik hakimiyetin kırılması gerekiyor. Nedir bu ideolojik hakimiyet? “Asgari ücret artarsa, ücretler artarsa arkasından fiyatlara zam yapılır. Asgari ücret artışı hiçbir işe yaramaz” iddiası. Bu iddia aslında ücretleri artırma-

manın arkasındaki en önemli toplumsal sebep olarak karşımıza çıkıyor.

Burada asgari ücretin bölüşümden aldığı payı görüyorsunuz. Asgari ücretin milli gelirden aldığı payı görüyorsunuz. 70'li yıllar yani eski Türkiye, 12 Eylül ve ANAP dönemi, koalisyon dönemi ve yeni Türkiye. Türkiye'nin kişi başına milli gelirinin yani büyümesinin karşısında kişi başına asgari ücret neymiş? Kişi başına asgari ücret 70'li yıllarda kişi başına milli gelirin yüzde seksenine kadar yükselebiliyormuş. Yani şöyle söyleyeyim: 60 bin lira 2025 yılında kişi başına milli gelir olacak. Altmış iki bin liranın yüzde seksen biri ne yapar? Brüt 48 bin lira.

Yani 1970'lerin ölçüsünü alacak olursak, o ölçüde bir asgari ücret olursa, Türkiye brüt 48 bin liralık bir asgari ücreti karşılayacak bir ekonomiye sahip demektir. Asgari ücret giderek düşmüş bu. 12 Eylül dönemine bakıyoruz, yüzde 40'lara düşmüş. **Yani brüt asgari ücretin üzerindeki baskıyı görüyoruz.**

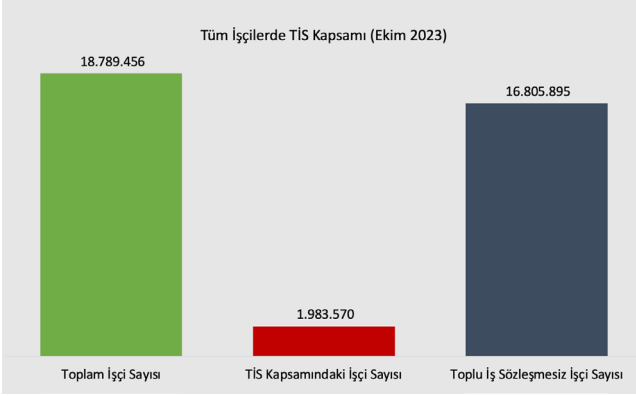
Koalisyon döneminde yükselmiş. Özellikle bahar eylemleri sonrasında yüzde 61'e çıkmış. AKP döneminde ise iki defa %60'ı bulmuş. Onun dışında %39'a kadar gerilemiş. Şu anda da %40 altında.

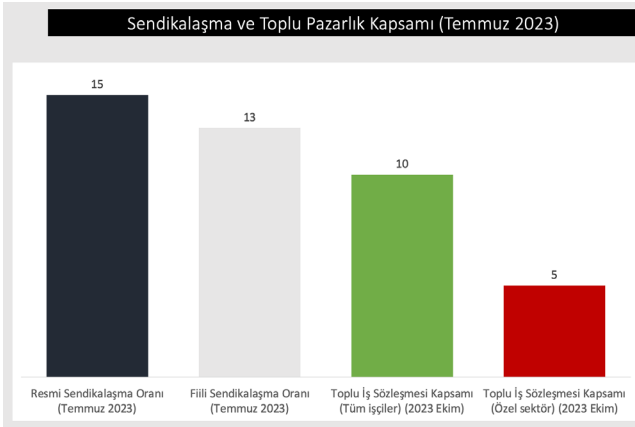
Asgari ücrette bakılması gereken yer burasıdır. **Yani ülkenin zenginliğinden, ülkenin büyümesinden; çalışanlar, işçiler, toplumun örgütlü gücü, çalışanların örgütlü gücü yani sendikalaşma ve toplu pazarlık olduğunu düşünüyorum.** Böyle baktığımız zaman Türkiye’de sendikalaşma ve toplu pazarlık durum nedir ve bu konuda ne yapılmalıdır?

Kısaca konuşmamı toparlayacağım. Hükümet Türkiye’de sendikalaşma ve toplu pazarlık yerine asgari ücret verelim diyor. Yani sendikalaşmayı ve toplu pazarlığı arttırmak yerine, bunun kapsamını genişletmek yerine, sendikaları güçlendirmek yerine bunu veriyor. Şu anda Türkiye’de toplam 18 milyondan fazla işçinin sadece 1,9 milyonu toplu sözleşme kapsamındadır ve bunların önemli bir kısmı da kamu sektöründedir.

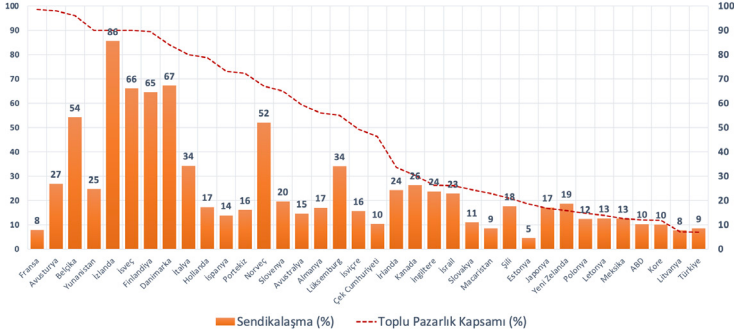
■ Yaklaşık 17 milyon toplu iş sözleşmesiz işçi!

Dolayısıyla Türkiye'nin sendikalaşma ve toplu pazarlık tablosu maalesef örgütlü bir toplum olmanın, örgütlü mücadele yürütmenin çok uzağındadır. Özellikle özel sektöre baktığımız zaman toplu sözleşme kapsamımız son derece sınırlıdır. Yani işçi sınıfının örgütlü gücünün zayıflığı, bu ekonomik programın uygulanabilmesinin en önemli sebebi olarak karşımıza çıkıyor. Burada da işçi sınıfının en önemli silahlarından birisi olan grev hakkının işlevsiz hale getirilmesinin bu tabloda son derece önemli bir rol oynadığını düşünüyorum.

Türkiye ve OECD Ülkelerinde Sendikalaşma

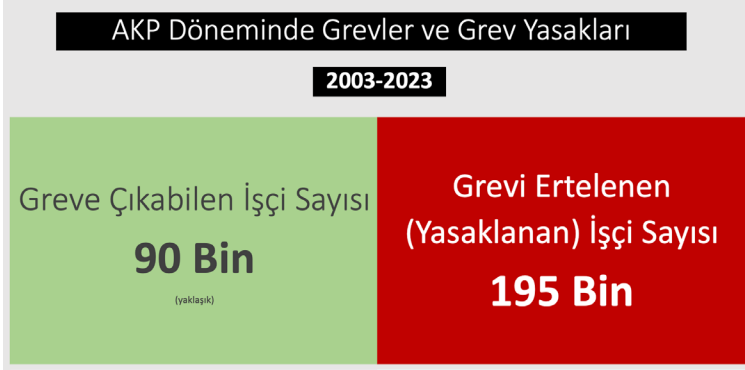
Türkiye’de son yıllardaki grev eğilimine baktığımız zaman özellikle AKP’li yıllarda grev eğiliminin ciddi bir biçimde düştüğünün yanı grev hakkının kullanılamaz hale getirildiğinin altını çizmek gerekiyor. Çünkü işçi sınıfının bölüşüm mücadelesindeki en önemli aracı bu bölüşüm mücadelesinde sendika, toplu pazarlık ve grev haklarının kullanılabilir olmasıdır. Türkiye’de sendikalaşma düşük, toplu pazarlık kapsamı düşük ve grevlerin kullanılabilmesi, grev yoluna başvurulabilme olan hakları son derece zayıf.

Greve çıkabilen işçi sayısı 2013-2023 yılları arasında 90 bin civarındadır. Sadece 1980 yılında ilk 9 ayda 70 binden fazla işçi greve çıkmıştı. Yani işçi sayısının çok az olduğu bir dönemi düşünün. Ve onunla kıyasladığımız toplam 22 yıllık dönemi düşünün burada.

Greve Geçen İşgünü Sayısı (1984-2020)

Grevi ertelenen işçi sayısı ise 195 bini geçmiş durumda. Dolayısıyla grev hakkına başvurması sistematik bir biçimde engellenen bir rejimle karşı karşıyayız. Dolayısıyla sözlerimi tamamlayacak olursam şunu sorabilirim: Ne yapmalı?

Bu ekonomi programı karşısında, toplumsal yıkıma yol açan bu ekonomi programı karşısında birleşik, örgütlü bir muhalefete ihtiyaç olduğu kanaatindeyim. İkincisi de özellikle işçi sınıfının örgütlü gücünün ve örgütlü imkanlarının kullanılması gerektiği kanaatindeyim. Ve en önemlisi bunu yaparken topluma hâkim olan, yani bu ekonomi programının alternatifi yok ve bu ekonomi programı teknik olarak doğrudur gibi bir ideolojik yanılsamayla mücadele etmek gerektiğini düşünüyorum.

Dinlediğiniz için çok teşekkür ederim, çok sağ olun.

Bu Ekonomi Politikalarıyla Düzlüğe Çıkılabilir mi?

ÖZGÜR ORHANGAZI

Türkiye'nin ekonomi gündemi uzun bir süredir faiz ve döviz kuru tartışmalarına indirgenmiş durumda. 2021'de Hazine ve Maliye Bakanlığı'na getirilen Nureddin Nebati'nin uygulamaya koyduğu düşük faiz ve değersiz TL politikası, 2023'te yerine atanan Mehmet Şimşek ile yerini yüksek faiz ve değerli TL politikasına bıraktı. Nebati döneminde Merkez Bankası, döviz dengesini sağlamak amacıyla çeşitli yöntemlerle döviz borçlanarak piyasaya müdahalelerde bulundu. Aynı zamanda, kur korumalı mevduatlar aracılığıyla yurtiçindeki döviz talebini baskılamaya çalıştı. Ancak dönemin başında yaşanan kur şokunun tetiklediği enflasyon hızla yükseldi.

Yüksek enflasyon, ücretlerin, kıdem tazminatlarının ve emekli aylıklarının hızla erimesine yol açarken, çalışanların yurtiçi gelirden aldığı pay sert bir şekilde geriledi; buna karşılık şirketlerin kârlılığı kayda değer ölçüde arttı. Düşük faiz politikası ve buna paralel olarak genişleyen kredi hacmi, şirketlere ucuz borçlanma yoluyla bilançolarını düzeltme ve yatırımlarını finanse etme olanağı sağladı. Öte yandan, varlıklı kesimler, ucuz krediler sayesinde otomobil, konut, arsa ve borsa gibi alanlarda spekülatif kazançlar elde etti.

Bu politikalar, çalışanların reel gelirlerini ciddi şekilde aşındırırsa da ekonomik aktiviteyi canlı tutmayı başardı. 2023 yılının başında yapılan ücret artışları ve kurun baskılanması, iktidara seçimlere büyüyen bir ekonomiyle girme fırsatı sundu. Ancak uygulanan politikalar,

ekonominin döviz dengesini daha da bozdu ve yılın ikinci yarısında ödemeler dengesi krizine yönelik risklerin arttığını gösteren işaretler giderek belirginleşti.

2023 seçimlerinin hemen ardından göreve getirilen Bakan Mehmet Şimşek'in uyguladığı politikanın temel eksenini, uluslararası finansal sermayeye yüksek getiri sunmak ve TL'deki değer kayıplarını bu getirileri riske atmayacak bir seviyede tutmak oldu. Bu sayede ödemeler dengesi krizi riski ortadan kaldırılmaya ve ekonominin döviz dengesi sağlanmaya çalışıldı. Ekonomistlerin büyük bir kısmı, Nebati'nin dönemindeki politikaları "irrasyonel" olarak nitelerken, Şimşek'in göreve gelişi "rasyonel" politikalara dönüş olarak memnuniyetle karşılandı.

Aslına bakılırsa, 2023 seçimleri öncesinde Altılı Masa tarafından önerilen politika çerçevesi de Şimşek'in uygulamalarından çok farklı değildi. Ana iddia, Nebati döneminde "irrasyonel" politikaların yürürlükte olduğu ve iktidara geldiklerinde "rasyonel" politikalara geçileceği üzerine kurulmuştu. Bu "rasyonel" politikaların başında faizlerin yükseltilmesi ve Merkez Bankası'nın yüksek faiz politikası uygulayabilmesi için bağımsızlığının yeniden tesis edilmesi geliyordu. Ayrıca, demokrasiye geçiş ve hukukun üstünlüğünün sağlanmasıyla birlikte, dış yatırımcıların Türkiye'ye akın edeceği ve böylece hem döviz dengesinin hem de ekonomik büyümenin sağlanacağı varsayılıyordu.

Ancak bu "rasyonel/irrasyonel" politikalar tartışmasının asıl işlevi, zihinleri bulandırmak ve Türkiye ekonomisinin yapısal sorunlarını, kırılanlıklarını ve kriz dinamiklerini gündeme getirmemek oldu. Daha da önemlisi, taban tabana zıt gibi görünen bu iki politika yaklaşımının, aslında Türkiye kapitalizminin yapısal sorun ve çelişkilerinin doğrudan bir sonucu olduğu gerçeği göz ardı edildi. Üstelik her iki yaklaşım da bu yapısal sorunlara çözüm getiremediği gibi, çözüm getirme potansiyeline de sahip değildi.

Seçimlerin ardından, iktidar blokunda yer almayan partiler ve bu partilerin ekonomi kurmayları, Şimşek'in politikalarını "rasyonel" ve "liyakatlı" kadroların iş başında olduğu iddiasıyla açık ya da örtülü

bir biçimde desteklemeye başladılar. Siyasetteki sözde “normalleşme” dönemi, yerel seçimlerdeki yüksek başarıya rağmen, ekonomi alanında düzen içi bir muhalefetin dahi yapılmamasının bahanesi haline geldi. Bakan Şimşek’in emek karşıtı politikalarına karşı çıkmak yerine, “normalleşerek” onunla görüşüp kaygıları dile getirmek tercih edildi.

Geniş halk kitlelerinin satın alma gücündeki kayıpların telafi edilmesi, bozulan gelir dağılımını iyileştirecek tedbirlerin alınması ya da yüzde 25’i aşan geniş işsizlik oranının düşürülmesi gibi meseleler ne Şimşek’in ne de iktidarda olmayan partilerin gündemine girebildi. Dahası, enflasyonla mücadelenin yükünün çalışanların sırtına yıkılmaması gerektiğini savunanlar bile, yüksek enflasyon döneminde sermayenin kârlılık rekorları kırmasını sorgulamaktan kaçındılar.

Dile getirilme sıklığı azalmış olsa da “yapısal reform” çağrıları, yüzeysel bir inceleme ile dahi işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi (yani iş güvencesinin tamamen ortadan kaldırılması), kıdem tazminatı ve emeklilik gibi kazanımların aşındırılması ya da kaldırılması önerileriyle sınırlı kalmaya devam ediyor.

Oysa son birkaç yıla sınıf perspektifinden bakıldığında, her iki dönemde de uygulanan politikaların sermaye yanlılığı ve emek karşıtlığı açısından oldukça net olduğu açıkça görülmektedir. Nebati döneminde uygulanan politikalar, enflasyonu hızla artırarak emeğin toplam gelirden aldığı payı sert bir şekilde düşürmüştü. Şimşek’in politikaları ise enflasyonla mücadele söylemi altında reel ücretlerin düşük tutulmasını önemektedir. Nitekim 2024’te asgari ücrete artırım yapılmaması ve 2025’te belirlenecek asgari ücretin geçmiş enflasyonun yol açtığı reel gelir kayıplarını telafi etmemesi yönündeki ısrar, bu yaklaşımın açık bir göstergesidir.

Bu koşullarda, muhalefette görünen partilerin Şimşek politikalarını açık ya da örtülü biçimde desteklemeye devam etmesi, iktidarın emek karşıtı politikalarını sorunsuz bir şekilde hayata geçirebilmesi için geniş bir alan yaratmaktadır. Ayrıca, Suriye’deki gelişmelerin de bu sürece katkı sunacağı açıkça görülmektedir.

Öte yandan, bu politikalara karşı birçok işyerinde, birbirinden kopuk da olsa ortaya çıkan işçi direnişleri, çiftçi eylemleri ve yeraltı ile yerüstü zenginliklerinin tahribatına ve yağmalanmasına karşı gelişen direnişler, 2024'te yayılmaya devam etti. Bu hareketlilik, emekçilerin uygulanan politikalara yönelik açık hoşnutsuzluğunu ve muhalefeti göstermektedir. Ancak, bu mücadelelerin parçalı ve birbirinden kopuk olması, ayrıca alternatif bir ekonomi programına dayanmıyor oluşu, önemli bir sorun olarak karşımızda durmaktadır.

.....

Üretim, ticaret ve finans aracılığıyla dünya ekonomisine tam entegre olmuş Türkiye ekonomisinde, iktidar ve sermayenin önümüzdeki döneme yönelik tercihi, bu entegrasyonu ucuz emek gücü ve yeraltı ile yerüstü zenginliklerinin talanı üzerinden derinleştirmek olarak şekilleniyor. Doğa, hayvanlar, insanlar ve ekosistemler, bu tercih doğrultusunda yalnızca sömürülecek ve rant kaynağı olarak kullanılacak varlıklar olarak görülüyor.

Üretimin ithalata yüksek düzeyde bağımlı olması ve uluslararası finansal sistemle tam entegrasyon, uzun vadede ekonominin döviz dengesini sağlamasını güçleştiriyor, hatta imkânsız hale getiriyor. Bu nedenle, döviz piyasalarındaki istikrarsızlık riski sürekli gündemde kalıyor ve uygulanan politikalar bu istikrarsızlığı bertaraf etmek amacıyla zaman zaman değiştirilmek zorunda kalınıyor. Değişmeyen tek politika, bunun maliyetinin emekçilere yüklenmesi oluyor.

Nihayetinde, ekonomi büyüyor ancak geniş kitleler bu büyümeden pay alamıyor; gelir ve varlık eşitsizlikleri giderek artıyor. Daha doğru bir ifadeyle, geniş kitlelerin daha düşük ücretlerle çalıştırılması, sosyal harcamaların kısılması ve doğanın talanı sayesinde ekonomi büyüyor. Bu durum, kapitalist bir ekonominin olağan işleyişinden başka bir şey değil. Hızlı genişleme dönemlerinde, kapitalist ekonomilerde geniş kitlelerin durumlarında görece bir iyileşme yaşanabilir. Ancak günümüzde, Türkiye kapitalizminin geniş emekçi kesimlere önümüzdeki dönemde vadedebileceği pek bir şey kalmamış görünüyor.

Nitekim, Türkiye kapitalizmi, tarihsel gelişiminde sermaye birikimi-

ni öncelikli hedef olarak belirlerken, emeğin bu süreçten alacağı payı sistematik olarak sınırlamıştır. Sermayenin kârlılığını sürekli öncelleyen ve doğanın, yaşamın her alanını kâr ve rant devşirme uğruna sermayeye açan politikalar; emeğin güvencesizleşmesi, düşük ücretler, yoğun sömürü koşulları ve giderek artan çevresel tahribat olarak kendini göstermektedir. Bozuk gelir dağılımı ve bunun yol açtığı talep dengesizlikleri, yapısal işsizlik ve geleceksizlik sorunlarını daha da derinleştirmektedir. Türkiye ekonomisinin dış sermaye girişlerine bağımlı ve dünya ekonomisine ağırlıklı olarak ucuz emek üzerinden entegre olan yapısı, sorunlar ve çelişkiler ağırlaştığında bu yükü çalışanların omuzlarına yıkma eğilimini artırmaktadır.

Bugün ise bir yandan ülkeye döviz çekmek amacıyla dış sermayeye oldukça yüksek getiriler ve güvenceler sunulurken, diğer yandan Türkiye'deki sermaye sahipleri sermayelerinin bir kısmını yurtdışına çıkarmaya devam etmektedir. Enflasyonu düşürme bahanesiyle ücret artışları sınırlanmakta, kamu bütçesi ise sermayeden toplanmayan vergiler, vergi istisnaları ve afları, kamu-özel işbirliği adı altında sermayeye aktarılan kaynaklarla, gerçek anlamda bir kamu bütçesi olmaktan her geçen gün daha da uzaklaşmaktadır.

Kaynakların nasıl kullanılacağı, neyin nasıl üretileceği ve bölüşüleceği konusundaki kararlar, iktidar ve sermaye sahibi küçük bir azınlık tarafından belirlendiği sürece, yukarıda anlatılan hikâye değişmeyecektir. Oysa, uzun vadede radikal bir dönüşümün gerekliliği açıkça ortadadır: Sermaye odaklı birikim rejiminin tersine çevrilip, emeği merkeze alan bir ekonomik modelin inşa edilmesi zaruridir. Bu bağlamda, başta eğitim, sağlık, barınma, ulaşım, enerji ve iletişim gibi temel alanlarda kamunun ekonomideki rolünün artırılması, üretim araçlarının toplumsal mülkiyetine geçiş için önemli bir adım olabilir. Ancak bu süreç, yalnızca emekçilerin etkin denetimi altında gerçekleştiğinde gerçek bir dönüşüm anlamı taşıyacaktır.

Bu dönüşüm, katılımcı planlama mekanizmalarının oluşturulmasıyla hayata geçirilebilecek bir süreçtir. Türkiye'nin gündemi, şimdiye kadar alternatif ekonomi politikaları üzerine derinlikli tartışmalara izin vermemiştir ve vermesi de pek olası görünmemektedir. Ancak

hem mevcut ekonomik gidişat hem de yükselen işçi, çiftçi ve çevre hareketleri, böylesi bir dönüşüm ihtiyacını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Türkiye'nin geleceğini yönetmeye talip olan herkesin, bu ihtiyaç doğrultusunda önerileri geliştirmesi, benimsemesi gerekir. Bu önerileri şekillendirmek ise öncelikli olarak sosyalistlerin önünde duran bir sorumluluktur.

Türkiye'nin Kaynak Sorunu Var mı?

ALİ RIZA GÜNGEN

Cesur bir kalkınma hamlesi ya da gelirin daha adil bir şekilde bölüşümünü öne çıkartan bir siyasal öneri ortaya atıldığında ya da tartışıldığında hemen ardından sıkça duyulan bir soru eklenir: Kaynak nerede? Bu kısa değerlendirmede yazının başlığına taşıdığım soruyu parçalarına ayırıp sonrasında da yanıtı açıklamaya çalışacağım. Öncelikle Türkiye ile başlayalım.

Bir bütün değil

Bir “tasavvur edilmiş topluluk” olarak Türkiye toplumundan bahsetmek ve farklı gruplar, çevreler ve sınıflar arasında süregiden mücadeleyi görünmez kılacak bir toplum ortaklığından dem vurmak oldukça sorunlu. Bu nedenlerle “Türkiye'nin...” ile başlayan cümlelere fazladan şüpheyle yaklaşmak gerekiyor.

Enformel faaliyetler kadar bazı ekonomik aktivitelerin ülke dışına taşınması (vergi cennetleri ile küresel sermayenin muğlaklık yaratma alanlarına aktarımına atıfla *offshoring*) nedeniyle Türkiye ekonomisinin büyüklüğüne ilişkin net tariflere girmekten kaçınmak uygun olabilir. İktisatçılar kadar ekonomi basınının kullanmayı tercih ettiği gayrisafi yurtiçi hasılayı göz önünde bulundurursak bir yılda 1,1 trilyon ABD dolarına tekabül eden mal ve hizmet üretiminin ülkede gerçekleştiği tahmin ediliyor. Bu miktar Türkiye'yi 200 kadar egemen otorite arasında ilk 20'ye sokuyor. Küresel kapitalizmin merkezinde

yer almayan ancak göz ardı edilemeyecek bir ekonomik büyüklüğe erişmiş ülkeleri tarif için yükselen piyasalar ifadesini görüyoruz. Bu yarı-çevre ülkeler arasında önde gelenlerden birisi Türkiye.

85 milyonun bu üretimin nimetlerinden eşit yararlanmadığı aşikâr. Bazı kesimlerin modern kapitalizmin izin verdiği finansal işlemler aracılığıyla, başka bazılarının üretim araçlarına sahip olmaktan kaynaklı artığa el koyma yoluyla zenginliğin önemli bir kısmını temellük ettiklerini biliyoruz. Bu durumda kaynak ya da zenginlik tartışılırken bir toplulaştırılmış bütün olarak Türkiye'den bahsetmek çoğunlukla aradaki farkların ve güç ilişkilerinin üzerinin örtülmesine hizmet ediyor.

Türkiye'nin kaynak sorunundan bahsedenlerin bizlere yönelttikleri soru çoğunlukla "önerilen reform, atılım, değişim ya da dönüşümün kapitalistlere vereceği zararın, bütçeye getireceği yükün, yaratacağı ekonomik çalkalanmanın farkında mısınız?" oluyor.

Kaynak kaynak dedikleri

Sorunun ikinci kısmı da ilki kadar uğraştırıcı. Kaynak olarak tarif edilen, çoğunlukla Türkiye'de kar, tüketim ve benzerlerinden alınan verginin ana kalemini oluşturduğu bütçede muhayyel bir alan. Muhayyel diyorum çünkü kanunlaştıktan sonra zinhar dokunulamayacak bir sınırlandırılmış yer olarak kavranan bu alan esasında siyasal iktidar tarafından tarif edilen bir harcama ve aktarım olanağı.

Öncelikle bu alanın bizzat ilk olarak kanunla bunu tarif edenler tarafından iğdiş edildiği, Türkiye'de bütçe kanunlarının, yasal düzenlemenin hem lafzına hem ruhuna uygun olmayan bir şekilde defalarca çiğnendiğini bilmek gerekiyor. Ardından kaynak olarak yapılan bu tarifi para yaratımı, borçlanma olanakları ve siyasal güç kullanımına ilişkin bitmek bilmez bir görmeme, duymama, konuşmama ile malul olduğunu hatırlamalı. Bu kısma bir sonraki bölümde geri dönmek üzere şunu söyleyerek soruyu yanıtlamaya geçelim: Toplanan vergilerin nasıl harcanması gerektiğine ilişkin kaygılara sıkıştırılmış bir kaynak tartışması dahi merkezi bütçenin gelirlerinin 12 trilyon 800 milyar TL olarak belirlendiğini, bütçe büyüklüğünün 14 trilyon 731

milyar olduğunu kaydetmelidir. Üstelik “vergi harcamaları” adı altında çeşitli istisnalar ve muafiyetlerle birlikte 2025 yılında 3 trilyon TL gelirden vazgeçilmesi öngörülmektedir.

Dolayısıyla soruyu didik didik etmeden düz biçimde ele alarak yanıtlamaya çalışacak olsak dahi Türkiye’de üretilen zenginlikten devletin aldığı pay ve devletin kendi gelirlerinin, sadece sermaye yanlısı vergi harcamalarının gözden geçirilerek düzenlenmesi durumunda dahi trilyonlarca TL artabileceği gözükmemektedir.

Soruyu yeniden sormak

Türkiye’de ana akım iktisat ve popüler piyasa gözlemcilerinin etkisi altında biçimlenen siyasal iktisadi tartışma kamunun olanaklarının kamunun çıkarları doğrultusunda kullanılmasına yönelik önerileri görünmez kılmaya çalışıyor. Devrimci bir siyasetin filiz verdiği ya da güçlendiği dönemlerde ve yerlerde zenginleşen radikal dönüşüm temelli fikirlerin daha fazla kişiye ulaşmasını engellemek için olanakların sınırlı olduğu, kaynakların yetersiz olduğu bahanesi öne çıkarılıyor. Bu ayrımı dikkate almak soruyu farklılaştırmayı gereksindiriyor.

Soruyu farklı biçimlerde sorarak tekrar yanıtlayalım:

Türkiye’de sermaye sahiplerinin ucuz ve uzun vadeli kaynaklara erişim sorunu var mı?

Evet. Türkiye’nin uluslararası hiyerarşide işgal ettiği yarı çevre ülke konumundan kaynaklı olarak ortaya çıkan yeni bağımlılık biçimleri Türkiyeli sermayedarların ve devletin kendisinin daha yüksek faizle borçlanmasına, bazı istisnalar dışında uzun vadeli borçlanmanın zorlaşmasının ana nedeni teşkil ediyor. Bu nedenle Türkiyeli sermayedarlar ve sözcüleri devlet bütçesinden kendilerine aktarılabilecek kaynakların, kendilerine verilebilecek teşviklerin farklı yerlere tahsisini engellemek için sürekli uğraşmaktadırlar.

Türkiye ekonomisinin içine sürüklendiği bağımlı finansallaşma süreci, son kırk yıllık süre zarfında finansal piyasaların giderek derinleştiği ve bununla birlikte merkez kapitalist ülkelerin politika tepkileri ve para politikası kararlarının ekonomik faaliyet doğrudan etkilediği

bir platoya yerleşildiğini anlatıyor. Göreli daha yüksek faizle ve göreli daha kısa vadeli para sermayeye erişebilen aktörler bu nedenle küresel sermayenin taleplerinin taşıyıcısı olmakta beis görmemekte, mali disiplin ve sıkı para politikası aracılığıyla yaratılacak sermaye istikrarının kaynak zenginliğine uzanacağını salık vermektedirler.

Bu dizgenin çok sayıda zayıf unsuru bulunuyor. Öncelikle sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir ülkede küresel sermayenin davet edildiği bir yatırımcı demokrasisi (yatırımcılar için katılım ve ifade özgürlüğü, emekçiler için dışlanma ve baskı) ani duruşlar, sert geri dönüşler ve yoğun bir para sermaye transferiyle bir arada yürüyor. Burada güncel örneği Şimşek programının doludizgin uygulandığı 2024 yılından verebiliriz. Cari açığı hızla azaldığı, yüksek faiz ve örtülü kur garantisiyle yabancı sermayenin Türkiye'ye davet edildiği ve davete icabet ettiği bu dönemde (2024 yılı ilk dokuz ayında) Türkiye 28 milyar doları portföy girişi, 16,1 milyar doları da dış borç girişi olarak kaydedilmiş 51,8 milyar dolarlık bir giriş gerçekleştirmiş. Aynı dönemde yüksek faizle borçlanılmış olan dış sermayeye 21,4 milyar dolar ödeme yapılmış, Türkiye'de yerleşikler de 29,8 milyar doları yurtdışına çıkarmışlar. Net hata noksan kalemindeki bakiyenin zaman içinde yedirilmesiyle bu sayılar değişecek olsa da Türkiye'de ana akım iktisadi düşünceden esinlenerek uygulanan ekonomi politikasının sonuçlarının kaynak azalması olduğunu görebiliyoruz. Dış sermaye girişlerinde ani duruş kadar buna eşlik eden ya da bunu takip eden yurtdışına para sermaye aktarımı da Türkiye'de ekonomik faaliyette durgunlaşmaya yol açıyor. Bağımlı finansallaşma döneminde yüksek faizle çekilen para nihayetinde Türkiyeli sermayedarların yurtdışına para sermaye transferini finanse ediyor. Yüksek faiz döneminin bedelini ise izlenen istikrar programları ile emekçiler ödüyor.

Türkiye'de kamusal hizmetlerin adil bir şekilde temini ve yaşam standartlarının yükseltilmesi için kaynak sorunu var mı?

Kaynak sorununu sermayenin perspektifinden değil, emeğin gündemi üzerinden tartışmaya çalıştığımızda araçlarımız kadar yanıtımız da değişir. Türkiye'de kamusal hizmetlerin düzgün temini için kaynak sorunu yoktur.

Sadece vergi harcamalarının gözden geçirilmesi, sermaye gruplarına yapılan dizginsiz aktarımların engellenmesi ve Diyanet İşleri Başkanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü'ne ya da genel olarak silahlanmaya ayrılan bütçenin farklı kullanımı ile çok sayıda acil sorunun hızla çözülebileceği açıktır. Kamu kaynaklarının yağmalanmasına son verilmesi ve kamunun kaynaklarının adil kullanımı Türkiye'de kapıda bekleyen kıtlık sorunundan, eğitim sorununa birçok alanda devasa adımların çok kısa zamanda atılmasını mümkün hale getirir.

Burada bir parantez açarak sermaye istekleri doğrultusunda kullanılan bazı pratiklerin ne kadar çabuk bir şekilde başka amaçları gerçekleştirmek için kullanılabileceğini hatırlatmakta fayda bulunuyor.

Merkez Bankalarının kamu harcamalarını karşılamak için doğrudan devlet tahvili alması, ya da Hazinelelere avans sağlaması uygulamalarından birçok ülkede yirminci yüzyılın sonunda vazgeçildi. Enflasyonist baskıların ortadan kaldırılması ve parasal disiplinin sağlanması, amacıyla harcamaların doğrudan finansmanının engellendiği bu düzenlemeler neoliberalizmin ikinci kuşak reformlarının ana ayaklarından birisini teşkil etti. Sadece yirmi-otuz yıl kadar sonra, Merkez Bankalarının operasyonel bağımsızlaşmasının parçası olarak tasavvur edilen bu düzenleme bir müdahale sınırı olarak içselleştirilmiş, farklı türde müdahaleler akademik araştırmalar dışında popüler tahayyülden silinmiş duruyor.

Ancak 21. yüzyıldaki “merkez bankası aktivizmi” esasında bu sınırı muğlaklaştırdı. Bilhassa finansal krizler sırasında ve takiben merkez bankaları kredi akışını sürekli kılabilme amacıyla finansal varlık satın alıp, finansal piyasalarda bu varlıkları ellerinde bulunduran finansal kuruluşlara doğrudan destekler sundular. Piyasada değiş tokuş edilemeyen ya da edilse dahi simgelediği gelir akışı ortadan kalkmış ya da çok azalmış olduğu için fiyatı aşırı düşmüş olan finansal varlıkların merkez bankalarına aktarıldığı, karşılığında temin edilen paranın ise likidite temini kredi para yaratımı için kullanılabildiği bu uygulamalar halihazırda finansal sektörün kurtarılması için kamusal olanakların seferber edildiğine işaret ediyor. Son büyük hamleler Covid-19 pandemisi sırasında görülmüştü. Hatırlatmak gerekirse Mer-

kez Bankaları pandeminin ilk dalgası sırasında 4 trilyon dolara denk düşen yeni para yaratılmasına neden olan finansal alımlar yaptılar.

Parantezi özel hedefler doğrultusunda para yaratımı ile kredi çevrimlerine müdahale ya da finansal sektörün risklerinin toplumsallaştırılmasının neoliberal dönemde yaygın pratikler olduğunu yazarak kapatalım. Kamusal hizmetlerin temini için bu imkânın kamucu bir iktidar tarafından kullanılabilmesi mümkündür.

Reformist bir iktidar dahi özel risklerin üstlenilmediği, kamunun risklerinin kamunun üzerinde olduğu ve ancak Hazine olanaklarıyla ötelendiği, kamucu bir programın ayakları ile desteklenen bir ekonomik program ile Türkiye’de barınmadan tutun, öğretmen açığına kadar birçok alanda sorunları hızlı biçimde çözebilir. Kamu hizmetlerinin temini için kamu-kamu iş birliklerini demokratik ve şeffaf bir şekilde ören, kamunun finansal kuruluşlarını bu girişimleri desteklemek üzere (esas görev tanımlarını yerine getirmeye) sevk eden bir siyasal irade mevcut kaynakları seferber ettiği gibi yeni kaynaklar da yaratabilecektir. Bu kaynak hem fiilen para yaratımı, kredi genişlemesi anlamına gelmekte, hem de toplumsal özyönetim ve öz güçlenme ile açığa çıkan enerjinin yarattığı olanaklara işaret etmektedir.

Para yaratımı değil, yaratılan paranın mal ve hizmet üretimi ya da toplumsal ihtiyaç giderilmesi için kullanılmaması enflasyona neden olur. Bu nedenle kamusal finansal kuruluşlar öncülüğünde bu minvalde yaratılabilecek kaynaklar değil, küresel kapitalizmin dokunaçlarının yaratacağı aksaklıkların kaygı unsuru olarak düşünülmesi gereklidir.

Bahsettiğim tarzda bir genişlemeye, sermayenin olanaklarını kapatan, sabotajını engelleyen kontrollerin ve kamulaştırmaların eşlik etmesi gerekecektir.

Türkiye’de devrimci bir iktidarın temel kamusallaştırma ve toplumun karşılaşacağı farklı krizlere yanıt vermek için kaynak sorunu olacaktır mı?

Devrimci bir iktidarın karşılaşacağı çok sayıda sorun ve engel arasında yeni bir finansal sistemin inşası da yer alıyor. Demokratik ve

kamusal finans doğrultusunda yeni kurum ve ilişkilerin tasarlanması ve alternatif ağ ve kurumların oluşturulmasının tamamlayıcısı ve koordinatörü olan demokratik planlama anlayışı üzerine bina edilebilir. Türkiye gibi bir ülkede devrimci bir iktidar ancak toplumsal bir seferberlik ortamına doğabilir, bölgesel ve küresel savaşlar arka planında bir yıkımı takip edecek olması da son derece güçlü bir olasılıktır.

Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi sürecinde birkaç on milyon dolarlık bir finansal yatırımla, milyarlarca dolarlık ekonomik faaliyetin üzerinde söz hakkına kavuşabilen kapitalistlerin faydalandığı ve kendilerine tahsis edilmiş ayrıcalıkları korumalarının birer yansıması haline gelmiş ve finansal alanı sarmalayan teknik fetişizm bu alanın dokunulmazlığını vazetmektedir. Oysa siyasal bir sorunun çözümü siyasal olarak ortaya konulabilir.

Finansal dönüşümü bugünden planlayan, kamunun kurumlarını kamunun hizmetine sevk eden ve kendisini kapitalist sistemin bağlamından koparılmış pratikleriyle sınırlamayan bir siyasal iktidar yeni kaynak yaratımını toplumun öz güçlenmesinin organik uzantısı kılabilir. Küresel kapitalist sistemin bu tarz uygulamaları kaynağında boğmak için o zaman girişeceği seferberliğe bugünden bir sosyalist geçiş tartışması başlatarak yanıt vermek gerekmektedir.

Halk İçin Ekonomi, Kamu İçin Devlet: Muhaliflikten Kuruculuğa

NAZIR KAPUSUZ

Türkiye İşçi Partisi geçtiğimiz aylarda Halk için Ekonomi Paketi'ni (HEP) açıkladı.

Bu paket TİP için yeni bir çalışma değildi. Partinin daha önceki seçim çalışmalarında kamuoyuna açıkladığı beyannamelerin ve farklı çalışma alanlarında ürettiği raporların belirli bir çerçevede özetlenmesiydi. Ben de bu çerçeve paketin içerdiklerini ve henüz içermediklerini irdeleyen bir yazı kaleme almaya gayret edeceğim.

Bu noktada öncelikle bir tarz farklılığından bahsetmek gerekecek. Paketi okuyanlar, dildeki değişikliği fark etmiş olmalılar: Paketin dili muhalefet eden, talep eden bir dil değil Türkiye İşçi Partisi'nin yapmayı vaat ettiği ve yapılabilirliğine inandığı, "kurucu" bir dildir.

Bu elbette TİP'in muhalefette olduğu, muhalefet etmeye devam edeceği gerçeğini yadsımıyor ancak muhalefet ettiği alanda şikayet etmekle kalmayıp, muktedir olduğunda neler yapabileceğini de ortaya koymak açısından bir iktidar perspektifini yansıtıyor. Tüm muhalefetin genel olarak Saray iktidarına karşı dili giderek ortaklaşmaktadır. Sağdan sola birçok parti iktidarın savurganlıklarından bahsediyor, kaynakları belirli gruplara aktardıklarından bahsediyor, liyakatsiz ve vasıfsız yöneticilerden dem vuruyor. Ancak politik farklılık, bunları işaret etmenin dışında ne önereceğiniz ve yapacağınızla belirttik hale gelebilir.

Muhalefetin, doğru sermaye gruplarına kaynak aktarılrsa ve liyakat sağlansa “ekonominin düzeleceği” yönündeki dili TİP’i daha kurucu bir dil kullanmaya iten sebepler arasındadır. *Yanlış bir düşüncüyü eleştirmek eleştirinin doğru olduğu anlamına gelmez.*

En önemli nokta şudur: Yaşadıklarımızın “bir becerisizlikten” değil siyasi tercihlerden kaynaklandığını, iktidarın tam da yapmak istediklerini yaptığını görmemiz gerekiyor. Bu anlamda iktidar düzen muhalefetinin iddia ettiği gibi başarısız değil aksine oldukça başarılıdır. Haliyle bu iktidarın ekonomi politikalarına gerçek muhalefet, doğru bir eleştiri ve kurucu bir söylem ve programdan geçiyor.

Sermaye Yağmacılığının Kısa Özeti

AKP iktidarlarının ekonomi programlarını detaylı anlatmaya gerek yok. Komünist’in bu sayısında aynı zamanda Özgür Orhangazi son ekonomik gelişmeleri anlatıyor. Ancak yine de bu döneme özel bir parantez açmak gerekiyor.

En başta, yaşadığımızın bir “ekonomik kriz” olmadığını belirtmek gerekir. Genelde bu tip bir giriş “muhallif okuyucuların” tepkisini çeker. Çünkü kapitalizmin sürekli bir kriz ürettiği eleştirisi üzerinden kendimizi doğrulamaya alıştığımız bir düşünsel yapımız var. Ancak gerçekten kriz yok. Son yıllarda bırakın önemli bir sermaye grubunun iflas etmesini ya da batmasını, son 2-3 yıldır büyük ölçekli firmaların kar artışlarının ortalamasını %20 ila %400 arasında görüyoruz.

Yaşadığımız bir ekonomik kriz değil, bir servet transferi. “Zarar kamunun kar özele” anlayışının yeniden üretilmesi. Elbette Türkiye’deki iktidarların sermaye yanlısı politikaları bakidir. Ancak son 2-3 yıldaki gibi bir servet transferi dönemi daha önce yaşanmamıştı. Bu dönemin sonucu zaten bozuk olan gelir dağılımının artık dünyada sayılı ülkeler arasına girecek derecede bozulması, halkın bedelini ödediği yüksek enflasyon ve sürekli düşen alım gücü olarak karşımıza çıkmıştır.

Elbette süreci bu kadar kısa özetlemeye çalışmanın handikapları ve eksiklikleri bulunmakta ancak Halk için Ekonomi Paketi’ni anlatabilmek için yeterli girizgâhı yapmış olduk.

En özet haliyle yaşadığımız bir servet transferidir. HEP vesilesiyle önerilen programın en özet hali de “sermayenin bizden aldıklarını geri almak” tır.

Ekonomik Kaynaklar Siyasi Tercihinizdir

Genelde bir vaat sunulduğunda kaynak soran bir liberal akıl son yıllarda egemen oldu. Kamuya yapılacak yatırımların, kamusal hizmetler için sanıldığı kadar yüksek kaynak gerektirmediğini, kamunun kaynak yaratıp harcayan değil harcadıkça kaynak da yaratabilen bir mali disiplinle yönetebileceğini uzun uzun yazabiliriz ancak en azından kısa vadeli bir iktidar programında bu tartışmaya bile gerek yok. Çünkü kaynak gözümüzün önünde iktidar tarafından sermayeye aktarılıyor.

Bunun en bariz örneği ise bütçede yer alan vergi kaybıdır. Yaklaşık 1300 tane vergi istisnası bulunmaktadır. Bunların bazıları sosyal amaçlı istisnalar olsa da esasen sermayeye vergi teşviği sağlayan maddelerin sayesinde 3 trilyon TL “vergi kaybı” olduğu görülmektedir.

VERGİ TÜRLERİ İTİBARIYLA TOPLAM VERGİ HARCAMASI TAHMİNLERİ (TL)			
KANUN ADI	2025	2026	2027
GELİR VERGİSİ KANUNU	1.417.924.039.184	1.567.897.836.233	1.713.210.840.065
KURUMLAR VERGİSİ KANUNU	701.028.265.817	794.141.504.344	875.581.336.722
KATMA DEĞER VERGİSİ KANUNU	519.579.728.335	569.638.645.095	639.196.961.894
ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ KANUNU	133.360.343.432	146.706.258.728	157.929.448.437
DİĞER KANUNLAR	233.274.749.457	262.040.842.696	287.033.293.750
TOPLAM	3.005.167.126.226	3.340.425.087.096	3.672.951.880.868

2025 bütçesine baktığımızda ise bütçe gelirlerinin 12.8 Trilyon TL olduğu, bunun da personel ve faiz giderleri, sosyal yardımlar dışında yatırım ve mal/hizmet alımı için yaklaşık 2 trilyon TL bütçesi olduğu görülmekte. ¹ Yani bu vergi kayıplarının %70'i bile alınsa tüm bütçe kapasitesi 2 katına çıkacak.

Bu vergiyi şirketler nasıl ödemiyor? Bu şirketler 10 yıl boyunca kurumlar vergisi ödemiyor.

Yine 10 yıl boyunca SGK primleri devlet tarafından ödeniyor. Hani

1 https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2024/11/2025-Yili-Butce-Gerekcesi_11112024.pdf

sürekli olarak açık verdiği söylenen, emeklilerin bütçede yük oluşturduğunu söyleyen SGK, bu şirketlerden prim toplamıyor. Yani bir şirket işçisini 10 yıl boyunca primsiz çalıştırıyor ancak onun emeklilik maaşını SGK veriyor. Burada SGK'yı sömürenin şirketler olduğu açıkça görülüyor.

10 yıl boyunca KDV ödemiyorlar. Halk aldığı hizmetler için %20 KDV öderken bu şirketler ödemiyor. Gümrük vergisi ödemiyorlar.

Kullandıkları araziler ise hazine tahsisli, yani devlet buradan da bir gelir elde etmiyor.

Sadece “tahsil etmemekle” sağlanan bir teşvik değil. Örneğin bu şirketlerin kullandıkları elektriğin %50'sini devlet ödüyor yani bizzat kasasından para çıkıyor. Çünkü tüm Türkiye’de artık devletin “kendine ait bir elektriği” yok hatta bu o kadar garip çelişkilere yol açıyor ki; örneğin Cengiz Eti Bakır işletmesi için elektriği Cengiz Elektrikten alıyor ancak ona indirimli satmıyor çünkü nasıl olsa devlet ödeyecek. “AKP’nin verdiği desteği kardeşin vermez” dense yeridir. Yetmiyor, nitelikli eleman ücretini 50 milyon TL’ye kadar devlet ödüyor.

Bu örnekler çoğaltılabilir. Yaklaşık 1300 madde var ve bu maddelerin çoğu sermaye tanınan haklar için.

Halk İçin Ekonomi Paketi’nin ilk maddesi haliyle sermayeye uygulanan hali hazırdaki tüm vergi istisnaları, teşvikler ve vergi aflarına son vermek olacak. Şimdiye kadar elde edilen servetler için servet vergisi uygulanacak. Ayrıca AKP iktidara geldiğinde %33 olan kurumlar vergisi oranı, yeniden bu orana çekilecek. Unutulmamalı ki AKP’nin uzun yıllar boyunca %20 gibi komik bir orana düşürdüğü bu vergi, şu anda da %25 olarak uygulanıyor.

Kamu Bankaları: Görevimiz Zarar

Bu konuya geçerken bir hatırlatma yapalım: Bütçe bir devlet/kamu bütçesi değil. Çünkü Türkiye Varlık Fonu bütçe dışıdır. Bu fonun içerisindeki kamu kuruluş ve ortaklıkları ile birlikte aktif büyüklüğü Türkiye bütçesinin 5 katıdır. Haliyle buradaki gelirler/giderler bütçe içinde görünmemektedir. Ancak AKP var olsun, bu fondaki Kamu

bankalarının karını fon içinde tutarken, sermayeye teşvik için verilen kredilerin zararları, “Görev zararı” olarak Hazineye yüklenmektedir!

Bu zararın 2025 yılında ne kadar olacağını da bilmiyoruz çünkü bütçede yok! Ancak Sayıştay raporlarına göre 2023 yılında 900 milyar TL görev zararı var. Bunların yine çok küçük bir kısmı halkın faydalana-bildiği düşük faizli krediler ancak büyük sermayenin bu bankalardan aldığı düşük faizli krediler, yazının başında da belirttiğimiz gibi bu-günkü enflasyonun ana sebeplerinden birisi.

İşte bu kaynakları da bütçe içerisine dahil ederek, kamu kaynakları genişletilebilir.

Sadece kaynak yönüyle değil bu şirketler kamusal hizmet anlamında da yükümlülüklerinden kaçınmaktadır. Örneğin enflasyon için fiyat kontrolü yapabileceği iletişim alanında neredeyse tekel haline gelen iki iletişim kurumu (Türkcell ve Telekom) bırakın enflasyon hedefle-rini, 1 yıl içinde tarifelerine %200'lere varan zam yapmıştır.

Haliyle başta kamu bankaları olmak üzere gerek Türkiye Varlık Fo-nu'nda gerekse TMSF bünyesinde bulunan tüm işletmelerin yeniden bütçe içine dahil edilmesi ve gelir/giderlerinin kontrol altına alınması bir zorunluluktur.

Garantili hastamız, geçmeyen arabamız, inmeyen uçağımız

AKP iktidarının geçmiş yıllardaki iktidarlardan önemli farklarından biri, kamusal hizmetleri “garantili” bir sermaye/servet aktarım aracı haline getirmesidir. Kendi yapım maliyetlerini kat kat aşan bedeller her yıl bu kesimlere aktarılmaktadır. Sözde bedavaya yapılan yolların hazineye yükü hesaplandığında dünyanın en pahalı otoyol imalatının Türkiye'de olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ödenen otoyol, köprü vb. ücretlerinin yüksekliği ise yine bir sorun başlığıdır. Dünyanın en pahalı otoyollarının kullanım ücretleri de dünyadaki benzerlerinden oldukça yüksektir. Bu sadece bir yağma değil aynı zamanda ülke içinde bir yerden bir yere taşınan mal ve hiz-metlerin maliyetini artırmakta, tarlada 3 lira olan domatesin pazarda

30 lira olmasına negatif etkide bulunmaktadır.

Halk İçin Ekonomi Paketi tüm bu garantili yatırımları ve anlaşmaları iptal edecek, hatta geçmişe yönelik incelemeler neticesinde müteahhitlere yapım maliyetinin üzerinde yapılan ödeme varsa tahsil edecektir.

Özetlersek;

1. İptal edilecek vergi teşvikleri
 2. Geçmişe yönelik servet vergisi
 3. Yapılmayacak görev zararları
 4. Garantili Sözleşmeleri YİD'lerin iptali
- bu paketin ek mali kaynaklarını yaratacaktır.

Kamusunu Kaybeden Devlet

Kamu sadece mali bir yapı mıdır yoksa hizmet sorumluluğu da var mı?

Bu tartışmaların ana ekseninin genelde kaynak ve mali politikalar ekseninde olması da kamunun ve devletin ne olduğunun gizlendiği bir tartışma haline geldiğini gözler önüne seriyor. Artık devlet kamusunu kaybetmiş, kamusu olmayan ama bunun yerine “müşterileri” olan, müşteri olamayacak kadar yoksullara da sadaka dağıtan bir kurum olmuştur.

Bunun en bariz örneklerinden birini 6 Şubat depreminde yaşadık. Onca acı ve yıkım arasında belki gözden kaçırılmış olsa da devletin yapısının ne olduğunu en iyi biçimde Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay açıklamıştır. Depremin ilk günü basın toplantısında “10 vinç kiraladık, yola çıktı” diyebilmiştir. Devletin artık vinci yoktur, kiralaması lazımdır ama o da piyasa koşullarına tabi olduğu için, deprem olan 11 il varken anca 10 tane kiralayabilmiştir. Devletin kamu hizmeti kapasitesi bile isteye yok edilmiştir.

En bariz örneklerden bir diğeri hiçbir kâr amacı olmaması gereken Orta Doğu ve Balkanların en büyük konteyner fabrikasına sahip Kızılay'ın elinde konteyner olmamasıydı çünkü bir ay öncesinde Katar'dan

aldıkları (Dünya Kupası için) konteyner siparişlerini yeni yüklemişlerdi. MÜSİAD üyesi şirketlerin fuarları için ayırdığı konteynerleri de “müşterisi” oldukları için deprem bölgelerine göndermemiştir.

Tüccar devletin elinde hiçbir kamu kapasitesi kalmamıştır. 2025 bütçesinde göre 45 ülkeye askeri yardım gönderen, askeri üs kuran, bu sayıyı artırmayı hedefleyen devletin ne vinci ne de konteyneri bulunmaktadır. Çadırları ise, isteyene satılıktır.

Özel yollar, köprüler, okullar, hastaneler, elektrik dağıtım vb. ile kendi kapasitesini yok eden, yurttaşları kamusal hizmetleri piyasadan almaya zorlayan bir mekanizma ile karşı karşıyayız. Bu tip bir kamu-devlet ilişkisi kabul edilemez bir düzeydedir. İktidarların ve kamunun ana hedefi kamu hizmetlerini sağlamak değilse ne işe yarar o devlet?

Benzer örnekler çoğaltılabilir. Yenidoğan Çetesi skandalı adı altında özel hastaneler çetesinin ifşa edildiği olay ise yakın dönemin en içler acısı olaydır.

İşte tüm bu nedenlerden ötürü Halk İçin Ekonomi Paketi'nin diğer ayağı da kamusal tüm hizmetlerin yeniden kamusallaştırılmasıdır.

Buradaki ana amaç kamucu bir devlet anlayışıyla kamusal hizmetlerin piyasa dışına çıkartılması olsa da bu yaklaşımın diğer faydalarını da sıralayabiliriz:

- İhaleci devletin kamu kaynaklarını belirli sermaye gruplarına yağmalatmasının önlenmesi yönüyle tasarruf,
- Piyasalaşan hizmetlerin yarattığı fiyat baskısını yeniden tekelleştirerek fiyat kontrollerinin sağlanması ve enflasyonun kontrolü
- Kamusal hizmetleri alanların vergi vermediği gibi genelde çalışanlarına asgari ücret ve yakını ücret verdiği görülmektedir. Buradaki ücret iyileştirmeleri ve vergi çarpanı ile katma değer artırılması

Ayrıca ülke refahı için servet değişimlerinin nelere yol açtığına da bakmak gerekiyor. Türkiye'de yeni zenginlerin sürekli olarak yurtdı-

şına servet transferi yaptığı artık verilerde de iyice ortaya çıkıyor.¹ Özgür Orhangazi'nin yaptığı bir hesaplama göre 2024 yılının ilk 9 ayında yerliler 30 Milyar Doları dışarı çıkarmışlardır. Bu servet transferi için yabancılara ise %50 faiz ödenmektedir.

Cengiz tüm karını İngiltere'deki firmalarına aktarıyor, yurtiçindeki lisans işlemlerinin bazıları yine Türklerin ortak olduğu yurt dışı firmalara devrediliyor. Türkiye vatandaşları tüm dünyada en fazla kendi ülkesi dışında konut alanlar sıralamasında 2. sıraya yerleşti.

Ayrıca artan kamu hizmetleri kamu istihdamını artıracak, Türkiye'de giderek asgari ücrete yaklaştırılan ücret politikasına da dur denebilecektir. Elbette bunların kaynağı sorusu sürekli sorulacaktır. Ancak özellikle kamu hizmetlerinin nitelik ve nicelik artışının yaratacağı katma değer gözden kaçırılmamalıdır. Dünyanın “en aç” öğrencileri Türkiye'deyken verdiğiniz eğitimin de bir kıymeti kalmamaktadır. Esas kamu israfı “-mış gibi” yapılan kamu hizmetleridir.

İnsanların yaşamı “maliyet” değildir.

HEP sadece ekonomik mali kaynakların transferini, kamusal alanın genişletilmesini değil, insanların yaşamlarının da iyileştirilmesini hedeflemektedir.

Tüm bu asgari ücret, emekli maaşları vb. içerisinde nedense Türkiye'deki çalışma yaşamının vahşiliği konuşulmuyor. Haftalık çalışma saatlerinin 45 saat olması yetmezmiş gibi, fazla mesailer ile OECD ülkeleri içerisinde işçi sınıfı en çok çalışan ülkeyiz.

Örneğin emeklilerin benzer ülkelere nazaran erken emekli olduğu belirtilir ancak bu emekçilerin çalışma yaşamında diğer ülkelerin emekçilerinden toplamda %20 daha fazla çalıştığı nedense konuşulmaz. Bir ekonomik modelin ne kadar “artık değer” verdiği, “cari açığın ne olduğu” vb. bulanıklaşan kavramlarının yanıt vermediği ise insanların kendi özgür vakitlerini yaratabilecekleri bir çalışma yaşamıdır.

HEP'in önemli maddelerinden birisi haftalık çalışma saatlerinin 35

1 https://ozgurorhangazi.com/2024/12/04/cari_denge/

saate indirilmesidir. Yine tarım kesiminde onca emeğe, üretime rağmen gelir elde edemeyen ve giderek tarım kesiminden çekilen, yoksullaşan tarım alanındaki destekleri artırmak da benzer bir hedefi içermektedir.

İnsanların en temel haklarından birisi olan “barınma hakkı”nı bir yatırım aracı olmaktan çıkarmak, yatırım amaçlı elde tutulan konutlarda yüksek vergilendirme ile konut üzerindeki talebi kırmak, sosyal konutlar ile arz yönünü artırmak bu hedefe giderken başvurulabilecek yöntemlerdir.

Yine kadınlara yönelik istihdam desteğinden eşit işe eşit ücreti garanti edecek yöntemlere, kadınlara yüklenen bakım hizmetlerini kamusal ve kolay ulaşılabilir hale getirmek gibi yaşamı kolaylaştıracak yöntemlere başvurmak bu paketin hedefleri arasındadır.

Sosyalist Dayanışmacı bir Ekonomi Modeli İçin İlk Adım

HEP'in “tam anlamıyla” bir ekonomik model olmadığını belirtmek gerekiyor. Bu paket kısa vadeli ve kolaylıkla uygulanabilir, akılcı, emekçiler için deyim yerindeyse cehenneme döndürülen ortamı iyileştirmeyi amaçlayan bir çeşit karşı-reçetedir.

Ancak sosyalist bir ekonomi modeli için daha fazla girdiye ve üretime ihtiyaç var. Bu konuda son yıllarda sosyalizmin güncelliğini koruyacak bir tartışma ve üretim ortamı olmadığı da ortadadır. Genelde yürütülen tartışmalar, pratik deneyimler ve örnekler küçük yerelliklerle sınırlı kalmaktadır.

Bu anlamda üzerine derinlikle eğilmemiz, konuşmamız, tartışmamız, hesaplamamız ve uygulamanın yollarını aramamız gereken birçok tartışma başlığı da bulunmaktadır. Kısaca sıralamak gerekirse:

- Kamulaştırma ve kamusal hizmetlerin finansmanı, verimliliği ve denetlenmesi,
- Sağlık, eğitim, barınma, iletişim, enerji, bakım hizmetlerinin organizasyonu,

• Nazır Kapusuz - **Halk İçin Ekonomi, Kamu İçin Devlet: Muhaliflikten Kuruculuğa**

- Sosyal Güvenlik Sistemi'nin sürekliliği,
- Kamu finansmanı politikasının ana hatları,
- Vergilendirme/borçlanma araçları,
- Para politikasının ana hatları, faiz/kredi politikası
- Planlama/sanayi politikaları, tarım ve küçük çiftçiliğin korunması,
- Dış ticaret politikaları, dış finans, sermaye hareketleri, döviz kuru
- Merkezi planlamanın sınırları
- Emek politikaları, taban ücret, sendikalaşma, grev ve toplu sözleşme hakları,
- Çalışma saatleri, işçilerin işyerinde ve iş süreçlerinde kontrolü
- Kadın politikaları, kadın istihdamı, bakım emeğinin organizasyonu
- Mikro işletmeler, işçi kooperatifleri, yerel kooperatifler, mikro girişimcilik
- Çevre politikaları, çevrenin korunması, yeşil enerji, madencilik

Burada sayabildiğimiz ve henüz sayamadığımız pek çok başlıkta bütünlüklü bir ekonomi politikasına ihtiyaç var. Uzun yıllardır düşünsel arka planımızın “ne olmaması” gerektiğine odaklanan ancak ne olabileceği, neyin yapılabileceği kısmına eğilmeyen atıl kalmış yönü bu tip girişimlerle değiştirilmelidir.

Dolayısıyla önümüzdeki süreçte bu konuları sosyalist mücadelenin gündemi haline getirecek çalışmalar, sempozyumlar ve yayınlarla HEP'in açtığı yolda ilerlemeyi ve derinleşmeyi sürdürmeliyiz.

Sosyalist Bir İktidarın Ekonomisi Üzerine Düşünceler

SİNAN DERVİŞOĞLU

“Sosyalist bir Türkiye” iddiasıyla ortaya çıkan bir hareketin, topluma çözüm önerirken Marksizmin temellerinden biri olan ekonomiyi es geçmesi söz konusu olamaz. Sosyalist projenin tanımı dahi (üretim araçlarının kolektifleştirilmesi) esas olarak ekonomiye ilişkindir, dolayısıyla bu konuda gerek Marksist teorinin, gerekse 100 yıllık sosyalist-komünist deneylerin değerlendirilmesi ve siyasette olduğu gibi ekonomide de bu birikim içindeki parlak noktaların yanı sıra yanlışların ortaya çıkarılması şarttır. Bu yazı bu konuda yazılmış daha uzun bir yazının dergimiz için kısaltılan bir versiyonu olacaktır. Orijinal yazımızdaki argümanlarımıza temel olan alıntıları ve örnekleri birebir aktarma şansımız olmadığı için, bu yazı yeni bir yaklaşımın temel ilkelerinin ortaya konulması niteliğindedir.

Marksist klasik teori ve pratikte sosyalist ekonomi

- Marx:

- Marx sosyalizmin ekonomik yapısı hakkında hiçbir öngöründe bulunmamış, “Birleşmiş üreticilerin bilinçli olarak yönetecekleri bir üretim” ifadesi dışında bir proje öneri geliştirmemiştir.
- Dolayısıyla Marx, geleceğin sosyalist ekonomisi hakkında yegâne tespit ve öngörüyü gene mevcut toplumun maddi gerçeklerinden hareketle yapmaya çalışmış, 19.yüzyılda sadece İngiltere’de değil, Avrupa ülkelerinde gelişen “işçiler tarafından yönetilen işletme-

ler”e büyük değer biçmiştir. Proudhoncu ve Owen’ci yaklaşımları reddetmiş olan Marx, sosyalist topluma geçişin siyasi iktidarın fethiyle gerçekleşeceğini asla unutmamış, ancak bu tür işletmelerin gelecekteki üretim tarzını müjdecileri olduğunu belirtmiştir:

“İşçilerin kendileri tarafından işletilen fabrikalar, her ne kadar şimdiki örgütlenmeleriyle var olan sistemin tüm çarpıklıklarını doğal olarak yeniden üretmek zorunda olsalar da, eski biçimin içinde yeni bir biçimin ortaya çıkmasının ilk örnekleridir (...) **Bu fabrikalar, üretimin maddi güçlerinin ve onlara denk düşen üretimin toplumsal biçimlerinin gelişmesinin belli bir aşamasında yeni bir üretim biçiminin nasıl eskinin içinden doğal olarak çıkıp geliştiğini gösteriyorlar.**²

Marx’ın “işçiler tarafından yönetilen işletmeler”i gelecekteki sosyalizmin temel yapıları olarak değerlendirmesi akılda tutulması gereken bir yaklaşımdır.

- **Lenin:**

- Ekim Devrimi’nin akabinde savaş sonrası yıkılmış bir ekonomi karşısında Lenin, ekonomiyi bir an önce ayağa kaldırmak için sert bir merkezi yönetimle idare edilen bir yapıyı öngörmüş, işyerlerinde işçi yönetimi yerine fabrikalarda “tek adam yönetimini” ve kapitalist işletmenin iç yapısını koruyarak onu işçi devletin emrine vermeyi savunmuştur. Lenin tekelci kapitalizm aşamasında tekelliliğin hem dikey hem de yatay olarak ekonomide rasyonel bir entegrasyon ve merkezileşme yarattığını düşünmüş, kapitalist tekelleşmenin geliştirip mükemmel noktaya getirdiği bu entegrasyonu olduğu gibi alıp, bunu burjuva sınıfının değil, sosyalist işçi devletin emrine vermeyi o dönem doğru bulduğu ekonomik çözümünün temeli olarak benimsemiştir. Bu yaklaşımın en net ifadesi, 1921’de yaptığı şu tanımdır:

“Herkes devlete bağlı tek bir sendikanın (*sanayi trös-*

2 Marx’tan aktaran Bruna Jossa, “*Managing The Cooperative Enterprise*”, Elgar Publishing, 2020, s.66

tü anlamında-SD) çalışanları olarak görev alacaktır.

Kapitalist işletmenin Genel Müdür-departman müdürü-ustabaşı-işçi hiyerarşisini, ona egemen olan kafa emeği-kol emeği ve vasıflı emek-vasıfsız emek ayrımını, yukardan aşağı dikte edilen karar alma mekanizmalarını bire bir koruyarak onu sosyalist değerler üzerine kurulmuş bir toplumda sürdürmek, 70 yıl boyunca tüm reel sosyalist deneylerin temel çelişkisi olmuştur. Bu model 1960'lardan itibaren ciddi çarpıklıklara yol açtığı için Lenin'in bu (ilk) yaklaşımı bugün sorgulanmaya muhtaçtır.

- Buna karşılık Lenin, kıvrak bir geçiş yaparak 1923 yılında yazdığı "Kooperatifler Üzerine" makalesiyle yepyeni bir yaklaşım getirmiştir. Lenin siyasi iktidarın proletaryanın eline geçtiği koşullarda milyonlarca Rus emekçisini kooperatiflerde birleştirmeyi, bununla özel çıkar ile genel çıkarı uyumlu kılmayı, ancak bunun için kooperatiflerin "uygar kooperatifler olması gerektiğini" söylemektedir. "Uygar" vurgusu ile kooperatiflerin geleneksel ve ilkel köy komünü ya da ilkel ortak atölye mantığıyla değil, Avrupa tarzında, yani muhasebe yaparak, defter tutarak, yedek planlar yaparak yürütülmesini ifade eden Lenin, bunun için 10 yıllık bir kültürel devrime gerek olduğunu belirtmiştir:

"Üretim araçları topluma aitken ve proletarya bir sınıf olarak burjuvazi üzerine zafer kazanmışsa, çağdaş kooperatifler rejimi sosyalist rejimdir"³

Burada Lenin, sosyalizmin özgür emekçi inisiyatifine dayanan orijinal ruhuna geri dönmüştür. Bu makalenin talihsizliği, Lenin'in bunu 1923 Ocak ayında aktif politikadan çekilip evinde tedaviye geçtiği dönemde yazmış olmasıdır. Bu makaledeki farklı ve radikal görüş, ilk formülün (işçi sınıfı tarafından ve onun yararına devlet kapitalizmi) kurulup işlemeye başladığı dönemden SSCB'nin yıkılışına bazı ana akım dışı ekonomistler dışında yankı bulamamıştır. Sovyet Perestroyka döneminde ise arkeolojik kazıda keşfedilen bir mücevher gibi ilgi yaratmış olsa da çö-

3 V.I.Lenine, "Oeuvres Complètes", Editions Sociales – Editions du Progrès, 1977, cilt 33, s.484

küşün toz dumanı içinde unutulmuş gitmiştir. Kooperatif tarzda üretim, önümüzdeki sosyalizmin önemli ekonomik değerlerinden biridir.

- Stalin:

- Pazar üzerinden köylü ekonomisiyle iş birliğinin bir biçimi olarak NEP dönemi, 1929 tahıl kriziyle sona erdi ve fiyatların artmasını bekleyen köylülerin tahıl teslimini reddetmesi ciddi bir toplumsal krize yol açtı. Bunun üzerine zengin ve orta köylülerin üzerine giden Stalin, onların direncini kırmakla kalmadı, SSCB’de hızlı sanayileşmeye dayanan planlı bir ekonominin temellerini attı. 1929-34 Birinci Beş yıllık Plan, SSCB’yi gerçek anlamda orta çağdan çıkarıp modern bir sanayi ülkesine çeviren muazzam bir başarıyla, dünyada saygı uyandıran bir “Sovyet mucizesi” ile sonuçlandı. Çoğu sanayi indeksinde ABD hariç bütün gelişmiş Batı ülkelerini geçmeyi başaran SSCB, buna karşılık tarım ve hafif sanayide bir dizi aksaklığı yıkılışa kadar süreklileşecek bir şekilde yaşadı. Bu noktada iki soru sorulmalıdır:

1) Stalin’in sonradan tüm sosyalist dünyada benimsenen planlı ekonomi modeli, gerçekten “üreticilerin ekonomiyi birlikte yönetmesi” miydi, yoksa esas olarak “başarılı bir kalkınma planı” mıydı?

2) Başta ciddi bir başarı sağlayan bu yaklaşım sürdürülebilir miydi ve model teşkil etmesi ne denli doğrudu?

Bu tarihsel başarıya olan bütün saygımıza rağmen iki sorunun da cevabı “hayır”dır.

Sosyalizmde ekonominin üç sacayağı: Plan-piyasa-işçi denetimi

Sosyalizm, kapitalizmden sınıfsız komünist topluma bir geçiş dönemidir ve bu, hayatın her alanında komünist değerler ile kapitalist öğelerin kaçınılmaz olarak bir arada yaşayacakları bir dönemdir. Bettelheim’in haklı olarak belirttiği gibi:

“Sosyalist ekonomide büyük bir çoğunlukla ürün-

lerin dağılımı değil, *metaların dolaşımı, para ve fiyatlar, yani piyasa kategorileri* vardır. Ayrıca buna bağlı olarak fiyatlara dayanan bir *muhasabe sistemi*, parasal bir hesap sistemi, farklılaştırılmış ücretler, bir *mali sistem* ve az çok uzun vadeli borç verebilen bir devlet *banka sistemi* ve birlikte bir *kredi sistemi* vardır”

Bu geçiş dönemi ekonomisinde zorunlu olarak bir arada olması gereken üç olgu bulunur:

PLAN:

- Merkezi planlama, kapitalist ekonomideki serbest piyasaya karşı ekonomiye emekçiler yararına bir rasyonelliği empoze etmenin aracıdır ve sosyalist bir iktidarın ekonomisi için vazgeçilmezdir.
- Plan esas olarak teknik değil, politik bir konudur. Üretilen zenginliğin ne kadarının tüketime ne kadarının birikim ve yatırıma aktarılacağı, yatırımlarda da önceliğin neler olacağı tamamıyla politik bir konudur ve buna GOSPLAN'daki uzmanlar ya da Parti MK'sı değil, emekçi sınıfların temsilcileri karar vermelidir. Sağlıklı bir sosyalist planlamanın temel niteliği demokratik ve katılımcı olmasıdır.
- Ancak ülkedeki TÜM ürün ve hizmetleri bir plan çerçevesinde üretmek ve yönetmek fikri (en katılımcı mekanizmayla dahi) doğru değildir ve geçmiş pratiklerde ciddi sorunlara yol açmıştır. Plan mekanizmasının sınırlarını iyi kavramak için bunları bilmek şarttır:

- Ürün ve hizmet sayısı: Gelişen teknoloji ile devasa rakamlara ulaşan ve sayısı her geçen gün artan mevcut mal ve hizmet çeşitliliğinin TÜMÜNÜ merkezi bir planla yönetme fikri iflas etmeye mahkumdur. Alec Nove, 1983'te yaptığı araştırmada, SSCB'deki değişik mal ve hizmet sayısının 12 milyon olduğunu saptamıştır. En katılımcı mekanizma ile dahi, bu kadar çeşitli bir mal ve hizmet spektrumunda neyin ne kadar üretilmesi gerektiğini devlete iletecek bir mekanizma yoktur.

- Unutulan kalemler: Bu somut gerçeğin kaçınılmaz sonucu, en ayrıntılı ekonomik planlarda dahi birtakım kalemlerin “unutulmasıdır”. SSCB örneğinde vatandaşların genel ihtiyaçları başarıyla karşılanıyor olmakla birlikte, sık sık planlı üretimde “unutulan” kalemler ortaya çıkmıştır. Nove 1980’lerde dahi SSCB’de “diş fırçası, bebek bezi, çengelli iğne, piston yayı gibi kalemlerde anlık ve ciddi üretim boşluklarının fark edildiğini” belirtmiştir.⁴ Bunlara en demokratik ortamda dahi katı bir planlamanın verebileceği tek cevap “*bunları not ettik ve yakında üreteceğiz*” den öteye gidemez; bunun tüketiciler için ne büyük bir hayal kırıklığı olduğu ortadadır.

- Planlamada takip edilemeyecek kriterler: Planlama esas olarak nicel hedeflerin takibi ile yürümektedir (Bir üretim merkezi ise kaç araba, kaç ton buğday üretileceği; bir dağıtım şirketi ise kaç kilometre ve kaç ton taşındığı vs.) Buna karşılık her üretim için gerekli olan şu kriterlerin yukardan aşağı, idari bir mekanizmada nasıl takip edileceği meçhuldür:

- Malın kalitesi
- Satış sonrası hizmet
- Malın ve markanın güvenilirliği

Bu üç kriterdeki zaafılar Sovyet ve Doğu Bloğu ülkelerinin sürekli olarak kanayan yarası olmuş, bu zaafı emekçileri tatmin edebilecek bir çözümle gidermek mümkün olmamıştır.

- Teknolojik inovasyona karşı tutucu tavır: Merkezi bir plan, yukarıda saptanan genel hedeflerin aşağıya doğru yapılandırması ve alt kademe yöneticilere bu hedeflerin bir görev olarak verilmesiyle işler. Her yöneticinin başarı kriteri bu hedeflerin tutturulmasıdır. Durum buyken fabrika seviyesinde yeni bir teknoloji, araç, yöntem, yazılım vs. gündeme geldiğinde bu kullanılacak mıdır? Bu yeniliğin kullanılması, fabrika yöneticilerinin kendi başarı hedefleri için asgari seviyede dahi bir risk oluşturduğunda bu reddedilebilir ve SSCB’de aşağı kademedeki **her zaman** redde-

4 Alec Nove, “Uygulanabilir Bir Sosyalizmin İktisadı”, Belge Yayınları, 1991, s.221

dilmiştir. Yeni teknolojiler ve araçlar, sadece yukardan önerildiğinde ya da empoze edildiğinde devreye girmiş, alt kademedeki bu tutuculuk Sovyet ve Doğu Avrupa ekonomilerini giderek getiretilmiştir.

- Tüketicinin seçim hakkı: Bir emekçinin tek özne (devlet) tarafından üretilmiş tek tip mal karşısında, bu malda oluşabilecek kalitesizlik durumunda “yukarıya şikâyet” dışında tek alternatifi, başka birisi tarafından üretilmiş daha kaliteli bir malı satın almaktır. Ancak rekabet kapitalist piyasa ekonomisine ait bir kategori olarak ele alındığı için (devlete ait dahi olsa) değişik ve başarısı birbirinden farklı öznelere tarafından üretilmiş mallar arasında tercih yapma imkanının olmaması ciddi sorunlar yaratmıştır. “Tek üreticiye mahkûm olma”, siyasetteki “tek partiye mahkûm olma”nın ekonomideki karşılığıdır: her iki alanda da vatandaşların alternatifsiz bırakılması toplumsal hayal kırıklığını ve yabancılaşmayı körüklemiştir

- Sosyalizmin kanseri olan “üç K”: Karne, Kuyruk, Karaborsa: Planlı ekonomi deneylerinin temel özelliği bir yandan emekçinin bir tüketici olarak ücretlerini (reel olarak) zamanla artırmak; öte yandan da maliyetleri düşürerek fiyatları azaltmak, en azından sabit tutmak, böylece alım gücünü artırmak olmuştur. Bu, sosyalist ekonominin halkçı, kamucu, emekçiden yana olan karakterinin doğal sonucudur.

Ancak bu mekanizma sorundan muaf değildir. Belirli bir malın piyasaya arzında (iklim koşulları, dünya pazarında o hammaddenin darlığı, üretim ve dağıtım problemler vs.) düşüş olduğunda aynı düşük fiyatta ısrar etmenin tek doğal sonucu kuyruklar olmuştur: Halkın elinde para vardır, talep edilen mal da ucuzdur ve satın alınabilir durumdadır, ancak mal piyasada yeteri kadar olmayınca satın alım sürecinde darlıklar ve yığılma kaçınılmazdır. Kuyrukların mantıksal devamı da karaborsa, mafyatik ekonomi ve daha da kötüsü tezgâh altından imtiyaz yoluyla o mala erişmektir. Nitekim SSCB’de karakteristik bir görüntü olan kuyruklarda bir tek orta ve üst düzey yöneticinin dahi “kuyru-

ğa girmediği” bilinmektedir. Sonuçta sosyalizm adına yapılan bir uygulama, sosyalizmi idari, siyasi ve ahlaki olarak dejenere eden bir unsura dönüşmektedir. “Mal darlığı” bir olasılık olarak göz ardı edildiğinde ve fiyatların “arz ve talep dengesine göre oluşması” kategorik olarak reddedildiğinde, “devlet tarafından düşük tutulan fiyat” olgusunun bizzat sosyalizmi deforme eden işleyişlere yol açtığı açıktır.

Bir araç olarak merkezi planlamanın bu handikapları karşısında iki noktayı vurgulamamız gerekir:

1. Yukarıdaki olguların ortak özelliği şudur: Bu arızaların HİÇBİR SSCB ve diğer sosyalist deneylerdeki siyasi yapının hantallığı, “bürokratik planlama” ya da “işçi demokrasisinin olmayışı” ile açıklanamayacak, bu (çoğu gerçek olan) siyasi eksiklerle uzaktan yakından ilgisi olmayan arızalardır. Bunların hepsi ekonomide TEK belirleyici mekanizma olarak merkezi planlama uygulamasının sonuçlarıdır ve bu sorunların en demokratik, katılımcı, şeffaf bir siyasi yapılanmada dahi ortaya çıkması kaçınılmazdır.
2. Bu konuda sık sık söylenen bir diğer şey ise, “*yeni sosyalist insan yaratılmadığı için bunlar oluyor*” tarzı bir açıklama ve “çözüm” arayışıdır. Bu subjektivizmdir, arabayı atın önüne koymaktır: 6000 yıllık sınıflı toplumların düşünce yapısını aşmış “Yeni Sosyalist İnsan”ın oluşması son derece uzun bir süreçtir ve sosyalist bir ekonominin başlardaki işlerliğini bu “ideal” hedefe bağımlı kılmanın nasıl bir hayalperestlik olduğu herkes tarafından kavranmalıdır.

Piyasa

“Piyasa” kelimesi sosyalistler için antipatik bir kelimedir ve sebebi bellidir: SSCB’nin çöküşü, Gorbaçov’un “piyasa reformlarını devreye alma” çağrısıyla başlamış, daha önce piyasa reformlarını uygulayan Macaristan gibi sosyalist ülkelerde bu reformlar daha sonra sistemi silkip atacak yeni bir orta burjuvazinin oluşmasına sebep olmuş, Çin’de uygulanan piyasa reformları ise yeni bir kapitalist sınıfın doğuşuna eşlik etmiştir.

Mutlak bir olgu olarak piyasa nedir? Madalyonun iki yüzüne de bakmak gerekirse, bu bir yandan:

- Girişimcilerin toplumun ihtiyaçlarını ve eldeki kaynakları bütünsel olarak görmeden üretimleri
- Kaynakların rasyonel olmayan kullanımı ve piyasa anarşisi
- Rekabete dayanamayan işletmelerin iflası ve kronikleşen işsizlik
- Başarılı işletmelerin fiyat spekülasyonları
- Kontrol edilemeyen fiyat artışları ve dalgalanmalar
- Yatırımların toplumun gerçek ihtiyaçları yerine anlık kazanç ve körüklenmiş tüketim güdülerini baz alınarak yapılması
- Özellikle de son evre olan neoliberal saldırganlık döneminde, en temel insani ihtiyaçlar (sağlık, su, elektrik vs.) üzerinden kâr elde edilen birer meta haline gelmesidir.

Madalyonun öbür yüzü ise şudur:

- Tüketicinin ürünler arasında seçim yapma şansı
- Kaliteli ürünü alarak kalitesiz ürünü cezalandırma ve üreticisine “uyarıda” bulunma
- Üreticinin ürünün imalatına, dağıtımına, satış sürecine ve satış sonrası desteğine kadar özen göstermesi
- Yeniliklerin peşinde koşarak diğer üreticileri geçebilmek için (gerekirse risk alarak) ileri teknikleri seçme ve kullanma eğilimi

Sınıfsız komünist topluma kadar meta ve değişim geçerli olduğu sürece bir varlık sebebi taşıyacak olan piyasa mekanizmalarının sırf kapitalizmle örtüşen yönlerinin göz önüne alınması ve onun tüketiciyi bir ekonomik özne olarak güçlendiren yönlerinin göz ardı edilmesi sonucu “piyasa=kapitalizm, ve “sosyalizm=piyasanın sıfırlanması” kavrayışı doğmuş, SSCB’nin %100 planlı ekonomisinin ilk 30 yılda elde ettiği pratik başarı da bu kavrayışı pekiştirmiştir.

Piyanın sıfırlandığı %100 merkezi planlamacı bir sistemin zaafı na yukarda değindik. Öte yandan plan ve piyanın rasyonel birlik-

teliği, Marksist literatürde de köklü bir geçmişe sahiptir. Bu konuda ilk ve zekice bir yaklaşımı geliştiren Troçki olmuş, sırasıyla 1922’de ve 1932’de şunları yazmıştır:

“Devlet mülkiyetindeki her fabrikanın, teknik yöneticisine kadar tepeden denetlenmesi zorunludur.... Ama aynı zamanda aşağıdan, gelecek uzun süre **devlet ekonomisinin düzenleyicisi** olarak kalacak **piyasayla** da denetlenmelidir.”

“Ekonomide yer alan sayısız kişiler...gereksinmelerini ve onların görece yoğunluklarını sadece planlama komisyonlarının istatistiki derlemeleriyle değil, aynı zamanda doğrudan arz-talep baskısıyla da bildirmek zorundadırlar. **Plan, piyasayla kontrol edilir** ve önemli ölçüde o sayede gerçekleştirilir. Piyasadaki düzenleme, kendilerini onda gösteren eğilimlere dayanmalı, ekonomik akılcılığını ticari hesaplamaıyla kanıtlamalıdır.”¹

20.yüzyılda sosyalist ekonomi üzerine çalışan iki Marksist iktisatçı, Charles Bettelheim ve Paul Sweezy, aralarındaki anlaşmazlıklara rağmen bu konuda şu noktada uzlaşmıştır: Bettelheim’a göre:

Toplumsal emeğin çeşitli üretimler arasındaki dağılımı, bu dağılımın çeşitli ihtiyaçların nispi önemine ve toplumsal yarara uydurulması, henüz çok geniş bir ölçüde **ancak piyasa mekanizmalarına benzeyen, ama işleyişi plan hedeflerine ve toplumsal amaçlara bağımlı kılınmış mekanizmalar aracılığıyla yapılabilir** ²

Paul Sweezy de Charles Bettelheim ile o yıllarda giriştiği polemikte piyasa mekanizmalarının sosyalist bir ekonomide, en azından (uzunluğunu kimsenin kestiremediği!) başlangıç evresinde gerekliliğini kabul etmiştir:

Benim tuttuğum görüş, **piyasa ilişkilerinin sosyalizm-**

1 (Troçki’den aktaran) Alec Nove, “Uygulanabilir Bir Sosyalizmin İktisadi”, s.127

2 Charles Bettelheim, “Sosyalist Ekonomiye Geçiş Sorunları”, Bilgi Yayınevi, 1973, s.248

de uzun bir süre kaçınılmaz olduğu, ancak... sıkı bir şekilde denetlenmedikçe yozlaşmaya ve geriye doğru bir harekete yol açacağıdır ³

Sosyalist Bir Toplumda Piyasanın Kattığı İki Temel Değer:

Tüketicinin Seçim Hakkı:

Marksist değer teorisine eleştirel yaklaşmakla birlikte onu reddetmeyen Nove'nin gene bu teorinin kavramlarıyla geliştirdiği şu tespitler anlamlıdır:

“Piyasa olmazsa ne olur? Piyasanın yokluğu çabayla sonuç, yararlanılan emek gücü niceliğiyle üretilen malın kullanım değeri arasındaki bağlantıyı koparır... Güzel bir elbise, beğenilmeyen bir elbise ile aynı nicelikte emek girdisi gerektirebilir. Aslında bir piyasanın varlığı akılda tutulmadıkça, iki sepet malı üretirken aynı nicelikte insan emeği gerektiğinin bilinmesinin, aynı kullanım-değeri taşıdıklarına inanmamız için bir gerekçe oluşturmadığı açıktır.” ⁴

Tüketici olarak emekçinin kalitesiz (veya beğenmediği) A malı yerine ondan farklı ve daha kaliteli (veya daha çok beğendiği) B malını almasının doğal bir hak olduğu, böylece hem kendisinin kaliteli bir tüketime ulaştığı, hem de kalitesiz mal üreten A fabrikasına kendine çeki düzen vermesi için bir uyarıda bulunduğu ortadadır; bu ise uzun süre ancak piyasa mekanizmaları ile mümkündür.

Piyasa demek, ille de devlet sektörüne karşı özel sektör demek değildir. Somutlaştırmak gerekirse sosyalist bir ekonomide sınıfsız topluma kadar dört çeşit işletme ve mülkiyet tarzı olacaktır:

1. Devlet mülkiyetinde ve devlet tarafından işletilen fabrika ve çiftlikler

3 Paul Sweezy, Charles Bettelheim, “*Kapitalizmden Sosyalizme Geçiş Süreci Üzerine*”, May Yayınları, 1974, s.39

4 “*Uygulanabilir Bir Sosyalizmin İktisadı*”, s.53-54

2. Devlet mülkiyetinde olup emekçi kolektifleri tarafından işletilen fabrika ve çiftlikler
3. Kendi üretim aracına kendi sahip olan kooperatifler
4. Kendi üretim aracına kendi sahip olan (işçi çalıştıran ve şahsa ait) kapitalist özel işletmeler.

Yapılması gereken, aynı ürünü, kaynakların rasyonel kullanımını gözetken bir plan mekanizması kontrolünde, birden fazla öznenin üretmesine olanak tanımaktır.

1) Piyasanın yaratıcılığı ve dinamizmi

Liberallerin devletçi ekonomi anlayışına karşı ürettikleri bir klişeyi yeniden hatırlayalım: “Devlet salça üretmez!” Bu anlamsızdır; zira devlete bağlı bir işletme pekâlâ salça üretebilir; SSCB’de devlet salça da, mayonez de, konserve de üretmiştir; bunlarla halkın beslenme ihtiyacı karşılanmış, bildiğimiz kadarıyla hiçbir toplu zehirlenme olmamış, sıradan bir işçiden Stalin’e kadar herkes masasında bu ürünleri kullanmıştır. Sorun şurada başlamaktadır: Bir emekçi “*ben devletin ürettiği bu salçayı çok daha kaliteli hale getirebilirim, kafamda yepyeni bir fikir var*” dediğinde ne yapılacaktır? Piyasayı dışlayan geleneksel yaklaşımda yapılan yegâne şey bu emekçiye “*sen o fikri bize ver, gerekeni yaparız*” olmuştur; gerekenin bürokratik çarklar içinde yapıp yapılmayacağı belli değildir; yapıldığı takdirde ise o emekçinin alacağı yegâne karşılık (en iyimser durumda) bir emek verimlilik madalyası ve belki bir defalık mükafat primidir. Soru ise şudur: Yeni, yaratıcı, inovatif teknolojilere ve yöntemlere dayanan çözümler düşünmek ve geliştirmek için insanlara sunduğumuz bu “karşılık” yeterince motive edici midir? Genelleştirmek gerekirse, “*maddi teşvik olmadan insanların üretimdeki yaratıcılığını geliştirmelerini beklemek doğru mudur?*”

Sosyalist bir toplum, kendi için maddi karşılık beklemeden sırf toplumun yararı için üretimi artıran ve yeni teknolojik çözümler öneren tavırları elbette öne çıkarmalı, ödüllendirmeli, bunu rol model olarak topluma sunmalıdır. Ancak devrimin olduğu andan itibaren milyonlarca yurttaştan aynı tavrı bekleyip böylece üretici güçlerin gelişmesini ummak gerçekçi değildir; bu yüzden de yeni ve yaratıcı

cı üretim fikirlerini maddi olarak ödüllendirmenin tatmin edici mekanizmalarını oluşturmak şarttır. Bu ise uzun bir süre ancak bir piyasa mekanizması içinde mümkündür. Yukardaki “salça üretmeye hevesli” emekçi örneğimizdeki vatandaşın önerisine kulak tıkamak, kelimenin tam anlamıyla “üretici güçlerin gelişmesini engellemektir”. Yapılması gereken, bu önerisini kendisiyle birlikte hayata geçirmeye istekli bir grup emekçiyle birlikte bir kooperatif üretim yapmalarının ve devletin ürünüyle rekabete girmelerinin önünü açmak, onu desteklemektir.

Ancak bu dinamizm yönetilmediği ve sonuna kadar önü açıldığı takdirde, amaçladığımız sosyalist düzeni zorlayan, onu riske atan ve onu kemiren iki gelişmeye yol açması kaçınılmazdır:

1. Gelir dağılımındaki dengesizlik: ÇHC bugün bu tür başarılı atılımları ile ülkeyi geliştiren, hatta şahlandıran, sonunda da olağanüstü zenginleşen milyarlarlar dolup taşmaktadır. Sosyalizmin var oluş sebebi olan “adil gelir dağılımı” açısından Çin dünyanın en sorunlu ülkelerinden biridir.
2. Yeni burjuva sınıfı: Toplumun kalanından daha fazla zenginleşerek ortaya çıkan bu kesimin, kendine siyasi kanallar açmaya çalışması ve siyasi güç olmaya yönelmesi de doğal bir sonuçtur. ÇHC bugün bu sorunu sert bir KP yönetimi empoze ederek ve partinin siyaset ve ideoloji tekeli güçlü bir şekilde elde tutarak halletmeye çalışmaktadır; o milyarlarların siyasete ve ideolojiye (basın, TV vs.) bulaşması ve ideolojik-siyasi bir güç olmaları net şekilde engellenmektedir; ancak para güçtür ve elinde para olan bu unsurlar özellikle orta ve alt kademedeki rüşvet yoluyla kendi çıkarları lehine karar alabilirler. Rüşvet ve yolsuzluk, ÇKP yönetiminin de altını çizdiği gibi, ülkenin en önemli sorunudur ve bunu yaratan da gelişmenin yolunu açan bu ekonomik-siyasi yapıdır.

Bu noktada yeni bir netliğe gelmiş durumdayız: En başta sosyalizm için doğru ve anlamlı bir mekanizma olan *planın* tek başına ele alındığında karşısına çıkacak handikaplardan bahsedip piyasa mekanizmalarının planı dengeleyici ve geliştirici yönüne işaret ettik. Şimdi de

piyasa mekanizmalarının yol açabileceği risklere değindikten sonra, bunları dengeleyebilecek bir diğer faktöre, sosyalizmin asıl özü olan “işyerlerinde işçi yönetimi”ne değineceğiz.

İşyerinde işçi yönetimi ve kooperatifler

Sosyalizm “bilinçli üreticilerin üretimi her seviyede birlikte yönetmesi” ise, bu doğal olarak işyeri seviyesinde başlamalıdır ve işyeri yönetiminde emekçilerin söz sahibi olmadıkları bir ortamda en iyi yönetilen plan ve piyasa mekanizmalarının dahi yozlaşması kaçınılmazdır. “İşyeri seviyesinde işçilerin yönetime katılmasının ve işçi yönetiminin” sosyalizm için hayati önemini 20.yüzyıl sosyalist ekonomistlerinden Lange, Bettelheim ve Sweezy defalarca vurgulamıştır. Ancak bu kolay bir iş değildir ve naif bir idealizmle “*işyerlerini işçiler yönetsin*” demenin sihirli bir değnek olduğunu düşünmek ciddi bir yanılgıdır.

“*İşyerlerinde yönetimi işçiler seçsin, işyerini de işçiler yönetsin*” formülü, reel sosyalist deneylerdeki bürokratizme tepki duyan devrimciler için sihirli bir formül gibi görünebilir; ancak zorunlu önkoşullarından koparılıp tek başına ele alındığında “*ülkeyi yönetenleri halk seçsin*” formülü kadar naiftir. Ülkeyi yönetenleri halk seçtiğinde halk aslında elinde ciddi bir siyasi-mali güç ve yönetim tecrübesi olan, kendini başarıyla pazarlayan kadroları seçmektedir; siyasetle bizzat ilgilenmeyip bu konudaki gücünü havale etmeyi tercih eden ve toplumsal sürecin işleyişine tamamen vakıf olmayan sıradan vatandaş verdiği oy ile kendi gerçek çıkarını ve onu gerçekleştirecek iradeyi yansıtmamakta, bu seçim ülkede en güçlü ve organize siyasi ekibin iktidarının onaylanmasına dönüşmektedir. Çok daha dar ve farklı bir ölçekte olmasına rağmen, fabrika içi yönetim seçiminde de benzer bir işleyiş gündeme gelebilir. Fabrikanın bütünsel işleyişini bilmeyen, üstelik bununla ilgilenmeyen, mesai bitiminde evine gitmekten başka bir şey düşünmeyip fabrikanın gidişatı hakkında kafa yormayan bir emekçi, ister istemez böyle bir seçimde fabrikadaki en bilgili, birikimli, yönetim tecrübesine sahip ve devlet veya Parti aygıtıyla en iyi ilişkilere sahip kadroları tekrar ve tekrar seçecektir. Üstelik bu kadrolar ülke çapında örgütlü olan tek partinin ya da iktidar bloğunun

üyeyse, bu seçim iktidar bürokrasisinin ekonomideki belirleyici gücünü perdeleyen bir aldatmaca olmaktan öteye gidemeyecektir. “İşyerinde işçi yönetimi” / “özyönetim” modelini hayata geçiren Yugoslavya’da da durum bu olmuştur.

Merkezi planlama denetiminin zayıf bırakıldığı Yugoslavya’da fabrikaları yöneten işyeri konseylerinin aldığı kararlar enflasyon ve kontrolden çıkan bir dış borca, mükerrer yatırımlara (dolayısıyla ciddi bir kaynak israfına), Yugoslavya’yı sonradan çökartecek olan bölgesel dengesizliklere ve en önemlisi, fiiliyatta SSCB’den hiç de farklı olmayan, ama perdelenmiş bir bürokratik yönetime yol açmıştır. Bunu aşmanın yolu nedir?

- Bütünsel üretim bilinci: Kapitalist toplumda işçinin bir “siyasi özne” haline gelmesinin temel koşulu siyasi bilinç, yani sadece kendi patronuyla olan çelişkinin değil, toplumun diğer alanlarındaki (ezilen halk, demokratik haklar, cinsiyet vs.) çelişkilerin bilincine sahip olmasıdır. İşçinin sosyalist toplumda “özgür üretici özne” haline gelmesinin ön şartı da benzerdir: Sadece kendi becerisine ilişkin değil, işletmenin bir bütün olarak tüm süreçlerine ilişkin asgari seviyede fikir yürütebilecek kadar bütünsel bilgiye sahip olmasıdır. Bu, ancak bilinçli bir çaba ve yönlendirmeyle, uzun vadeli bir çalışmayla oluşabilir. Aksi takdirde işyerine yönelik kolektif bir işçi iradesinin kurulması imkânsızlaştığı için gene kapitalist işletmenin özü olan “tek adam yönetimi”ne geri dönmeye mahkûm ve geçici modeller kurulabilmektedir. Ancak bu noktada önemli soru şudur: İşçi fabrikasının bütünsel ve uzun vadeli başarısına niye ilgi duysun? Bunu cevabı “sosyalist bir işçi devrimci sorumluluk gereği bunları bilmelidir” olarak verildiğinde gene aynı tuzağa düşülecek, bu sefer işçiler bunların öğretildiği eğitim toplantılarından sıyrılmak için bahane bulacaktır. Esas mesele bu bilgilerin işçi için gerekli ve fonksiyonel olacağı (bilfiil kullanılacağı) bir işyeri modeli kurmaktır. Bu da bizi ikinci ön koşula götürmektedir.
- İşçi kooperatifi modeli işletmeler: Neoliberal fırtına karşısında İtalya’da (özellikle Parma bölgesinde), Fransa’da ve İspanya’da

(Mondragon örneğinde olduğu gibi) tek tük de olsa hayata geçen bu deneylerin sosyalist bir toplumun ekonomisindeki yeri düşünülmelidir. Bugün dünyanın çeşitli yerlerinde emekçi kooperatifi türü işletmeler, sosyalistlerin siyasal güç kazandığı yerlerde yaygınlaşan bir model olarak önümüze çıkmaktadır. Hindistan'da iki eyalette (Kerala ve Batı Bengal) yıllardır yerel hükümeti diğer ilerici güçlerle birlikte elinde tutan Hindistan Komünist Partisi (Marksist) bu alanda çok ciddi atılımlar yapmış, başta tarım olmak üzere hafif sanayi, sağlık, eğitim, hatta sanat konularında dahi birlikte ortak üretimi temel alan muazzam bir kooperatif hareketi başlatmıştır. Bu atılıma yön veren ise HKP(M)'nin yaptığı teorik açılamdır: **“Sosyalizm, ekonomiyi emekçi sivil toplumun yönetmesidir.”** Kapitalist özel mülkiyete karşı geleneksel devletçi mülkiyet anlayışından farklılaşan ve sadece siyasal değil, ekonomik alanda da ciddi bir başarı sağlayan bu kooperatif hareketi, yarının sosyalizmi açısından üzerinde önemle durulması gereken bir deneydir. Bu model, tam da Marx'ın 1850'lerde “geleceğin sosyalist ekonomisinin müjdecileri “olarak gördüğü işçi kooperatiflerinin ve Lenin'in teorik olarak bahsettiği “uygar kooperatiflerin” (sınırlı da olsa) bir biçimidir. Kapitalizmde ancak çetin mücadele vererek ayakta kalabilen bu modelin bir emekçi devletinde, sosyalist bir iktidar altında giderek artan bir öneme ve ağırlığa sahip olması hem mümkün hem de gereklidir.

Sosyalist bir ekonomide mülkiyet biçimleri:

1) Devlet mülkiyeti: Sosyalizm uzun süre devletleştirme ile özdeşleştirilmiş, ilk sosyalist deneyler bu konuda aşırı noktalara savrulmuştur. Bu savrulmalara karşın sosyalist bir ekonomide devlet mülkiyeti önemli bir yer tutacaktır. Önemli olan devlet mülkiyetinin kolektif mülkiyet ile özdeşleştirilmemesi gerektiğidir. Devlet bir emekçi devleti dahi olsa, profesyonel kadrolar tarafından yürütülen ve toplumun üstünde (ve dışında) yer alan bir mekanizmadır; bu yüzden devlet mülkiyeti, kolektif emekçi mülkiyeti anlamına gelmemektedir. Ancak devletin varlığı kaçınılmaz olarak süreceği için, emekçilerin ortak iradesini uzun bir süre hayata geçirmenin araçlarından biri de

(tek araç olmamakla birlikte) devlet mülkiyeti olacaktır. Burada devletin mümkün olduğu kadar demokratik, katılımcı, şeffaf ve emekçi sivil toplumla iç içe çalışan bir yapı olmasının önemini hatırlamak gerekir. Öte yandan devlet mülkiyetindeki işletmelerde de “işçi denetimi ve yönetimi” hedefini gözetmek ve bu hedefi işletmenin ekonomik rasyonelliğini tehlikeye atmadan geliştirmek şarttır.

Bu geçiş döneminde devlet mülkiyeti neleri kapsamalıdır?

- Ülkenin bağımsızlığı ve siyasi olarak ayakta kalması için gerekli stratejik sektörler (enerji, savunma, önemli yeraltı zenginlikleri vs.) devlet mülkiyetinde olmalıdır.
- Temel insani ihtiyaçlar olan ve kapitalizmin bir kâr kaynağı olarak algıladığı eğitim, sağlık, konut gibi sektörler devlet mülkiyetinde olmalıdır.
- Bankalar devletleştirilmelidir. En özgürlükçü sosyalist projede dahi finans kapitalinin oluşumuna izin verilemez. Finansal gücün hem ekonomi hem de siyaset üzerinde ne büyük bir etki potansiyeli olduğu göz önüne alındığında, mali gücün emekçi devletin tekeline olması kaçınılmazdır.
- Büyük tekeller: Burada ekonomik olduğu kadar siyasi bir kaygı söz konusudur. Ekonomiyi sarsabilecek adımlar atma gücüne sahip ve bu gücü anti-sosyalist projeler için kullanma olanağına sahip, üstelik ülke ekonomisi açısından hayati üretim alanlarında varlığını sürdüren büyük sermaye grupları kamulaştırılmalıdır. Bunların ekonomik-siyasi gücü kırılmadan anlamlı ve sağlıklı bir sosyalist proje hayata geçirilemez.

2) İşçi kooperatifleri: Burada iki kategori söz konusudur:

- a. Devlete ait bir işletmede üretim yapmayı bağımsız olarak üstlenen bir emekçi kolektifi
- b. Kendi üretim aracına sahip olan veya devletten kredi alarak kendi üretim araçlarını satın alarak üretim yapan emekçi kolektifleri

Birinci kategoride üretim araçları o kolektifin malı değil, tüm emekçiler adına devletindir. Emekçiler bir anlamda bir yed-i emin olarak o araçları kullanmayı ve üretim yapmayı hedeflemektedir. Bu işletme

devletin direkt yönetimi altında olmadığı için garanti bir gelir söz konusu değildir. Bu işletme, kontrollü bir piyasada ve anlamlı rekabet koşullarında ayakta kalmak, yani başarılı olmak zorundadır; işletmenin başarısı tüm çalışanları ekonomik olarak ilgilendirdiği için üretimin yönetimine işçiler katılmak durumundadır. Devlet, bir anlamda halkın malını kiraya verdiği için bu işletmeyi (SSCB'deki gibi direkt yönetmek değil) belirli ekonomik indeksler ışığında (kar-zarar, borç, yatırımların etkinliği, işletme değeri vs.) izlemek, işler kötüye gittiğinde de müdahale etmek durumundadır. Bu modelin Yugoslav deneyinden temel farkı ise, orada devletin başından beri her aşamada o fabrikaları perde arkasından yönetmeye devam etmesidir. Bu modelde ise devlet işin dışındadır, fabrikayı işleten emekçi grubu kendi başınadır, atıldığı denizde yüzmeyi öğrenmek zorundadır.

İkinci kategoride ise çalışanlar o üretim aracının sahibidir. Tarımda belirli sayıda küçük üreticinin bir araya gelerek kuracağı bir kooperatif, hizmet sektöründe, bilgi teknolojilerinde, “yeni bir fikri” olan bir grubun, o fikri hayata geçirmesi için önünü açmaktır. Burada emekçiler bir araya gelerek kendi emeklerinin ürünlerini satacak ve emekleriyle yaşayacaklardır. Burada sosyalist iktidara düşen, bu girişimleri elindeki mali güce dayanarak değerlendirmektir. Finans gücünü elinde tutan devlet, kendisine başvuran bütün bu projeleri sağlıklı değerlendirme, “macera” türü yatırımlar yerine değer katacak yatırımları seçme olanağına ve görevine sahiptir; zira bu tür bir girişimin başarısızlığı, halkın parasının heba edilmesi anlamına gelecektir.

Her iki modelde de sosyalist iktidarın görevi, bu tür kooperatif üretim inisiyatifleri için bir politikaya sahip olması ve bu inisiyatif ve gayretleri halkın çıkarlarıyla uyumlu kılabilmesidir.

3) Özel mülkiyetteki işletmeler: Bunlar bildiğimiz kapitalist işletmelerdir; ancak Oskar Lange'nin yıllar önce belirttiği gibi, bunlar bir süre varlıklarını sürdürebilir. Sosyalist bir iktidarın kurulduğu aşamada, aşağıdaki özelliklere sahip, yani

- Kaliteli bir ürün ve hizmet üreten,
- Ülke içinde ve dışında anlamlı ve sadık bir müşteri tabanına sa-

hip olan

- Kârlı olan, iyi bir kazanç seviyesine sahip,
- Ülkeye ihracat geliri sağlayan

orta büyüklükteki işletmeleri düşünelim. Bunlar bir konserve üreticisi, bir yedek parça fabrikası, bir tarım işletmesi olabilir. Bu tür bir işletmeyi sosyalizm adına devletleştirmek demek onun başına bir devlet memuru atamak, o memurdan o işi kendi işi gibi takip etmesini beklemek, sonra o memurun yolsuzluk yapmasını ve devlet malını çalmaması için ek tedbir almak vs. demektir. Bu tedbirlerin ne ekonomik ne de siyasi açıdan hiçbir anlamı olmadığı açıktır. Özellikle Türkiye gibi bir ülkede mevcut olan on binlerce küçük ve orta işletmeyi, köşedeki pastaneden Oto Sanayideki tamir atölyesine kadar, devletleştirmenin nasıl bir çılgınlık olacağı aşıkardır. İlk aşamada bu tür küçük ve orta büyüklükte kapitalist işletmeler

- Vergilerini düzenli vermek
- Genel sağlık, kalite ve çevreye saygı kanunlarına uymak
- İşçilerin sendikal haklarına saygı göstermek

koşuluyla varlıklarını pekâlâ sürdürebilirler; bunun dışındaki tüm alternatiflerin devlete (en azından başta) aynı başarıyı yakalamasını imkânsız kılacak bir yük getireceği ortadadır.

Burada iki sorun vardır.

Birinci sorun, bu orta kapitalist işletmelerin siyasi-ideolojik bir güç haline gelmesi riskidir. Ellerindeki parayla siyaseti, medya yatırımları ile de ideolojiyi etkileyerek toplumdaki sosyalist proje için ciddi bir tehlike oluşturabilirler. NEP döneminde Nepman ve kulaklara oy hakkı verilmeyerek bir şekilde çözülmeye çalışılmıştı; ancak 21.yüzyılda birilerine oy hakkı vermemek pek savunulabilir bir şey olmadığı gibi, bu kişilerin etkileri de bir tek münferit oylarıyla sınırlı değildir. Buna karşılık, belli bir gelir seviyesinin üstündeki patronların:

- Siyasi partilere (KP dahil!) maddi yardım ve bağış yapmaları
- Medyaya yatırım yapmaları

yasaklanabilir ve bu yasak rahatlıkla kontrol edilebilir. Bugün gene ÇHC’de çok sayıda bu tarz (ve daha büyük) patron mevcuttur; ancak TÜM medya tamamıyla iktidardaki KP’nin kontrolü altında olduğu gibi, siyasi aygıt içinde de bu tarz patronların (çoğu zaten sıradan KP üyesi iken “emir üzerine” patron olmuş şahıslardır) sayısı son derece sınırlıdır. Sağlıklı bir sosyalist projede ise medya tümüyle emekçi örgütlerinin (emekçi devleti, ama onu yanında ve esas olarak emekçi sivil toplum örgütleri) kontrolünde olmalıdır, dolayısıyla sayıları ne olursa olsun patronlar varlıklarını sürdürecekse, onların siyaseti ve ideolojiyi etkileme kanalları tıkanmalıdır. Buna karşılık, siyaseti etkilemeseler bile, ellerindeki parayla rüşvet yoluyla idari aygıtta yozlaşmayı zorlayacakları açıktır; bu da göz önüne alınması ve sosyalist hukuk çerçevesinde mücadele edilmesi gereken bir risktir.

İkinci sorun ise şudur: İlk aşamada varlıklarını sürdürmeleri kaçınılmaz olan bu özel kapitalist işletmelerle sonsuza kadar birlikte mi yaşayacağız?

Doğru çözüm, bu işletmelerde işçi denetimini adım adım hayata geçirmek, o fabrika ve işletmelerdeki emekçilerin üretimin ayrıntılarına hâkim olmasını sağlamak, işletmeyi devralma inisiyatifini teşvik etmek ve süreç içinde (emekçilerde üretimi üstlenme yönünde bir irade oluştuğunda) bu özel işletmeleri aynı üretim kalitesini garanti etmek kaydıyla patrondan satın alarak yukarda değindiğimiz işçi kooperatiflerine çevirmektir.

Yapay Zekanın Şafağı, Dev-Bot'un Yükselişi

MELTEM KOLGAZI

Çin'de robot üreten bir şirkette, önceden programlanmış küçük bir robotun diğer robotları iş bırakmaya ikna ettiği iddia edilen görüntüler¹; robotların insanın yerine geçip geçemeyeceği, insan kadar “akıllı” olup olmadığı ve hatta örgütlenip devrim yapıp yapamayacağı ile ilgili tartışmaları alevlendirdi. Çağımızın robot ve yapay zekâ çağı olduğu su götürmez ama bu durum, bir yandan da makinelerin insanın yerini alıp almayacağını ne kadar da eski bir tartışma olduğunu hatırlamamıza engel değil.

ChatGPT'ye göre Yapay Zekâ (YZ); insan benzeri düşünme, öğrenme, problem çözme ve karar verme yeteneklerine sahip bilgisayar sistemleri olarak tanımlanıyor (OpenAI, 2023). YZ'nin tanımındaki tartışma yaratan kısım işte bu “insan benzeri”lik kısmı. Mevcut YZ teknolojisi bugün ne kadar gelişkin olursa olsun ve mevcut hızla ilerlemeye devam etse dahi bugün bu “insan benzeri” düşünme, öğrenme ve karar verme kısmının sınırlılıkları söz konusu. Öğrenmeyi makine öğrenmesi, problem çözme ve karar vermeyi ise algoritmaya dayalı problem çözme olarak ifade etmek daha doğru olacak. Esasen bu “insan benzeri”lik vurgusunun mevcut teknolojik aşamayı tarif etmekten çok, toplumsal bir karşılığı olduğunu söyleyebiliriz.

YZ dolayısıyla yalnızca teknolojik bir gelişme olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve politik bir mesele olarak da ele alınmalı. Yapay

1 <https://x.com/ChinaDaily/status/1857038274323173866>

zekâ teknolojisinin toplumsal dinamikler üzerindeki etkisini, üretim aşamaları, toplumsal düzen ve işçi sınıfı hareketleri üzerindeki etkisini konuşmaya başlamak gerekiyor. Fakat bu konu sosyalist çevrelerde henüz yeterli düzeyde tartışılmıyor. Bu alandaki eksikliğin doldurulması ve bir başlangıç adımı atmak amacıyla geçtiğimiz temmuz ayında Türkiye İşçi Partisi Bilim Kurulu Bilim ve Teknoloji Politikaları Çalışma Grubu olarak bir çalıştay düzenledik. Bu çalıştayda YZ'nin geldiği nokta, kapitalist sistemdeki yeri, toplumsal etkileri ve sosyalist mücadeleyle etkileri ve sosyalist bir düzende yaratabileceği pozitif etkileri üzerine konuştuk. Bu yazıda da çalıştay sonucunda çalışma grubu olarak ortaya attığımız soruları ve çalıştaydaki fikir akışını sizlerle paylaşacağım.

Algoritma, belirli bir problemi çözmek için izlenmesi gereken adımların sıralı ve sistematik bir şekilde tanımlandığı bir yöntemdir (OpenAI, 2023). Çalıştayda, yapay zekâ algoritmalarının yalnızca teknik bir unsur değil, aynı zamanda toplumsal ve politik bir nitelik taşıdığına dikkat çekilerek, algoritmaların kimin verisinin nasıl kullanılacağına, kimin hangi bilgiye ulaşacağına ve hangi ihtiyaçların karşılanacağına karar vererek toplum üzerinde doğrudan etkiler yarattığının tartışılması gerektiği vurgulandı. Algoritmalar adil ve şeffaf bir şekilde yapılandırılmadığında, toplumda ciddi adaletsizlik ve eşitsizlikler doğurabilir. Çünkü algoritmalar, kullanılan verilerle eğitilir ve eğer bu veriler mevcut toplumsal düzenin arızalarını taşıyan belirli toplum kesimler tarafından eğitiliyorsa ciddi sorunlar ortaya çıkabilir. Örneğin, ya bu algoritmalar çarpıtılmış “bilimsel veriler”le, önyargılar, sınıf merkezli kabuller, ırkçı ve toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetmeyen görüşler ve ideolojik kabullerle ortaya çıkmış verilerle eğitilmişse? Diğer taraftan algoritmaların nasıl çalıştığını, nasıl tasarlandığını toplum sorgulayamadığı ölçüde, denetlenemeyen ve toplum yararını gözetmeyen kararlar ortaya çıkabilir. Şeffaflık söz konusu değilse ve toplumun hangi kesiminin yararına algoritmaların belirlendiği net değilse adaletli kararlar alınıp alınmadığını toplum nasıl denetleyebilir? Bu bağlamda, katılımcılar patent ve lisans konularının önemine de değindiler. Özellikle, algoritmaların ve yapay zekâ uygulamalarının büyük teknoloji şirketlerinin tekelinde olması,

bu yapıların toplum yararına değil, yalnızca ekonomik güç sahiplerinin çıkarlarını korumaya hizmet etmesine yol açacağı da dile getirildi. Patent sistemi, yenilikçiliği teşvik etme ve fikri hakları koruma iddiasıyla varlığını sürdürmesine rağmen, aslında büyük şirketlerin tekelci uygulamalarını besleyerek, yazılım geliştiricileri ve araştırmacıların önünü tıkıyor. Bu noktada, sosyalist bir perspektifle, kolektif olarak geliştirilmiş algoritmaların ve buna temel sağlayabilecek lisans sistemlerinin büyük önemi var. Algoritmaların toplum tarafından denetlenebilir, şeffaf ve adil bir şekilde yapılandırılması gerekiyor.

YZ teknolojisinin bir diğer sac ayağı verinin kimin elinde olduğu. YZ teknolojilerinin başarılı bir şekilde çalışabilmesi için büyük miktarda veri gereklidir. Bu veriyi kontrol eden şirketler, piyasa üzerinde güçlü bir tekel haline geliyor ve piyasayı domine ediyor. YZ teknolojileri devletler ve büyük şirketler tarafından bireysel verilerin yağmalanmasına aracılık edebileceği gibi insanları birtakım çıkarlar doğrultusunda yönlendirmesi de söz konusu olabilir. Bugün de birçok alışveriş sitesi ve şirket, satış politikalarında algoritmalar kullanarak tüketicileri manipüle edebiliyor. Diğer taraftan sigorta şirketlerinin, işe alım sitelerinin kişisel verileri kullanarak insanı gözetmeksizin “acımasız” kararlar alması da söz konusudur. YZ teknolojisinin kullanımında bu tarz tartışmaları içeren genel bir etik yaklaşıma da ihtiyaç olduğu çalıştay katılımcıları tarafından da gündeme getirildi.

Diğer önemli bir sorunun ise bir işyerinde kapitalist düzenin görünmez hale gelmesi olduğu söylenebilir. Örneğin performans değerlendirmesi yapabilen YZ sistemleri, karar vericiyi görünmez kılabilir. Önyargılı değerlendirmeler ve yanlış kararlarla ilgili de ortada hesap vericilerin olamamasına, her şeyin sorumlusu olarak YZ'nin tarihsellikten kopuk bir özneye dönüşmesine de neden olabilir. Bu ve benzeri birçok etik tartışmaya, YZ'nin aldığı kararların yaratabileceği sonuçlar hakkında konuşmaya ihtiyaç var. YZ teknolojisinin gelişimi ile etik uzmanların, hukukçuların ve toplumbilimcilerin birlikte çalışarak etik kuralları geliştirmesi gerekiyor. Bunun yanında YZ'nin topluma karşı sorumluluk ve toplumsal yararı konusunda eğitilmesi çok önemli imkanlar yaratabilir. İnsanlar YZ'nin alacağı kararların etik değerler ve insan haklarına uygun olup olmadığını denetlemeli

ve toplumun yüksek yararının gözetilmesinin takipçisi olmalıdır.

Çalıştayın bir başka tartışma başlığı ise tekelleşmeydi. Kapitalizmde YZ teknolojisinin kâr maksimizasyonu için kullanılması YZ'nin bir zenginleşme ve iktidar aracına dönüşmesine yol açacaktır. Kapitalist sistem değişmediği sürece YZ uygulamaları büyük şirketlerin çıkarlarını koruyacak, toplumsal refahı artırmak yerine tekellerin zenginleşmesine neden olacak. Hem ekonomik hem de toplumsal eşitsizlikleri artıracak yeni teknolojiler, ancak doğru politikalar ve sosyalist bir anlayışla toplum için faydalı, işçi sınıfının çalışma rejimini iyileştireci bir aracı haline de dönüşebilir.

Çalıştayda konuştuğumuz bir diğer başlık YZ'nin bazı işleri otomatikleştirmesi yoluyla işçi sayısını azaltması ve bu nedenle işsizlik oranlarının artabileceği ile ilgiliydi. Özellikle beyaz yakalıların daha fazla işini kaybetme riski ile karşı karşıya olduğuna dikkat çekmek gerekiyor. Beyaz yakalıların işleri genellikle analitik çözümleme, raporlama, veri işleme ve düzenleme, veri analizi gibi zihinsel işlemleri içerir. Bu tür işler makine öğrenimi ile ve çeşitli algoritmalarla bir insana ihtiyaç olmaksızın YZ aracılığıyla otomatikleşebiliyor. Çok daha az sayıda beyaz yakalı işçi ile YZ'nin ortak çalışması bu işleri hızlı ve verimli bir şekilde yaparak insan zihin gücüne ihtiyacı azaltabilir. Bu potansiyeli başka bir düzende gayet olumlu bir fırsat olarak değerlendirebilecekken bugün işsizlik riskini tartışmak ise talihsizdir elbette. Çalıştayda bunun yanı sıra YZ'nin sosyal hizmetlerde, eğitim ve sağlık alanında nasıl daha etkili kullanılabileceğine dair tartışma da yapıldı. YZ, zaman içerisinde bazı işlerin yerini alabilecek bir teknoloji olanağı yaratabilir ancak yine de geçiş süreci zor olacaktır. Makineleşmede artışın kapitalist bir sistem altında tarihsel olarak nasıl sonuçlara yol açtığını deneyimledik. İşçi sınıfının daha nitelikli olanları belli alanlarda elek üstünde kalırken, işsizlik kapitalizmin yeni iş alanları yaratamadığı ölçekte yaygınlaşabilir. Elbette yakın zamanda robotların tamamen insanların yerini alması söz konusu olmasa da kapitalizm robot teknolojisini kar oranlarını artırmak ve ücretleri düşürmek üzere devreye sokacaktır.

İşçilerin YZ'nin yaratacağı dönüşüm sürecinde söz sahibi olması kri-

tik bir öneme sahip. YZ, yalnızca ekonomik bir araç olmanın ötesinde, toplumsal eşitlik sağlama potansiyeline sahip bir yapı olarak değerlendirilebilir. Sosyalist hareketlerin, işçi sınıfının haklarını koruma ve güçlendirme aracı olarak yapay zekâyı nasıl kullanabileceğine dair somut örnekler üzerinde durmasına ihtiyaç var. Örneğin, çalışma saatlerinin azaltılması, eğitim ve beceri geliştirme programlarının iş süreçlerine entegre edilmesi, iş kazalarının azaltılması ve önlenmesi gibi konularda yaratabileceği avantajların işçi sınıfının siyasetinin gündemi olması gerekiyor. Çalıştayda bunun yanı sıra YZ'nin sosyal hizmetlerde, eğitim ve sağlık alanında nasıl daha etkili kullanılabileceğine dair tartışmalar da yapıldı. Sosyalistleri YZ üzerine daha fazla kafa yorduğu ve mücadele ettiği süreçte, YZ'nin toplumun genel refahını artırma potansiyeli değerlendirilebilir.

Birçok başlığın gündeme alındığı ve oldukça verimli geçen çalıştayda elbette eksik kalan konular da vardı ve gelecek dönemde çalışma grubumuzun bu konuları da ele alan bir dizi toplantı ve çalışma yapmasına da ihtiyaç var. Toplantıda az değinilen konu başlıkları şunlardı: Genel zekâ mümkün mü? Robotlar tamamen insanların yerini alacak mı? YZ teknolojilerinin yaygınlaşmasının iklim krizine etkisi nasıl olacak? Hizmetçi robotlar ev içi emek yükünü kaldıracak mı ya da daha genel bir yaklaşımla yeniden üretim süreçlerinde kadınların yerini alacak mı?

Eksik kalan tüm başlıkların da derinlemesine ele alındığı toplantılara ve Türkiye İşçi Partisi Bilim Kurulu, Bilim ve Teknoloji Politikaları Çalışma grubu olarak bu alanda sosyalist politikalar geliştirmek adına yeni buluşmalara ihtiyaç olduğunu görerek bu yazının da bir başlangıç adımı olmasını diliyoruz.

*Referanslar.

OpenAI. (2023). ChatGPT (GPT-4 model) [Large language model], 03/12/2024 tarihinde <https://chat.openai.com/> adresinden erişildi

Bir Leninizm Var mı?

CAN SOYER

Son yüz yılda “Marksizm-Leninizm” tamlamasının kullanımı o kadar yerleşik hale geldi ki, dünya komünist hareketinde Lenin’in düşüncesine ve eylemine dair bir -izm yakıştırması yapıp yapılamayacağı artık sorgulanmıyor. İşin aslı, ben de böyle bir sorgulamaya ihtiyaç duymayanlardan, “Marksizm-Leninizm” tamlamasını kullananlardayım.

Ancak, sorgulamaya olmasa bile anlamaya, kavramaya olan ihtiyaç inkar edilemez. Lenin’in düşüncesinden ve eyleminden nelerin evrenselleştirilebileceğini, onun kuramsal katkılarının nerelerde bulunabileceğini, tüm bunların günümüzde yürütülen mücadelelere nasıl taşınabileceğini anlamak oldukça önemli. Bu nedenle, bu yazıda bir Leninizmden söz edebilmemizi mümkün kılan yöntemsel ve kuramsal açılımları (*elbette, sınırlı biçimde*) işaret etmeye çalışacağım.

Bunun için önce birkaç önermeyi paylaşmam gerekiyor.

Birincisi, Lenin’den hareketle bir Leninizmin varlığından söz etmek, Lenin’in de tıpkı Marx gibi bir bütünsel sistem inşa ettiğini söylemek olarak anlaşılmamalı. Bu anlamda, Marksizm ile Leninizm arasında bir “tür” farkı olduğunu söylemek zorundayız. Sanırım en doğrusu ve makulü, Marksizmi bütünsel bir sistem olarak, Leninizmi de özel (*ve devrimci*) bir Marksist ekol olarak kabul etmek olur.

İkincisi, Lenin’i salt bir pratikçi, Marx’ın düşüncelerini (*kimine göre doğru, kimine göre yanlış biçimde*) hayata geçiren bir eylemci, hatta sadece Rusya’ya özgü olan ve Rusya dışında hiçbir geçerliliği bulun-

mayan fikirlere sahip bir parti militanı olarak resmeden anlatı artık bayatlamış olmalı. Elbette, Lenin'de tümüyle pratik boyutta değerlendirilmesi, sadece Rusya'ya özgü olarak anlaşılması gereken yönler var; eğer tarihsel incelemeyi kolaylaştıran bir tasnif olacaksa buna Bolşevizm de diyebiliriz. Ancak, neresinden tutulursa tutulsun pratiğin ve Rusya'nın sınırlarına hapsedilemeyecek ve böylece Bolşevik deneyimin ötesine taşarak Leninizm adını hak edecek yanlar da var.

Son olarak, üçüncüsü, Lenin'i bir pratikçi olarak resmeden anlatı ne kadar yanlışsa, Marx'ı salt bir düşünce insanı olarak resmeden anlatı da o kadar yanlıştır. Genellikle Lenin'in Marksizme katkısı olarak sıralanan parti inşası ve çalışması, sovyet tipi özörgütlenmelerin önemi, ittifak modelleri gibi konuların hemen hepsi ya şaşırtıcı derecede açık ifadelerle ya da belirgin imalarla Marx'ta da bulunmaktadır ve anladığımız kadarıyla bunlar Lenin tarafından da dikkatlice okunup çözümlenmiştir. O halde Lenin'in Marksizme esas katkısı (*yani bir Leninizmden söz edebilmemizi sağlayan katkısını*) bu başlıklarda değil başka bir yerde aramak gerekir.

İşte bu yazının yola çıkacağı nokta da tam olarak burası.

Marx'ın Boşlukları

Kısa süre önce kaybettiğimiz Frederic Jameson, Lenin'den söz etmek için, sanki onun katkısının hangi alana yerleştirilebileceğini gösterir gibi, Marx'ın sistemi hakkında bir saptamada bulunuyor:

Bir düşünce sistemi olarak (ya da daha iyisi, psikanaliz gibi, “teori ve pratiğin eşsiz bir bileşimi” olarak) Marksizmin ayrıksılığının -ve ayrıca özgünlüğünün- bir-birini kaplayan ve birlikte var olan iki Spinozacı kipi barındırmasından kaynaklandığını düşünmüşümdür: birisi kapitalist ekonomi kipi, diğeriye toplumsal sınıf ve sınıf mücadelesinin kipi. Bunlar bir anlamda aynıdır; ancak yine de her birisini, bir meta-dil içinde birbirleriyle ilişkilendirilmek yerine sürekli bir dilden öbür dile çeviriyi -buna şifre çözümü bile denilebilir-gerektiren farklı sözcük dağarcıkları tarafından yöne-

tilmektedir. Eğer öyleyse, Lenin'in baskın şifresi bariz şekilde sınıf ve sınıf mücadelesinin, daha nadiren ise ekonominin şifresidir.²

Gerçekten de Marx, hem genel olarak tarihin hareketinin hem de daha özel olarak kapitalizmden sosyalizme geçişin kaynağına dair iki farklı ilke ileri sürüyor gibidir. Bunlardan ilki, üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çelişkiye işaret eder; belli bir aşamaya gelen üretici güçlerin gelişmesi, o ana kadar içinde geliştiği üretim ilişkilerine ve bunların ifadesi olan mülkiyet biçimlerine ters düşer ve böylece bir toplumsal devrim çağı başlar.³ Bu ilkeye göre, örneğin sosyalizme geçiş, pekala üretici güçlerin evriminin bir sonucu olarak düşünülebilir. Öte yandan, Marx'ın neredeyse kendi imzası haline gelmiş olan ve tarihin hareketinin kaynağı olarak sınıf mücadelesine vurgu yapan önermesi bir başka ilkeye işaret eder: "Günümüze kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf savaşmaları tarihidir."⁴ Buna göre, tarihin tümünde olduğu gibi kapitalizmden sosyalizme geçişte de belirleyici olan sınıf mücadeleleridir ve sınıf mücadeleleri sahneye çıkıp rolünü oynamadıkça evrimsel gelişmenin kendiliğinden bir sonuca ulaşması imkansızdır.

Bu iki ilkenin birbiriyle uyumlu hale getirilmesi ilk başta sanıldığı kadar zor değil. Zira çelişki gibi görünen fark, aslında Marksist yöntemin çözümleme düzeylerinin özel karakteriyle ilgili. Üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çelişki ve bunun açtığı toplumsal devrim çağı saptaması, Marx'ın soyutlamanın üst düzeylerinde ürettiği bir saptamadır ve bu saptamanın işlevi, sosyalizmin ön koşullarının oluşmasına, olgunlaşmasına ya da var olmasına işaret etmektir. Ancak, sosyalizmin ön koşullarının oluşması, devrimin koşullarının da oluştuğu anlamına gelmez. Kapitalizmin, yerini yeni bir toplumsal düzene bırakacak ölçüde gelişmiş ve çelişkilerini de geliştirmiş olma-

2 Frederic Jameson: "Lenin ve Revizyonizm", içinde Yeniden *Lenin – Bir Hakikat Siyasetine Doğru*, Der. Slavoj Žižek-Sebastian Budgen-Stathis Kouvelakis, Çeviren: Cumhur Atay, Otonom Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 81.

3 Karl Marx: *Ekonomi Politikinin Eleştirisine Katkı*, Çeviren: Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 2011, s. 39.

4 Karl Marx – Friedrich Engels: *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, Çeviren: Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, Ankara, 2009, s. 116.

sından, devrimci durumun her an ve her yerde olgunlaşmış olduğu sonucu çıkarılamaz. Dahası, devrimci durum(lar), evrensel ölçekte kuramlaştırılamaz da; devrimci durum çözümlemesi ve saptaması ister istemez ülke ölçeğinde, özgül bağlamlar içerisinde yapılabilir. Sınıf mücadelesi işte tam da burada gündeme gelir.

Başka türlü ifade edersek, kapitalizmden sosyalizme geçişin tarihsel ve toplumsal ön koşullarının oluşmasını ifade eden *üretim tarzı düzeyindeki* çözümlemeden farklı olarak, devrimci durum ancak *toplumsal formasyon düzeyinde* çözümlenebilir; haliyle ön koşulları üretim tarzı düzeyinde verili olan değişim, belirli bir tarihsel konjonktürden geçen bir ülkenin özgül bağlamı içinde seyreden sınıf mücadelelerine bağlı hale gelir.

Ancak, bu iki ilkenin bir araya getirilmesi de Lenin'in Marksizmde nereye yerleştiğini göstermek için tümüyle yeterli değil. Çünkü, bir yanda nesnel gelişime, diğer yanda öznenin kapasitesine vurgu yapan bu ikili yapı (*Jameson'un "iki Spinozacı kipi"*), Marx'ın düşüncesinde başka biçimlerde de gözlenir. Örneğin, kendinde sınıf ile kendisi için sınıf arasındaki ikilik bu türdendir. Marx'a göre, işçi sınıfı kapitalist toplumdaki varlığının niteliği gereği toplumsal bir öznedir; ancak bu öznenin kapitalizmi yıkıp sosyalizmi kurabilmesi için siyasal bir özneye dönüşmesi gerekir. Diğer bir deyişle, kendinde sınıf olan işçiler, kendisi için sınıf haline geldiklerinde kapitalizmden sosyalizme geçişi sağlarlar. O halde şu sorunun yanıtını aramalıyız: Peki, işçiler kendinde sınıf uğrağından kendisi için sınıf uğrağına nasıl geçecekler? Denebilir ki, kendi sınıfsal çıkarlarının bilincine vardıkları zaman. Peki, o halde işçiler bu bilince nasıl varacaklar?

İşte bu soruların yanıtlarını bulmak için Marx'a döndüğümüzde doyurucu, doyurucu olmanın yanında sisteminin yönetsel varsayımlarıyla da uyumlu sayılabilecek bir açıklama bulamıyoruz. Çünkü Marx'ın bu konu hakkındaki sözleri (*belki de suskunluğu demek gerekir*) daha ziyade nesnel evrime, kapitalizmin gelişme sürecine işaret eder. Buna göre kapitalist üretim tarzı geliştikçe içinde barındırdığı çelişkiler de keskinleşecek, toplum iki büyük sınıfa bölündükçe eşitsizliği gizleyen ideolojinin mistik tülleri yok olacak ve işçiler maruz

kaldıkları sömürü ile birlikte kendi sınıf çıkarlarının da farkına vararak bilinçlenecekler. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, Marx'ın bu yön-deki sözlerinin son derece tartışmalı olduğunu söylemek zorundayız. Her şeyden önce, kapitalizmin gelişiminin sınıfların bilincine böyle dolaysızca yansması, bilincin bir yansıma ilişkisi olarak kavranma-sına izin vermeyen Marx'ın kendi epistemolojisi açısından uygunsuz olur. Dahası, nesnelliğin gelişiminin, öznenin kendi sırasını beklediği bir kendiliğindenlik biçiminde kavranması da diyalektiğin en temel kurallarına aykırılık teşkil eder. Nihayetinde, en önemlisi, bu mo-delde siyasete ayrılmış bir yer de yoktur: Siyaset, nesnel gelişmenin kendisini sahneye davet edeceği ana kadar kenarda bekleyen, nihayet sahneye çağrıldığında ise aslında artık ona gerek de kalmamış olan, bu yüzden rolü kaçınılmaz olarak parodiye dönüşen bir gölgedir.

Oysa, sözünü ettiğimiz ikilikleri bir kriz olmaktan çıkaran yöntemsel ve kavramsal araç yine Marx'ta bulunur. O araç, pratik kavramdır. Başka örneklerde de göreceğimiz gibi, Marx'ın düşüncesi kendinde sınıf ve kendisi için sınıfa benzer çeşitli ikilikler içerir. Madde ile düşünce, varlık ile bilinç, yapı ile özne gibi ikilikler bir bütünlüğün içinde yer alır ve ancak pratik dolayımıyla birbirine bağlanır. Yani, bu ikiliklerin arasındaki boşluğa yerleşen şey pratiktir. Pratiğin ise bir kavram olarak inşasının ötesinde özel bir kuramı geliştirilemez. O halde, bir süredir üzerinde gezindiğimiz sorunun yanıtına ulaşmış oluyoruz: Nesnel gelişim ile öznel kapasite, kendinde sınıf ile kendisi için sınıf ya da üretim tarzı düzeyi ile sınıf mücadeleleri düzeyi ara-sındaki boşluğu pratik doldurur.

Yine de bu yanıt sadece kavramsalıdır. Marx, bu kavramsal yanıtın somut bir bütünlük içinde nasıl tanımlanacağına dair pek az söz söylemiştir. İşte Lenin'in Marx'ta gördüğü boşluk budur ve özel bir kuramını oluşturmaya giriştiği şey de bu boşluğu dolduracak pratiğin somut bir bütünlük olarak toplum ölçeğindeki görünümü olan siyasettir.

Lenin'in düşüncesinden ve eyleminden bir Leninizmin doğacağı alan da burasıdır.

Lenin ve Siyasal Pratiğin İnşası

Lenin'in Marx'ın kavramsal yanıtını somut bir bütünlük olarak toplum içinde nasıl tanımladığını görebilmek için nesnel koşullar ile öznel iradenin ya da yapı ile öznenin ilişkisinin nasıl kavrandığını incelemek önemlidir.

Marksizmde öznel iradeyi olduğu kadar nesnel koşulları ve yapıları yaratan da son tahlilde insan pratiğidir. Diğer bir deyişle, pratik, kendisini koşullandıran nesnelliğin de kaynağıdır. Tıpkı birikmiş emeğin sermaye biçiminde kendi karışıtına dönüşmesi gibi, öznel irade de birikmiş sonuçlarıyla nesnel koşullar biçiminde kendi karışıtına dönüşür. Ayrıca, pratiğin birikmiş, yapılaşmış sonuçları diyebileceğimiz nesnellik, aynı zamanda insanların ve sınıfların içinde karşılıklı olarak ilişki kuracakları maddi biçimleri de sunar. Bu anlamda, öznel irade ile koşullar, eylemler ile yapılar, özgürlükler alanı ile zorunluluklar alanı birbirine dışsal olmadığı gibi, sadece engelleyici türde olumsuz bir ilişkiyle de tanımlanamaz. İnsanların hem kendi tarihlerini yaptığı, hem de bunu özgür iradeleriyle değil de belirlenmiş koşullar altında yaptığı yönündeki meşhur tezin arkasında bu yaklaşım yatar.

Demek ki, hiçbir nesnellik ya da yapısallık barındırdığı özne payı hesaba katılmadan, hiçbir özne konumu da onu kuşatan ve koşullayan nesnellik payı dikkate alınmadan çözümlenemez. Özne ile yapının, öznenin eylemlilik tarzı ile nesnelliğin koşullarının birliği, bütünlük kavramının diyalektik niteliğini verir. Ve bu çözümleme, siyaset için de geçerlidir. Siyasal özne ne kendisini tümüyle özgür bir iradenin sahibi olarak görebilir ne de nesnelliği kendisinin tümüyle dışında düşünebilir. Burada pratik, yapıyı özneye taşıyan köprü olduğu kadar, öznenin yapıya nüfuz etmesinin de yoludur. Haliyle, öznenin yapı ya da yapının özne üzerindeki etkileri ancak pratik aracılığıyla düşünülebilir.

Marx'ın eserlerini didik didik incelemesiyle tanıdığımız Lenin'in, İkinci Enternasyonal otoriteleri tarafından açık ya da örtük biçimlerde norm haline getirilen nesnel gelişim modelini doğru bulması, tam da bu nedenle, imkansızdır zaten. Onun uğraşı, "kendi edimsel-

liğinin farkında olan”, “kendi bilincine sahip”, “radikal bir öznellik”⁵ anlayışından hareket eder. Böylesi bir özne, doğal olarak, nesnel koşulların gelişimini (*sanki kendi gelişiminin dışındaymış gibi*) beklemeyip ona sürekli müdahalede bulunmaya çalışır. Devrimci eylem, tam da bu nesnelliği inşa etme işi olarak kavranır.

Rus halkının iradesini oluşturan şey sosyalist propagandaydı. İngiltere tarihinin Rusya’da da tekerrür etmesini ne diye bekleyeceklerdi ki? Burjuvazinin yükselişini, sınıf mücadelesinin başlamasını ve böylece sınıf bilincinin oluşmasını ve kapitalist dünyanın nihai felaketinin en sonunda kendilerini de vurmasını ne diye bekleyeceklerdi ki?⁶

Gramsci’nin vurguladığı “sosyalist propaganda”, aslında tam da nesnel koşullar denen şeyin öznenin müdahalelerine açıklığını kabul eden bir mantığı yansıtır ve birebir denecek ölçüde Lenin’in söylemiyle örtüşüyor: “Bir devrim olup olmayacağını *saptayacak etmenlerden biri*, bizim ve bütün işçi sosyal-demokratların propagandasıdır.”⁷ Bir başka deyişle, nesnel koşulların olgunlaşmasını beklemek yerine, onu bizzat öznenin pratiğiyle olgunlaştırmak: Lenin açısından bu, gerekli görülen gelişme seviyesini “devrimci yoldan elde etmek” anlamına gelir.⁸ Bu yaklaşım, esasında Merleau-Ponty’nin “tarihin muğlaklığı” olarak adlandırdığı bakış açısını da andırır. Ancak onun edilgen düşünümelliğinin tersine Lenin tarihin muğlaklığında ona müdahale etmenin imkanını ve gerekliliğini görür.⁹ Eğer nesnel koşulların (*ne kadarı yeterli sayılıyorsa o kadar*) olgunlaştığını gösteren bir son durak tabelası olmayacaksa, devrim için aranan koşulları yaratmak öznenin işi olur.

5 Kevin B. Anderson: *Lenin, Hegel ve Batı Marksizmi* – Eleştirel Bir İnceleme, Çeviren: Ertan Günciner, Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 161.

6 Antonio Gramsci: “Kapital’e Karşı Devrim”, içinde *Gramsci Kitabı – Seçme Yazılar 1916-1935*, Haz. David Forgacs, Çeviren: İbrahim Yıldız, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012, s. 42.

7 V. İ. Lenin: “Reformcuların ve Devrimci Sosyal-Demokratların Seçim Bildirgeleri”, içinde *Tasfiyecilik Üzerine*, Çeviren: Yurdakul Fincancı, Sol Yayınları, Ankara, 1993, s. 220.

8 V. İ. Lenin: “Devrimimiz Üzerine”, içinde *Seçme Eserler Cilt: 6*, Çeviren: Saliha N. Kaya-İsmail Yarkin, İnter Yayınları, İstanbul, 1995, s. 528.

9 Alex Callinicos: “Yirmi Birinci Yüzyılda Leninizm? Lenin, Weber ve Sorumluluk Siyaseti”, içinde *Yeniden Lenin – Bir Hakikat Siyasetine Doğru*, s.37.

Lenin'in bu yaklaşımı, nesnel koşullara aldırış etmemek, siyasal eylemi keyfi ve salt iradi bir faaliyet olarak görmek biçiminde değerlendirilemez elbette. Aksine, siyasal eylemin içinde gerçekleşeceği koşulların eksiksiz tanınması, "somut durumun somut tahlili" konusunda acımasız gerçekçiliğiyle meşhur bir insan olduğunu bile söyleyebiliriz. Onun yaklaşımının esası, çözümlediği nesnelliği diyalektik açıdan, bir bütünlük olarak, kendi çelişkisi ve hareketi içinde ve öznelerin karşılıklı müdahalelerinin sonuçlarıyla ele almaktır. Çünkü nesnellik, içinde öznenin payının bulunmadığı bir hayalet alan değildir. Her nesnellik kendisini yıkma potansiyeli taşıyan öznenin olanağıyla lekelenmiştir; tıpkı her öznenin kendisini kuşatan nesnellikle gölgelendiği gibi. İçindeki öznelerin etkilerini hesaba katmadan nesnellığe yapılan her atfı, "devrime ve devrimci faaliyete karşı duyulan öznel antipatiyi gizlemeye yarayan bir incir yaprağı"¹⁰ olarak tanımlamasının nedeni de budur. Özne, yani somut bir bütünlükteki biçimiyle sınıflar, sadece nesnelliğin etkilerine maruz kalmazlar; aynı zamanda o nesnellliği kendi etkileri doğrultusunda biçimlendirirler.

Objektivist, verili tarihsel sürecin zorunluluğundan söz eder; materyalist, verili iktisadi toplumsal formasyonu ve onun tarafından üretilen antagonist çelişkileri tam olarak saptar. Verili bir dizi olgunun zorunluluğunu kanıtlayan objektivist daima, bu olguların savunucusu bakış açısına düşme tehlikesi içindedir; materyalist, sınıf karşıtlıklarını açığa çıkarır ve böylece bakış açısını belirler. Objektivist "üstesinden gilemeyecek tarihi eğilimler"den söz eder; materyalist, verili iktisadi düzeni yöneten sınıftan söz eder – bu sınıf diğer sınıfların karşı etkinliğinin şu ya da bu biçimini üretir. Bu şekilde materyalist (...) sürecin zorunluluğuna işaret etmekle kalmaz, bilakis özellikle hangi iktisadi toplumsal formasyonun bu sürece içeriğini verdiğini, **özellikle hangi sınıfın** bu zorunluluğu belirlediğini açıklığa ka-

10 V. İ. Lenin: "Zemstvo'ya Karşı Tahrikler ve Liberalizmin Aniballeri", içinde *Seçme Eserler Cilt 2*, Çeviren: Süheyla Kaya-İsmail Yarkın, İnter Yayınları, İstanbul, 1995, s.210.

vuşturur.¹¹

Bu sözlerden anlıyoruz ki, nesnellik, ona hakim olan sınıfın çıkarı dışında bir aşkın ya da üst rasyonaliteye sahip değildir; nesnelliğin zorunluluğu ona hakim olan sınıfın dayattığı zorunluluktan başka bir şey olamaz; haliyle nesnelliğin gelişimi, eğer bir devrime doğru gelişmesini umut ediyorsak, yalnızca devrimci öznenin kendi iradesini dayatmasıyla mümkün olur. Başka bir ifadeyle, sınıf mücadelelerinin sonuçlarının ötesinde bir nesnellik alanı olmadığı gibi, nesnelliğin devrime doğru gelişiminin de sınıf mücadeleleri dışında (*kendiliğinden, doğal, vb.*) bir yolu yoktur. Bu yaklaşım, eğer Marx'ın Hegel'de devrimci bularak kendi sistemine aldığı bir şey varsa onun özünü mükemmelen yansıtır: "Gerçeğin sadece töz olarak değil, özne olarak da kavranması."¹²

Öznenin nesnellik alanına bu tarzda müdahalesinin imkanlarının kabulü, Lenin açısından, bir tür meşruiyet kaynağı olarak nüfusun çoğunluğunun desteğini almak gereğini de şart olmaktan çıkarır. Her şeyden önce, devrimci bir durumun ortaya çıkması için nüfusun çoğunluğunun proleterleşmiş olması gerekmemektedir.¹³ Dahası, kapitalizm koşulları altında proletaryanın çoğunluğunun örgütlenebilmesi de imkansızdır.¹⁴ Bilakis, proletaryanın çoğunluğunun devrime kazanılabilmesi için öncelikle burjuvazinin siyasal iktidarına son verilmeli, yani burjuva sınıfının çıkarlarının koşulladığı nesnellik alanı radikal bir tarzda dönüştürülmelidir. Özne, burada bir kez daha, gereksinim duyduğu koşulların kendiliğinden biçimde gelişmesini beklemek yerine, kendi eylemi ile o koşulları elde etmeye yönelir.¹⁵

Bu biçimde, Lenin, aslında bir süredir Marksizme musallat olmuş

11 V. İ. Lenin: "Narodnizmin Ekonomik İçeriği ve Onun Bay Struve'nin Kitabındaki Eleştirisi", içinde *Seçme Eserler Cilt: 11*, Çeviren: Süheyla Kaya-İsmail Yarkin, İnter Yayınları, İstanbul, 1995, s. 389.

12 G. W. F. Hegel: *The Phenomenology of Spirit*, Translated and Edited: Terry Pinkard, Cambridge University Press, 2018, s. 12.

13 V. İ. Lenin: "Marksizm ve Revizyonizm", içinde *Marx Engels Marksizm*, Çeviren: Vahap Erdoğan, Sol Yayınları, Ankara, 2019, s. 251.

14 V. İ. Lenin: "Emperyalizm ve Sosyalizmdeki Bölünme", içinde *Marx Engels Marksizm*, s. 355.

15 V. İ. Lenin: "Kurucu Meclis Seçimleri ve Diktatörlük", içinde *Seçme Eserler Cilt: 6*, s. 492.

olan bir tür garanti arayışından tümüyle kopabilmiştir. Bundan böyle, nesnel gelişimin getirip dayattığı bir tarihsel zorunluluk fikri de çoğunluğun desteğinde ifade bulan normatif bir demokratik meşruiyet fikri de bir devrimin mutlak koşulları olarak değerlendirilmez. Nesnelci ya da demokratik bakış açısının bu alanlarda var olduğunu ileri sürdüğü “noksanlık” kendiliğinden gelişmenin tamamlanması ya da biçimsel prosedürlerin tesisi yoluyla değil öznenin eylemi aracılığıyla giderilir. Zizek’in haklı olarak yakaladığı gibi, Lenin’de Jakobenzmin bir izi varsa, o iz buradadır.¹⁶ Ancak, Jakobenzminden önce, özne ile nesnellik arasındaki ilişkinin bu biçimde kavranışını Lenin Marx’a, Marx aracılığıyla da Hegel’e borçludur. O sıralarda Bernstein’in, Lenin’de cisimleşen Marx yorumunu da içine alacak biçimde, Marksizmin iradeye tanıdığı rolün tümüyle Hegel’den kaynaklanan ve Blankizmle akraba bir hata olduğunu söylemesi şaşırtıcı değildir.¹⁷

Geldiğimiz noktada, tüm bu tartışmanın ulaştığı sonuç, Lenin açısından siyasal pratiğin özerkliğinin kabulüdür. Bu özerklik öncelikle iki açıdan düşünülebilir: Birincisi, siyasal pratik, toplumsal bütünlüğün başka bir kertesinin biçimi, bu arada ekonominin de bir yansıması, gölge fenomeni değildir; ikincisi de siyasal pratik kendi belirleyicilerini aşma gücüne sahiptir ve bu sayede özerk bir nitelik taşır. Bu özerklik, elbette, yapının ya da nesnelliğin belirlenimlerinin yokluğunu değil, onların yadsınmasının imkanlarını anlatır. Lukacs’ın diyalektiği tarif ederken kullandığı sözlerle söylersek, verili gerçekliği tanımayla onu aşmanın tek bir harekette bütünleşmesidir.¹⁸ Siyasal iktidarın fethedilmesinin anlamlı bir önerme olabilmesi de siyasal pratiğin toplumsal yapı ve ilişkileri köklü biçimde değiştirebileceği varsayımına dayanır.

Siyasal pratiğin bu özerkliği tanınmadığı sürece, kapitalizmden sosyalizme geçişin anahtarının üretici güçlerin usandırıcı gelişiminden ya da parlamenter demokrasinin çoğunlukçu prosedürlerinden baş-

16 Slavoj Zizek: “Giriş: Hatırlamak, Tekrarlamak ve Kafa Yormak”, içinde *Lenin* 2017, Çeviren: Akın Emre Pilgir, Ayrıntı Yayınları, 2017, s. 47.

17 Eduard Bernstein: *Sosyalizmin Ön Koşulları ve Sosyal Demokrasinin Görevleri*, Çeviren: Levent Bakaç, Yazılama Yayınları, İstanbul, 2011, s. 57.

18 György Lukacs: *Tarih ve Sınıf Bilinci*, Çeviren: Yılmaz Öner, Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 81.

ka bir yerde bulunması imkansızdır. Nitekim, İkinci Enternasyonal'i ihanete götüren yol da kapitalizmden sosyalizme geçişte siyasal pratiğe tanınmayan rolle ve onun özerk niteliğine verilmeyen yerle ilgilidir.

Kuşkusuz, Marx ve Engels'in bu konudaki bazı ifadelerinin siyasal pratiğin özerkliğinin tam olarak değerlendirilememesine yol açtığı söylenebilir. Kendileri de kimi yazışmalarında bu sorunu tartışmış, sistemin kuruluş yıllarında aşırı iradeci ve ütopyacı düşünce ekolleriyle yürüttükleri tartışmaların bir gereği olarak çubuğu daha çok nesnellikten yana büküklerini, bu nedenle de öznel eylemin küçümse-
nmesinde belli bir payın kendilerine ait olduklarını kabul etmişlerdir. İlginç bir biçimde, Lenin de benzer bir değerlendirmede bulunur: Rusya'da Narodnik hareketle yürütülen tartışmaların belirleyici olduğu dönemlerde, rakiplerinin iradeciliğine karşı süreçlerin nesnellliğini vurgulamak zorunda kaldıklarını ve bu yüzden de siyasal pratiğin öneminin yeteri kadar kavranamadığını söyler.¹⁹

Her ne olursa olsun, hem Marx'ta hem de Lenin'de nesnellik ile öz-nellik, yapılar ile öz-neler, üretim tarzları ile sınıf mücadeleleri arasındaki ilişkinin diyalektik kavranışı bu biçimdedir ve siyasal pratiğin bu ikiliklerin arasına yerleşmesi ona ayrıcalıklı bir rol kazandırmıştır. Bu rol, bizim "iktidar perspektifi" olarak adlandırdığımız yaklaşımı ifade eder: "Siyasal iktidarın fethinin, kapitalizmin temel çelişkisinin en saf biçimde gelişmesinden ve bu çelişkinin geniş toplum kesimle-
rinde bilince çıkarılmasından görelince bağımsızlaşması."²⁰

"Siyasal pratiğin özerkliği"ne ve "iktidar perspektifi"ne ulaşan bu çözümleme, Lenin'in düşünce ve eyleminin gerçek anlamda bir Leninizme dönüşmesinin en sarıh gerekçesini oluşturur. Bu sayede Lenin, Marksizmden siyasal mücadelenin verileceği alanın özgüllüğünü inceleyen neredeyse ilk kişi olmuş ve bu incelemeden çıkardığı sonuçlarla Marksizmin mimarisini kalıcı biçimde değiştirmiştir. Lenin'in Marksizme katkıları olarak söz edilen ve benim de şimdi değineceğim kuramsal çalışmaları da ancak bu sayede mümkün hale gelmiştir.

19 V. İ. Lenin: "Hareketimizin En Acil Görevleri", içinde *Seçme Eserler Cilt 2*, s. 22.

20 Metin Çulhaoğlu: "Solun Analizi: Psikolojiden Siyasete Geçiş Mümkün mü?", *Sosyalist Politika* No: 3, Ankara, 1994, s. 17.

Lenin'in Kuramsal Katkıları

Lenin'in düşünce ve eylemine dair basmakalıp yorumlara göre, Lenin'in Marksizme en başta gelen katkısı "örgüt kuramı" konusundadır. Oysa Lenin'in örgüt konusunda ileri sürdüğü ilkeler kuramsal olmaktan çok siyasal mücadelenin özgül deneyiminin sonuçlarıyla ilişkilidir. Bu anlamda, Lenin'de, örgütün ve örgütlülüğün zorunluluğunu barındıran bir kuram vardır, ancak örgütün kendisine özgü, onun biçim ve pratiğine dair özel bir kuram yoktur. Nitekim, siyasal mücadelenin bir aracı olarak örgütün modelinin kendi özgüllüğünü aşan bir içeriğe kavuşması, evrensel düzeyde kuramlaştırılması da imkansızdır.

O halde, Lenin'in Marksizme kuramsal katkılarını başka yerlerde aramak gerekir. Bu açıdan önereceğim başlıklar Lenin'in bütünlük yaklaşımı, bilinç-ideoloji yaklaşımı ve öncülük yaklaşımıdır.

Lenin'in *bütünlük yaklaşımı* derken kast ettiğimiz, esasen, onun siyasal mücadelenin sahası olarak toplumsal formasyonu işaret etmesidir. Marksist bütünlük kavrayışının somut karşılığı olarak toplumdan söz edebiliriz, ancak toplum da kendisine özgü belirlenimler dikkate alınmadığı takdirde bir kavramdan fazlasını sunmaz bize. Dolayısıyla, toplum dediğimiz her anda belirli bir toplumdan; özgül bir tarihsel süreç içinde biçimlenmiş formasyondan söz etmemiz gerekir. Bu anlamda, toplumsal formasyon kavramı, genel anlamda toplum kavramının ya da genel anlamda kapitalist üretim tarzı soyutlamasının ötesine geçen, özgül bir kapitalist toplumu ifade eder.

İşte Lenin'e göre siyasal mücadelenin yönelmesi gereken alan burasıdır. Esasında siyasal mücadelenin önemini vurgulayan yaklaşım Plehanov gibi Marksistler tarafından da kabul edilmiştir. Hatta anarşistlerle yürüttükleri polemiklere baktığımızda Marx ve Engels'in de siyasal mücadelenin öneminin altını kalınca çizdiğini, bu anlamda bu yaklaşımın zaten standart Marksist bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Lenin'in bu yaklaşıma kattığı şey, siyasal mücadelenin sadece önemli olduğunu söylemekten öte özgül bir pratik olarak siyasetin kapitalist egemenliğin yeniden üretilmesinde de yıkılmasında da gördüğü özel işlevin kavranmasıdır.

Rusya'nın o dönemindeki akımlardan biri olan ekonomizm ise, sınıf mücadelesinin sadece ekonomik ilişkiler alanındaki konularla sınırlandırılmasını, demokrasi ya da rejim sorunları gibi başlıkların işçi sınıfıyla ilişkilendirilmesine gerek olmadığını ileri sürer. Lenin'in ekonomizmle mücadelesinin arka planında bu önerme olduğu kadar, bu önermenin dayandığı kuramsal varsayımlar da yatar elbette. Lenin'e göre, sınıf ayrışması ekonomik değil toplumsal işbölümünün bir sonucudur. Dolayısıyla, sınıf ayrışmasının korunması ve yeniden üretilmesi de toplumsal ölçekte sağlanmış bir egemenliği gerektirir. Burjuvazi sadece işçileri üretim sürecinde sömürmez, aynı zamanda bu sömürüyü mümkün kılan ilişkileri toplum çapında korur ve yeniden üretir. Örneğin devlet, bu yeniden üretimin hem merkezi hem de yöneticisi sayılabilir. Eğer böyleyse, kapitalizmi sadece üretim süreci içindeki mücadeleler, hatta zaferlerle yıkmak imkansızdır; üretim süreci içindeki mücadeleler en fazla emek gücünün daha uygun koşullarda satılabilmesini mümkün kılar.²¹ Oysa kapitalizmin yıkılması, yani emek gücünü satma zorunluluğunun ortadan kaldırılması onun siyasal ve toplumsal egemenliğinin yıkılmasıyla olur.

Bunların doğrudan sonucu sınıf mücadelesinin özünde siyasal bir mücadele olduğu, sınıf egemenliğinin siyasal bir egemenlik biçimini aldığıdır. Ancak, sınıf mücadelesinin özünde siyasal bir içerik taşıması, sınıf mücadelesinin üretim süreci içerisindeki çatışmalarla sınırlanması anlamına gelmez. Üretim süreci içindeki çatışmalar, özünde siyasal egemenliği içerir ama sınıf mücadelesi için esas mesele bu siyasallığı üretim sürecinden çıkarıp toplumsal bütünlükle bağlantılandırmaktır. "Tek bir fabrikanın veya tek bir sınai işkolunun işçileri kendi işverenlerine karşı mücadeleye girdiklerinde bu sınıf mücadelesi midir?" diye soran Lenin'in yanıtı açıktır: "Hayır, bu sınıf mücadelesinin yalnızca zayıf bir rüşeymidir. (...) Tek tek işverenlere karşı değil *kapitalist sınıfın tamamına* ve o sınıfı destekleyen hükümete yönelik bir mücadele başlattıklarında bir sınıf mücadelesi haline gelir."²²

21 V. İ. Lenin: *Ne Yapmalı?*, Çeviren: Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, Ankara, 2019, s. 66.

22 V. İ. Lenin: "Acil Görevlerimiz", içinde *Seçme Yazılar – Devrim, Demokrasi, Sosyalizm*, Çeviren: Sungur Savran, Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 58.

Bu yaklaşımın ima ettiği iki varsayıma dikkat etmek gerekiyor. Birincisi, üretim tarzı düzeyinde emek-sermaye çelişkisinin çıplak biçimde soyutlanması mümkünken, toplumsal formasyon düzeyinde onu çıplak haliyle saptamak imkansızdır. Her toplumsal formasyonda, emek-sermaye çelişkisi özgül biçimlerde açığa çıkar ve toplumsal bir veçhe kazanır. İkincisi, her toplumsal formasyon bir sınıfsallık tarafından koşullandırılır ve bu sınıfsallık o toplumun siyasal, ideolojik, hukuksal, idari alanlarına da uzanır. Dolayısıyla, üretim süreciyle ilgili olmadığı için sınıfın sorunu sayılmayan gündemler sınıfsallık tarafından koşullandıkları için esasında tümüyle sınıf mücadelesinin gündemleridir. Zaten sınıf bilincinin siyasal ya da devrimci bir nitelik kazanması da ancak bu kapsama yayılmasıyla mümkün olur.

Eğer işçiler, *hangi sınıfları etkiliyor olursa olsun*, zorbalık, baskı, zor ve suistimalin *her türlüşüne* karşı tepki göstermede eğitilmemişlerse ve işçiler bunlara karşı, başka herhangi bir açıdan değil de, sosyal-demokrat açıdan tepki göstermede eğitilmemişlerse, işçi sınıfı bilinci, gerçek bir siyasal bilinç olamaz.²³

Lenin'e göre sınıf mücadelesinin sadece üretim süreciyle sınırlandırılmayacağı, tüm toplumsal ilişkileri kapsayacak biçimde siyasal mücadeleye alanına taşınması gerektiği açıktır. Ancak, onun çözümlemesi bir adım daha atar. Siyasal mücadelenin de sadece bir baskı grubu olmayı değil doğrudan doğruya kapitalist egemenliğin merkezini, ana karargahını, yani devleti ve siyasal iktidarı hedef alması gerekir. Çünkü "Marksizm, sınıf savaşımının, siyasete yayılmakla yetinmeyerek, *ancak* siyasette en özsel olan şeyi: devlet iktidarının örgütlenmesini kavradığı zaman en yüksek gelişmesine eriştiğini, 'tüm ulus ölçüsünde' olduğunu kabul eder."²⁴

Bütünlük yaklaşımının hemen yanına *bilinç-ideoloji yaklaşımı* yerleşir. Lenin bu başlıkta Marx'ın bilinç ve ideoloji konusunda ileri sürdüğü görüşlerden belirgin biçimde farklı bir konum alır. Marx'ta

23 V. İ. Lenin: *Ne Yapmalı?*, s. 80.

24 V. İ. Lenin: "Sınıf Savaşımının Liberal ve Marksist Anlayışı", içinde *Burjuva Demokrasi ve Proletarya Diktatörlüğü*, Çeviren: Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, Ankara, 2020, s. 44.

bilincin kapitalizmin nesnel evrimine paralel biçimde kendiliğinden açığa çıkacağı ve ideolojinin de bir tür yanılısı, gerçeğin üzerini örten mistik tül olarak olumsuz bir karakteri olduğu söylenebilir. Oysa Lenin açısından hem bilinç hem de ideoloji konusunda farklı bir yaklaşımdan söz etmemiz gerekir. Bilinç, artık, kendiliğinden açığa çıkacak bir şey olmayıp özne irade tarafından taşınacaktır; ideoloji ise gerçeklerin görülmesini engelleyen bir perde olmayıp bizzat o bilincin içinde taşınacağı bütünlük olarak görülecektir.

Bu yaklaşımın en açık ve somut biçimde ifade edildiği *Ne Yapmalı?*'de Lenin'in her iki yaklaşımını da rahatlıkla izlemek mümkün. Lenin'e göre "sosyal-demokrat bilinç" işçiler arasında kendiliğinden doğmaz; bu bilinç sınıfa dışarıdan getirilmelidir.²⁵ Meşhur "dışarıdan bilinç" formülünün en klasik ifadesi olan bu sözleri takip ettiğimizde, Lenin'in bilinç ile kast ettiğinin (*Marksist kuram değil*) "sosyalist ideoloji" olduğunu görürüz. Diğer bir deyişle, Lenin için işçilerin kendi çabasıyla ve üretim süreci içerisindeki çatışmalar yoluyla geliştirebileceği bilinç sadece "ekonomik" bir bilinçtir. Ancak tıpkı ekonomik mücadelenin henüz tam anlamıyla sınıf mücadelesi sayılmaması gibi, ekonomik bilinç de tam anlamıyla (*siyasal ya da devrimci*) sınıf bilinci sayılmaz.

"Dışarıdan bilinç" bahsi her açıldığında bunun işçi sınıfının dışındaki aydınları ifade ettiği yönünde bir tartışma da başlar. Oysa Lenin'in sözleri takip edildiğinde "işçi olmayan aydınlar" kümesinin işçilere öğretmenlik yapması gibi bir önermeye rastlanmaz.²⁶ Daha doğrusu, böyle bir "aydın rolü"nden bahsedilebildiğinde bile söz konusu "aydın" tipinin bizzat işçi sınıfının içinden de yetişmiş olabileceği görülür. Bensaïd'in gösterdiği ve açıkladığı husus tam da burada son derece önem kazanır:

Kautsky, "bilim" proleterlere "sınıf mücadelesinin dışından, 'burjuva aydınları' tarafından taşınarak" gelir diye yazar. Olağanüstü bir sözcük kaydırmasıyla, Le-

25 V. İ. Lenin: *Ne Yapmalı?*, s. 38.

26 Lars T. Lih: *Lenin: Farklı Bir Yol*, Çeviren: Aslı Önal, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2017, s. 82.

nin bunu, (“bilim” yerine) “sınıfsal siyasal bilinç” artık toplumsal bir kategori olarak aydınlar tarafından değil, özellikle siyasal alanı yapılandıran aktör olarak parti tarafından taşınmak yoluyla, (siyasal olduğu kadar toplumsal da olan sınıf mücadelesinin dışından ziyade!) “ekonomik mücadelenin dışından” gelir biçiminde tercüme eder. Fark gayet mühimdir.²⁷

Gerçekten de mühimdir ve “dışarıdan bilinç” kavramının esası, Lenin’in gayet açık formülünde yatmaktadır: “İktisadi savaşımın dışından, işçilerle işverenler arasındaki ilişki alanının dışından.”²⁸ Çünkü bu bilince erişmenin mümkün olduğu saha toplumsal formasyonun bütünlüğüdür, sınıfların kendi aralarındaki ilişkilerin ve devletle ilişkilerinin gözlendiği alandır. Burası hem tarihsellik hem de sınıfsallık tarafından yapılandırılmış, son derece özgül ve karmaşık bir alan olduğu için de onun ancak belirli bir ideoloji açısından tahlili ve kavranması mümkün olur.

Lenin’in Marx’ın *Alman İdeolojisi*’nde cisimleşen ideoloji tanımından haberdar olmadığını biliyoruz. Bunun yerine *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*’da karşımıza çıkan ideoloji tanımını bildiğini varsayabiliriz. Bu ikinci tanım önemlidir, çünkü hem Marx’ta ideoloji kavramının tek bir tanımı olmadığını gösterir hem de Lenin’in “sosyalist ideoloji” kavramını kullanmasının yolunu açar. Marx, burada, “insanların içinde iktisadi çatışmaların bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götürdükleri” biçimlerden söz eder.²⁹ Bu, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, “yanlış bilinç” gibi yaklaşımlara göre daha yansız bir tanımdır ve bir “sosyalist ideoloji”den söz edilebilmesini mümkün kılar. İşte Lenin’in ideoloji konusuna yaklaşımının Marx’a en fazla benzetilebileceği yer burasıdır: Yani burjuva ideolojisine karşıt olarak işçilerin sınıf bilincine içinde erişecekleri, bütünlüğün bilgisini barındıran “sosyalist ideoloji.” Burada artık ideolojinin etkilerinden gerçekliğin bilince yansması yoluyla kurtulmak değil, bir ideolojiyi

27 Daniel Bensaid: “Sıçramalar! Sıçramalar! Sıçramalar!”, içinde *Yeniden Lenin – Bir Hakikat Siyasetine Doğru*, s. 180.

28 V. İ. Lenin: *Ne Yapmalı?*, s. 90.

29 Karl Marx: *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, s. 39.

(ve onun temsil ettiği tarihsel-toplumsal yapıyı) başka bir ideoloji (ve onun temsil ettiği siyasal hareket) ile aşmak söz konusudur.

Hareketlerinin süreci içerisinde, çalışan yığınların kendi başlarına formüle edecekleri bağımsız bir ideolojiden söz edilemeyeceğine göre, *tek* seçenek şu oluyor – ya burjuva ideolojisi, ya sosyalist ideoloji. İkisi arasında bir orta yol yoktur (çünkü insanlık “üçüncü” bir ideoloji yaratmamıştır ve ayrıca da sınıf karşıtlıklarıyla parçalanmış bir toplumda sınıf-dışı ya da sınıf-üstü bir ideoloji sözkonusu olamaz.³⁰

Buradan itibaren *öncülük yaklaşımına* gelebiliriz. Lenin için öncülük, kaba yorumlarda sıkça ileri sürüldüğü gibi, sınıfa bilinç taşınması ya da “dışarıdan bilinç” konusuyla, her türden “pedagojik” yaklaşımla pek ilgili değildir. Öncülük, esas itibarıyla siyasal mücadelenin yürütülüş tarzına dairdir.

Eğer siyasal mücadele kendisine ön gelen koşullar altında yapılıyorsa, bir de toplumsal formasyon bir ideolojik egemenlik altında biçimleniyorsa, siyasetin burjuva hegemonyasının etkin varlığı altında yürütülmek zorunda olduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir deyişle, siyasal mücadelenin alanı halihazırda özel bir hegemonyanın koşulladığı bir alandır. O halde, siyasetin başlıca görevi, kapitalist egemenliğin dayanağı olan mevcut hegemonyanın karşısına başka bir hegemonya ile çıkmaktır. İşte Lenin’in öncülük konusundaki vurguları da esas olarak hegemonya konusundaki yaklaşımıyla birlikte düşünülmelidir.

Lenin’in çağına geldiğimizde burjuvazinin devrimci barutunun tükenmiş olduğu söylenir. Zaten Lenin’in de çok sık tartıştığı Rusya’daki demokratik devrime kimin öncülük edeceği konusu tam olarak bununla ilgilidir. Lenin, burjuvazinin demokratik devrime öncülük edemeyeceğini, bu öncülük görevinin de proletarya ile onun ittifak kuracağı köylülüğe ait olduğunu ısrarla belirtir. Ancak burjuvazinin demokratik devrime öncülük edemeyecek olması, bu anlamda burjuvazinin devrimciliğinin barutunu tüketmiş olması, burjuva dev-

30 V. İ. Lenin: *Ne Yapmalı?*, s. 48.

rimleri sürecine ait demokratik talep ve mücadelelerin de buharlaşıp yok olduğu anlamına gelmez. Eğer tarih üretim tarzlarının sıralı bir ilerleyişi biçiminde hareket etseydi başka bir evreye ait olarak kalacak olan bu demokrat talepler, proletaryanın öncülüğüne ve sosyalist bir devrime bakiye kalır. Dahası, her devrim süreci ve ona öngelen siyasal mücadele, saf bir sosyalist programa sığmayacak ölçüde karmaşık rahatsızlıkların ve tepkilerin açığa çıkmasının sonucudur. Öncülük, tam da bu farklı türdeki talep ve dinamiklerin sosyalizm hedefi etrafında buluşturulması anlamına gelir. Diğer bir deyişle, öncülük, bildiğimiz anlamda sosyalizm hedefiyle birebir örtüşmeyebilecek talep ve dinamikleri sosyalizm hedefiyle eklemleyebilme becerisidir.

Bu söylenen, sosyalist devrimin basitçe sadece işçilerden oluşan bir kitle ile sadece sosyalizmin temel ilkelerini propaganda eden bir öznenin doğrusal biçimde yükselen eyleminin sonucu olamayacağı anlamına gelir. Lenin'e göre partinin ve işçi sınıfının görevlerinden biri de halkın sömürülen, ezilen, haksızlığa uğrayan farklı kesimlerinin taleplerini üstlenebilmek, o talepleri sosyalist devrim ile ilişkilendirebilmek, böylece eşitsizliğe, baskıya, adaletsizliğe vb. karşı halka önderlik etmektir.³¹ Proletarya bu çabası içerisinde elbette çeşitli siyasal ittifaklar kurabilir; ancak buradaki mantık ittifakların formel biçiminin ötesinde proletaryanın öncülüğünde bir radikal halk hareketinin yaratılmasıdır.

Proletarya diğer sınıf ve partilere asla “bir tek gerici kitle” gibi bakmamalıdır: tersine bütün politik ve sosyal yaşama katılmalı, ilerisi sınıf ve partileri gericiilere karşı desteklemeli, mevcut sisteme karşı her türlü devrimci hareketi desteklemeli, her türlü ezilen ulusun veya ırkın, her türlü izlenen mezhebin, haklardan yoksun cinsiyetin vb. savunucusu olmalıdır.³²

Daha açık bir ifadeyle, mevcut düzenin yarattığı sorunları ve bu sorunların mağduru olan halk kesimlerini proletaryanın merkezinde

31 Lars T. Lih: *Lenin: Farklı Bir Yol*, s. 19.

32 V. İ. Lenin: “Rus Sosyal-Demokratlarının Bir Protestosu”, içinde *Seçme Eserler Cilt: 1*, Çeviren: Saliha N. Kaya-İsmail Yarkın, İnter Yayınları, İstanbul, 1995, s. 507.

durduğu bir mücadele çizgisine eklemek: Hegemonya yaklaşımının en basit anlatımı budur. Gramsci'nin ekonomizmle mücadele etmek için hegemonya yaklaşımını benimsemenin zorunlu olduğunu vurgulaması özellikle anlamlıdır.³³ Çünkü öncülüğün gerçek niteliğini açığa çıkaracak olan şey proletaryanın siyaset sahasına bu biçimde dahil edilmesi olacaktır. Öyle ki, Lenin partinin "hegemonyayı değil de bir sınıf partisini temsil etmesi"³⁴ düşüncesini bile "tutarlı reformizm" olarak adlandırır ve burjuva saflarına ait olduğunu ileri sürer.

Lenin'in hegemonya yaklaşımında gözden kaçırılmaması gereken konu ise, hegemonik eklemelenmenin bir bulamaca, hedefi belirsiz bir kaosa dönüşmesini engellemek adına sık sık altı çizilen proletaryanın ve onun çıkarlarının merkeziliğidir. Lenin'in tabiriyle "sınıfa dayanmak bir şeydir, öteki sınıflara egemen olmak başka şey."³⁵ Hegemonya işte bu egemenliğin kazanılmasıdır ve öncülük ancak bu kazanım ölçüsünde başarılı sayılabilir.

Sonuç

Artık sona gelmiş bulunan bu yazının amacı, elbette, başlıkta sorulduğu soruya bir yanıt vermektir. Ancak bir Leninizmin varlığını ileri sürmek için onun nasıl ve hangi uğrakta varlığını kazandığını açıklamak gerekir. Leninizm adıyla sunulan şemaların büyük kısmında görülen basmakalıp ve yanıltıcı yorumlara karşı da onun gerçek özgüllüğünü, kendisinin inşa edildiği yöntemsel ve kuramsal anı olabildiğince berraklaştırmak şart.

Bu yazıda, Lenin'in bütünlük yaklaşımının, bilinç-ideoloji ilişkisine yaklaşımının ve öncülük konusuna yaklaşımının Marksizme yapılmış çok önemli kuramsal katkılar olduğunu ileri sürdüm. Ancak yine de bir Leninizmin varlığı bu kuramsal katkılardan daha fazlasını gerektirir. İşte, kanımca, Marksizmin mimarisini kalıcı biçimde de-

33 Antonio Gramsci: "Ekonomizmin Kimi Kuramsal ve Pratik Yönleri", içinde *Gramsci Kitabı - Seçme Yazılar 1916-1935*, s. 263.

34 V. İ. Lenin: "Rus Sosyal-Demokrat Hareketi İçindeki Reformculuk", içinde *Marx, Engels, Marksizm*, s. 293.

35 V. İ. Lenin: "Küçük-Burjuva Demokrasisine Karşı Proletaryanın Tutumu Üzerine Rapor", içinde *İşçi Sınıfı ve Köylülük*, Çeviren: Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, Ankara, 1996, s. 306.

tiren, onun yöntemsel ve kuramsal uzamını genişleten, aynı zamanda da devrimci eylemi hakiki bir özne felsefesiyle birleştiren şey siyasal pratiğin özerkliğinin Marksizme kazandırılmasıdır. Bir Leninizmden söz edebilmemizi ve Lenin'in geri kalan kuramsal ve siyasal katkıları hakkında değerlendirebilmemizi sağlayan uğrak budur.

İsveçli Marksist Göran Therborn, Marksizmin olası üç gerçekleşme tarzından söz eder.³⁶ Bunlardan ilki, bir tür Alman geleneği olarak adlandırılabilir “wissenschaft” tarzındaki topluma dair bilimsel-sistematiik çalışma yöntemidir. İkincisi, hayli yüksek düzeydeki epistemolojik ve ontolojik içerimler doğrultusunda biçimlenen bir çelişkiler felsefesidir. Üçüncüsü ise, işçi sınıfı hareketinin devrimci ve yıkıcı tarzda sürdürülmesini sağlayan eylem kılavuzu biçimidir.

Kuşkusuz, Therborn'un sıraladığı seçeneklerin ilk ikisinin Marksizmle uzaktan yakından ilgisi olmadığını söylemek mümkün değil. Ancak bunlar, sadece ve sadece Marksizmin, devrimci mücadelenin bir eylem kılavuzu olduğu ilkesine bağımlı kılınırsa meşrudur. Çünkü Marksizmin sınıf mücadelesiyle ve sosyalist iktidar hedefiyle ilişkisinin koparılması, hatta seyretilmesi bile, onun barındırdığı tüm dinamizmin ve yıkıcılığın ortadan kaldırılması anlamına gelir. Bu, Marksizmin en ‘ortodoks’ yorumunu savunmak adı altında yapılsa bile böyledir.

İşte Lenin'in başardığı şey, Marksizmin sınıf mücadelesi ve siyasal iktidarın fethi hedefiyle olan bağına bir daha asla koparılamayacak biçimde perçinlemesidir. Bu başarının ödülü de Marksizmin yanına eklenmiş bir Leninizmdir.

36 Göran Therborn: *Marksizmden Post-Marksizme*, Çeviren: Devrim Evci, Dipnot Yayınları, Ankara, 2011, s. 148.

Göz Önünde Saklanmış Kuramcı: Behice Boran

CEM OTO

Behice Boran gibi bir ismin, ilk bakışta Türk siyasal düşüncesindeki önemi ve kıymetinin tartışma konusu dahi yapılmaması beklenir. Ancak sosyalist bir parti başkanı ve politika teorisyeni olarak kendi kişiliği, eylemleri ve düşünceleri bu kişiliğin şekillendiği ve ona ilk elden müdahil olduğu toplumsal çevrede bugün bile süren tartışma ve taraf tutuşların konusudur. Kısacası, her ne kadar cenazesi, 12 Eylül sonrası dönemin gördüğü en büyük nümayişlerden biri olarak kayda geçse de Behice Boran, ona gösterilen sevgiden ziyade kendisine duyulan saygıyla ele alınmaya devam etmektedir. Bu muhakeme metninde, Boran'ın hem bu denli göz önünde olup hem de Türkiye'deki Marksizm ekol ve tartışmalarında ironik olarak arka planda kalışını, ona yönelik sevgi ve saygı nüansından hareketle, resmi ideoloji ile pozitivizm, anti-entelektüellik ve kadın kimliği çerçevesinde kısaca sorunsallaştırmaya çalışacağım.

Behice Boran, DTCF'den uzaklaştırılma sürecinde TBMM, yargı ve Senato arasındaki işbirliğinde ve Niyazi Berkes ve Pertev Naili Boratav ile birlikte kamuoyunda linç edilmesinin yolunu açan anti-komünist propaganda ve bu propagandanın inkar edilemez bir ayağını temsil eden Truman Doktrini, Marshall Planı ve IMF'ye dahil oluş gibi ekonomik-politik veçhelerinde dikkati ve nefreti en fazla üzerine çeken isim olmakla kalmamıştır sadece. Sonradan genel başkanı

olacağı TİP'e ilk üyelik döneminde dahi üye olarak kabul edilebilmesi için Mehmet Ali Aybar'ın yoğun mesai harcayıp parti meclisini ikna etmesi gerekmişti (Atılğan, 2009, s.187). Burada Behice Boran'ın Türk siyasal düşüncesinde çok farklı bir etiket olan *komünist* olarak belellenmesi etkiliydi.

Daha radikal bir tutumdan bakılınca, TİP ve Boran'ı 1960-80 dönemi sol örgütlerin ve öğrenci liderlerinin de en fazla "nefret ettiği" 'iç düşman' konumunda bulmak mümkün. Nitekim Aybar-Boran çizgisi onların gözünde "icazetli sosyalizm"di (Çayan, 2014). Atılğan'ın (2009, s.215) Oya Baydar'dan aktardığı gibi Dev-Genç'li kadın militanların gözünde Boran oportünist, revizyonist ve satılmış gibi sıfatlarla ele alınıyordu. Hatta Mahir Çayan (1970) onu hainlik ve muhbirlikle suçlayacak kadar da ileri gidecekti.³⁷

Tüm bu ithamların Behice Boran'ın ele aldığı meselelerde öne sürdüğü sosyalist devrim stratejisine dair basitleştirici ve fevri bir izah-tan kaynaklandığı söylenebilir. Bu stratejinin, ana rakipleri YÖN ve MDD çizgisinden ayrılırken ele alınış şeklinde de aynı indirgemeci yaklaşım görülebilir. Örneğin, literatürümüzde (Şener, 2015) sosyalist devrim stratejisinin MDD stratejisinden farkı; ilk ve kesin olarak *aşamasız ve fasılasız* bir yol haritası önermesinde aranır. Bu iki strateji arasında yapılan zamansal ayrımın güdüklüğü sanıyorum ki MDD savunucularının "*MDDci*" diye bir şeyin zaten olamayacağını söylemesinde açık hale gelecektir. Örneğin, TİP'in sosyalist devrim stratejisini oportünizmle suçlayan ve ihtilaflı da olsa MDD stratejisini benimseyen Mahir Çayan'a (2014, s.137) göre, MDD teorisi, Marksist-Leninist *kesintisiz/sürekli* devrim teorisinin sömürge ve yarı-sömürge ülkelere uygulanmasıdır. Bu açıdan zaten MDDci diye bir şey yoktur, MDD zaruri bir aşamadır. Oysa, aşamasızlık (TİP) ya da kesintisizlik (MDD); bu tezler arasındaki farklılığın asli nedeni

37 Bu konuda Çayan'a gönül rahatlığıyla katılmak pek mümkün olmasa gerek. Çayan'ın asıl hedef olarak Sadun Aren ile Fatma Hikmet İşmen'i hedef aldığı da söylenmelidir. Çayan'a (2014, s.25) göre onların sınıf ve Marksizm tartışmasındaki teorik bilgileri ideolojik bir tartışmaya girmekten korkacakları kadar güçsüzdü. Bu noktada Behice Boran'ın pek zikredilmemesi de ilginçtir. Boran gibi kuramsal kapasitesi yüksek bir aydının gençler arasında fazla dikkate değer bulunmamasında bir etki de TİP'in diğer örgütler gibi düzenli bir dergi çıkarmaması, çeviri ya da telif herhangi bir yayına sahip olmaması gösterilebilir (Şener, 2014, s. 361).

olmak yerine sonucudur. Nitekim, bu tezler arasındaki temel farklılık, Boran'ın (2016, s.235-248) güçlü bir şekilde ortaya koyduğu gibi, zamansal bir farklılaşmadan ziyade işçi sınıfının resmi ideoloji tarafından varsayılan gerçekliğe göre konumlandırılmasına dairdir. Boran (s.406) için bu sebeple Milli Cephe ve bileşenlerinin küçük burjuva olarak değil, burjuva ideolojisinin bir parçası olarak kabul edilmesi gerekir.

Behice Boran'ın en baştan itibaren Doğan Avcıoğlu ve Yön Dergisi çevresiyle girdiği kuramsal polemik ve sonrasında TİP içinde MDD stratejisini savunanlarla sürdürdüğü fikri mücadelede, Türkiye'de bu zamana kadar ele alındığı şekliyle Marksizmin salt kalkınma aracına indirgenmesine de karşı çıktığı görülebilir (s. 378). Sahiden de Boran'ın TKP, YÖN, MDD ve diğer gençlik örgütlerinin savunduğu çizgiden farkını ortaya koyarken Türkiye'nin modernleşme ve Batılaşma serüveninin iç ve dış etkenlerini hem özgün hem de kapsamlı ve indirgemeci olmayan bir tarzda ele alabilmiş olması dikkat çekicidir. Bu açıdan Boran, Atılğan'ın (2009, s.269) işaret ettiği gibi, 1960lardan itibaren güçlenen bir ağırlıkla ele alınan Marksizm kaynaklı incelemelerdeki üç temel eğilim olan özgücülük, uyarlamacılık ve aktarmacılığa alternatif geliştirme amacıyla öne sürdüğü sosyalist devrim stratejisinde; diğerlerinden farklı olarak, Türkiye siyasal düşüncesi ve toplumsal yaşamındaki başat gündem olarak Batılaşma ve modernleşmenin sosyolojiden kültüre, kurumsal boyuttan dini boyuta, gündelik yaşamdan dış politikaya uzanan etki ve değişimlerinin de izini sürebilmiştir.

Bu takibin getirdiği güçlü tahlildeyse hem Boran açısından belirleyici olan hem de Türkiye siyasal düşüncesi nezdinde kıymetli olan bakış açısı, bir toplumsal yapı/değişken olarak sınıfın ele alınırken gerek devletçi bakış açısından gerekse de pozitivizminden sıyrılabilmesidir. Yine Atılğan'ın (2009) işaret ettiği gibi "Boran'ın benimsediği eşitsiz ve bileşik gelişmeye dayalı tarihsel gelişme kavrayışıyla Türkiye sosyalist hareketinde başat bir karaktere sahip olan düzcizgisel tarih kavrayışlarından köklü bir kopuş içinde olduğu" (s.21) söylenebilir.³⁸

38 Aslında Boran'ın bilimsel ve ütöpik sosyalizmi teori ve pratikten hareketle ve bu ikisini "her şeye rağmen" zorunluluk ve özgürlüğe dayanarak ayırdığı düşünülürse, bu konuda ge-

Dahası, Türk siyasal düşüncesinde bir resmi ideoloji olarak benimsenen azgelişmişlik ve sınıfsızlık teması, sınıfın Marksist bir bakış açısından ele alındığı çalışmalarda dahi devletçi bakış açısına hapsedilmektedir. Pierre Bourdieu (2015) bu yaklaşımın tehlikelerinden birini, devletin, tüm bakış açılarının kendisine göre şekillendiği, dolayısıyla da kendisinin artık bir bakış açısı olmaktan ziyade diğer tüm bakış açılarına dair bir bakış açısı olduğunu söylerken dile getirmiştir (s. 19)

Boran, her şeyden önce, sınıflı toplumsal yapının oluşumu ve varlığı için tam teşekküllü bir burjuvazinin gerekmediğini kavrayabilmişti. Nitekim ona göre mesele farklı bir açıdan ele alınmalıdır:

Sınıf kavgası, sınıf önderliği, sınıf diktatörlüğü konuları gerçekleştirilmesi istenilen birer gaye, hatta dava değildir: ve meseleyi böyle gaye ve dava kavramları içinde formüle etmek ve böyle göstermek yanıltır ... mesele söz konusu terimler toplumda gerçekten var olan sosyal olguları karşılıyor mu, karşılamıyor mu meselesidir. (Boran'dan aktaran Atılğan, 2009, s. 285)

Bu nokta, yani gerek Osmanlı'da gerekse de 1950 sonrası sanayi burjuvazisinin gelişeceği döneme kadar Cumhuriyet'te karşılaşılan sınıfsız bir toplum olduğu yönündeki tezleri beslemiştir. Bu varsayımın Türkiye siyasal düşüncesinde ne denli yaygın ve etkili olduğunu değerlendirmek açısından, sınıfsız toplum görüşünün sadece muhafazakar ve milliyetçi kesimlerde değil, eleştirel cenahlarda dahi gerek geçmişin gerekse de mevcut resmi ideoloji düzeninin idealizasyon ve meşrulaştırılmasına hizmet ettiği söylenebilir. Nitekim Türkiye siyasal düşüncesinin seyrinde sınıfın baştan kabul edilen eksikliği, öne sürülen çözüm ve değerlendirmelerin bir yandan ulus, millet ya da halk arasındaki tercihe sıkışmasına ve böylece anti-empiryalizmi sı-

nel geçer bir Aydınlanmacı hattı takip ettiği söylenebilir (Boran, 2016, s.59). Ancak Boran'ın tarihsel materyalizme yönelmesini sağlayacak dönemin baskın pozitivistizme eleştirileri de oldukça önemlidir. Nitekim Boran için pozitivistizmin kabul ettiği haliyle toplumsal olan; atıl, pasif ve verili duruma denk düşmektedir. Boran'ın bu minvalde doktora tezinden başlayarak Durkheim ve Weber'i eleştirmesi bu noktada akla getirilebilir. Bu, bir bakımdan Türkiye'nin kendi akademik ve toplumsal etkinliğinde de bir değişiklik tayin etmektedir.

nıfsal olmaktan ziyade ulus-devlet ekseninde kavramsallaştırıp, milliyetçi nüvelerle kanıksamasına mahal vermiştir. Diğer yandan ise, bu tercihin yönlendiricisi olarak aydınların tek tabaka olarak vazifelen-
dirilmesine neden olmuştur. Bu noktada Behice Boran'ın (2016, s.73) Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devreden politik miras ve ekonomik yapı tartışmasında her şeyden önce yukarıdan inmece değişim modelinin eleştirilmesi ısrarı anlamlıdır. Nitekim geleneksel aydının yapacağı tercih sonucunda şekillenmesi öngörülen işçi sınıfı, pozitivizmin aktif/pasif, yöneten/yönetilen ayrımını da yeniden üretir.

Batı karşıtlığının mizansenisi olarak gelişegelmiş *oluşmamış-sınıflar* varsayımı bu minvalde doğrudan *sınıf-aşırı* sosyalizme çıkartıyordu. Boran, bu noktada genel olarak Kemalist Kadro, TKP geleneği, Yön çevresi ve MDD görüşüne, özel olarak da Şevket Süreyya Aydemir ve Doğan Avcıoğlu'nun hakim tezlerine karşı tarihsel materyalizm ve diyalektiğe sadık kalarak Türkiye'de kapitalizmin ve ona yönelik muhalefetin incelenmesi ve geliştirilmesine katkı sunmuştur.

Dahası, siyasal düşünce geleneğimizde, aynı sınıfsızlık varsayımı sebebiyle, Doğu-Batı arasında kurulan karşıtlıktan yansıyan kimliğe dair özcü görüşler de mühim bir yer işgal etmektedir. Batılılaşma serüvenini baştan sonra kat eden bu ikilik, Boran'ın etkili sol düşünlere yönelttiği tartışmada izlenebilir. Nitekim Boran'ın bu noktada diğerlerini eleştirdiği husus sosyalizmin ya da kapitalizmin ve bu düşünce ve pratiklerin iç içe geliştiği Batı'nın modernleşme ile bir ve aynı manaya gelmediği yönünde de okunabilir.

Behice Boran'ın hem bu denli göz önünde bulunuş hem de ortaya koyduğu alternatif tezlerin yok sayılışında, tekrar sevgi ve saygı nüansına dikkat çekilebilir. Boran'ın tezlerine yönelik aldırışsızlıkta onun öne çıkan kuramsal kimliği vesilesiyle Türk siyasal düşüncesinin paradigmalarından olan anti-entelektüelcilığe maruz kaldığı söylenebilir. Behice Boran'ın *magnum opus*'u sayılabilecek *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* üzerine direkt olarak yapılmış incelemelerin azlığı da bu tartışmaya dahil edilebilir. Oysa Cem Eroğlu'nun (2016, s.19) dikkat çektiği gibi, tarihimizde ilk kez bir kitap, Türkiye'nin var olma ve gelişme sorununu, diyalektik bir bakış açısıyla hem bütüncül

hem de gerektiğinde ayrıntısıyla ele almaktaaydı. Dolayısıyla bu esere hem nitelik hem de nicelik açısından gelen yanıtların daha fazla olması beklenebilirdi. Nitekim Boran'ın metinlerinde görülen Marksizm tartışması, belki de hâlâ, kendi dilimizde yazılmış en güçlü sosyolojik ve coğrafik tezlere ev sahipliği yapmakta ancak aynı oranda da değerlendirmeye dahil edilmemektedir.

Bu açıdan, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*'nın ilk baskı tarihinin 22 Nisan 1968 olması da oldukça önemli gibi duruyor. "Genel dünya konjonktüründen farklı olarak, Türkiye'de sol muhalefet 68 sonrasını bir yenilgi ve geri çekilme olarak değil, parlak bir yeniden yükseliş, hatta bir devrimci durum tasavvuru içinde yaşamıştı. Bu şartlarda 1968, Türkiye solu için, hiç de özel surette hatırlanması ve üstüne kafa yorulması gerekmeyen bir duraktı sadece." (Bora, 2011, s.92). Hal böyle olunca, kuramsal tartışmanın başarı kıstası da eylemde somutlaşan hallerle sınırlı kalmaktaydı.

Boran'a yönelik göz önündeki sessizliğin nedeni olarak denebilir ki, dillere pelesenk olan solun makus talihi olarak bölünmüşlük ve hizipçilik şiarının bugünden bakıldığında, milli demokratik cepheye kuşkuyla yaklaşan bir kuramın hedef alınması normal gibi görünmektedir. Nitekim TİP, kuruluş yıllarını takiben sosyalist solda birlik sağlamakta oldukça başarılı olsa da sol nezdinde bu şiarın Türkiye'deki sıfır noktası konumundadır. Hatırlanacağı gibi 2013 Gezi İsyanı sonrasında dahi solun ya da en azından toplumsal bir olay olarak Gezi'nin başarısızlığının en büyük sonucu, biraz da aceleyle, demokratlar arası suni ayrışmada aranmış, takip eden yerel ve genel seçimlerdeyse sonraki yılları da mahkum edecek taktik-oy çağrısı gündeme gelmişti. Bu düşünce ve suçlamanın sadece Türkiye siyasal düşüncesinde değil, güncel dünya literatürüne de hakim olduğu söylenmelidir. Örneğin Negri ve Hardt'ın (2019) son çalışması olan *Meclis*'te ele aldıkları sorun; adaletsizliğe ve tahakküme karşı çıkan toplumsal hareketlerin bir sonuç vermeden dağılmasına dairdir. Benzer şekilde, yeni toplumsal hareketler ve güncel sol akımlar arasında popüler olan Akselerasyonistler'den Srnicek ve Williams (2018, s.58) için de 2008 krizi sonrası gelişen toplumsal hareketlerin yoğunluğuna rağmen solun acziyeti; birbirinden kopuk adacıkların gerçek

değişim yaratacak denli birleşememesidir.

Dikkati çeken diğer bir noktada, bir kadın olarak Behice Boran'a verilen yerle ilgilidir. Bu tartışmada Boran; ilk olarak Fatmagül Berktaş'ın (2002, s.20) dikkat çektiği üzere, kadın sorunlarından haberdar olup ancak onlarla dayanışma içinde olmayan bir figür olarak anımsanır.³⁹ Ancak daha mühimi, Dipnot Yayınları'ndan basılan iki kitapta, Behice Boran'ın *Türkiye Sosyalist Solu Kitabı* (2015) ile *Türkiye Solundan Portreler'e* (2016) dahil edilirken, *Kadınlar Hep Vardı: Türkiye Solundan Kadın Portreleri* (2017) derlemesine alınmamasıdır. Bu durum bahsedilen göz önünde olma ve yine bu sayede ironik olarak gölgede kalma, yeterince araştırılmama noktasında ilginçtir. *Türkiye Solundan Portreler'in* (2016) tanıtımındaysa Divitçioğlu'ndan Kaypakka-ya'ya, Çayandan Kerim Sadi'ye, Avcıoğlu'ndan Küçükömer'e direnişler vardır, Behice Boran ise Atılğan'ın (2016) her fırsatta vurguladığı kuramsal yönüne rağmen, bu direnişe "kahır dolu hayatını büyük bir tevekkül ile yaşayışı" ile dahil olur ancak.

O, Türkiye siyasal düşünce tarihinde sevilen bir şahsiyet olmaktan ziyade, her daim göz önünde oluşu ve bu sayede fazladan bir ilgiye gerek duyulmamasıyla saygı duyulandır.

Kaynakça

- Atılğan, G. (2009). *Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*. İstanbul : Yordam.
- Atılğan, G. (2016). "Behice Boran: Kahırlı Bir Yolun Ardından Kalan Kuramsal Miras", *Türkiye Solundan Portreler*. Emir Ali Türkmen ve Ümit Özger (Haz.). Ankara: Dipnot Yayınları. 291-338.
- Berktaş, F. (2002). "Olağandışı Bir Kadın: Behice Boran". *Biyoğrafya: Behice Boran*, Ayşe-gül Yaraman (yay. haz.). İstanbul: Bağlam, ss. 13-26.
- Bora, T. (2011). *Sol, Sinizm, Pragmatizm*. İstanbul : İletişim
- Boran, B. (2016). *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*. İstanbul: Yordam.
- Bourdieu, P. (2015). *Devlet Üzerine: College de France Dersleri*. İstanbul: İletişim
- Çayan, M. (1970). Yol Kavşağına Vardık! *Aydınlık Sosyalist Dergi*, 20, 121-126.

39 Bu konuda, Boran'ın görüşleriyle Hannah Arendt'in mukayeseli bir incelemesi de yararlı olabilir. Nitekim iki teorisyenin benzer dönemler ve konularda yazması dışında, karşı çıkmakta ısrarcı oldukları felsefi özgürlük düşüncesi ve benzer bir noktadan karşılaştıkları feminist eleştiri araştırılmaya değer.

- Çayan, M. (2014). *Toplu Yazılar*. İstanbul: Su Yayınları.
- Eroğul, C. (2016). Sunuş. *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*. İstanbul: Yordam, 13-43.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2019). *Meclis*. İstanbul: Ayrıntı.
- Saygılıgil, F. (2017). (Haz.). *Kadınlar Hep Vardı: Türkiye Solundan Kadın Portreleri*. Ankara: Dipnot.
- Srnicek, N. ve Williams, A. (2018). *Geleceği İcat Etmek: Postkapitalizm ve Çalışmanın Olmadığı Bir Dünya*. Ankara: Deli Dolu.
- Şener, M. (2014). “Türkiye İşçi Partisi”. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 8: Sol*. İstanbul İletişim, 356 – 417.
- Şener, M. (2015). *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: Yön, Mdd ve Tıp*. İstanbul: Yordam
- Türkmen, E. A. (2015). (Haz.). *Türkiye Sosyalist Solu Kütüğü 1 20’lerden 70’lere Seçme Metinler*. Ankara: Dipnot.
- Türkmen, E. A. ve Özger, Ü. (2016). (Haz.). *Türkiye Solundan Portreler*. Ankara: Dipnot.

Sınıf Siyaseti mi Kimlik Siyaseti mi?

TUNÇ TÜREL

tunc@sonkertede.org

Michaels, W.B. ve Reed, Jr., A. (2023).

No Politics But Class Politics. Londra:

<https://cup.columbia.edu/book/no-politics-but-class-politics/9781912475575>

Orijinal ismiyle “No Politics But Class Politics” [Sınıf Siyasetinden Başka Siyaset Yok], Amerikan Marksist aktivist Adolph Reed, Jr. ve ırk ve sınıf üzerine çalışmalar yapan akademisyen-aktivist Walter Benn Michaels’ın 1997-2020 yılları arasında yayımladıkları seçme yazıları ve 2021’de bu yazıları üzerine verdikleri dört röportajdan oluşan, 2023 yılında Eris’ten yayımlanmış, ancak henüz Türkçeye çevrilmemiş son derece güncel ve önemli bir eser. Tabii burada okur şunu sorabilir: Kimileri ta 1997’de yayımlanmış birtakım makaleler 2025 yılında hala nasıl “son derece güncel ve önemli” olarak nitelendirilebilir? Bunun sebebi, Reed ve Michaels’ın başlangıcını 70’lerin sonlarında saptadıkları kimlik siyasetinin, yani insanları toplumsal yaşamda ne *yaptıklarına* göre değil de (örn. işçi ya da kapitalist), ne *olduklarına* göre, doğuştan edinilen (*ascriptive*) özelliklerine (örn. etnik köken, cinsiyet, cinsel tercih) göre kategorize eden siyasetin özellikle ABD solunda 80’lerle 90’lardan günümüze değin giderek artan bir hızla başat bir rol oynadığını, ancak bu siyasetin toplumdaki ırkçılığı, cinsiyetçiliği ortadan kaldırması bir yana, mevcut politik ekonomi kaynaklı eşitsizliklere hiçbir şekilde dokunmadığını güçlü

argümanlar ve kanıtlarla bir yandan ortaya koyarken, öte yandan ABD'nin neoliberal demokratları tarafından da devlet seviyesinde desteklenen kimlik siyasetinin “yeter ki işçiler bir araya gelmesin ve sermayenin kılı zarar görmesin” diyen bir işçi sınıfına düşman bir neoliberal proje olduğunun güncel sayısal verilerle altını çizemelerinden kaynaklıdır.

Kitaptaki 16 makale ve 4 röportaj, kimlik siyasetinin sınırlarını ele alarak, eşitsizliğin temel kaynağını (kapitalizm yerine ırkçılık, cinsiyetçilik gibi ayrımcılık biçimleri üzerinden) yanlış belirlemenin, yanlış tedavi yöntemlerine (ırkçılık ve cinsiyetçilik karşıtlığı) yol açtığını gözler önüne seriyor. Her ne kadar ırkçılık ve cinsiyetçilik karşıtı hareketler kendinde (*an sich*) çok önemli ve gerekli olsa da, bu hareketler mevcut halleriyle sınıflar arası eşitsizliklere odaklanmak yerine sınıf içi kimlik temelli eşitsizliklere dikkat çekerek neoliberalizmin eline oynuyor ve ona “ilerici” bir görünüm kazandırıyor. Bu doğrultuda, yazarlar, ten rengi, cinsiyet veya cinsel yönelim fark etmeksizin tüm işçi ve emekçileri sömüren ve tüm eşitsizliklerin asıl kaynağı olan kapitalist üretim biçimiyle mücadelenin, ancak ve ancak işçi sınıfı odaklı bir hareketle mümkün olduğunu vurguluyor.

Kitaptaki makale ve röportajların henüz Türkçeye çevrilmediklerini de göz önünde bulundurarak, bu kitap inceleme ve eleştirisini iki aşamadan oluşturmak istiyorum. İlk aşamada, kitabın içeriğinden kısaca bahsederek okuyucuyu kitapla olabildiğince tanışık kılmak istiyorum. İkinci bölümdeyse kitabın eksik ya da zayıf kaldığını düşündüğüm yönlerine dair ufak bir eleştiri yöneltmeyi diliyorum. Son olarak kitaptan biz Türkiyeli sosyalistler ne gibi dersler çıkarabileceğimiz hakkında bir çift kelimet etmek niyetindeyim.

Kimlik Siyasetinin Sefaleti

Kitabın editörleri Anton Jäger ve Daniel Zamora'nın ortaklaşa yazdıkları ve kitapta bizi nelerin beklediğini az çok anlamamıza yardımcı olan önsözde bir yandan Reed ve Michaels hakkında biyografik bilgiler paylaşılırken öte yandan pandemi döneminde bile işçi ve emekçiler işlerini kaybederken zenginlerin zenginliklerini katladıkları

ğına dikkat çekiliyor. Ancak uluslararası burjuvazinin en popüler iş dünyası odaklı dergilerinden *Forbes*'un da altını gururla çizdiği gibi,⁴⁰ zenginler eskiden olduğu gibi artık sadece beyaz, yaşlı adamlardan oluşmuyor; zira yeni "süper-zenginler hiç olmadığı kadar farklı görünümlere de" sahip. Editörlerin de dedikleri gibi "Amerikalıların %40'ının 400 dolar tutarındaki acil servis giderlerini bile karşılamadığı ancak Jeff Bezos'un kendine yarım milyar dolar değerinde yat alabildiği bir toplumda fırsat eşitliği herhangi bir sosyalist alternatif yerine halen daha uygun bir ikame sunuyor."⁴¹ Bu gerçekten de doğrudur. Zira ister *Forbes*'un editörü olsun ister Bezos'un ta kendisi olsun, zenginlerin eski konumlarını koruyamayacakları ve mülklerinin kamulaştırılacağı, kısacası sınıfsız bir sosyalist toplum alternatifi yerine sınıfların hala yerini koruduğu, ancak artık farklı etnik köken, cinsiyet ve cinsel tercih sahibi bireylerin de zenginlerin aralarına kabul edildiği kapitalist bir toplum çok daha makuldur. İşte bu yüzdendir ki, editörlerin de vurguladığı gibi, ABD'de şirketler "awakening sessions", "racial sensitivity trainings" veya "öz-düşünsel atölye çalışmaları" adını verdikleri etkinliklere her yıl milyar dolarlar harcamaktadır.⁴² Zira kapitalizmin devamlılığını sağlamak için fırsat eşitliği yaratmak kapitalistler için en önemli meseledir.⁴³ Ne kitabın ne de yazarlarının amacının ırkçılığın (ve her tür ayrımcılığın) bir problem olmadığını ya da ortadan kaldırılmayı haketmeyen bir problem olmadığını söylemek olmadığının da altını çizen editörler, ayrımcılığa dayalı eşitsizliklerin ırkçılık, cinsiyetçilik vb. hareketlerle ve politikalarla değil, ancak kapitalizm karşıtı, sınıfı merkezine koyan bir siyasetle ortadan kaldırılabilirliğini anlatmak istiyor ve eleştirilerini sınıfa sırtını dönmüş, artık kimlikçi bir karakter kazanmış ABD'nin dağınık ve örgütsüz soluna yöneltiyor.

Takip eden makale *Marx, Race and Neoliberalism*'de Reed, ırk kon-

40 <https://www.forbes.com/sites/randalllane/2021/04/06/operation-wealth-speed-what-a-record-number-of-new-self-made-billionaires-says-about-capitalism/> ve <https://www.forbes.com/sites/randalllane/2021/04/06/forbes-fellows-creating-opportunities-today-for-tomorrows-leaders/>

41 Michaels, W.B. ve Reed, Jr., A. (2023). No Politics But Class Politics. Londra: Eris, s. 12

42 <https://www.nytimes.com/2019/11/20/style/diversity-consultants.html>

43 <https://www.forbes.com/sites/randalllane/2021/06/09/inclusive-capitalism/>

septinin tarihte nasıl ortaya çıktığını ve günümüze kadar ne tür bir evrim geçirdiğini, onun nasıl kapitalizmin bir icadı olduğunu ve dolayısıyla ırkçılığın kapitalist sömürüyle nasıl içiçe geçtiğini ele alıyor. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD'deki savaş sonrası liberalizmin ırka dayalı eşitsizlikleri açıklamak için ortaya koyduğu tüm argümanları politik ekonomiden soyutlayarak ileri sürmesinin moda olmasıyla, meselenin tarihsel gerçekliklerinden koparıldığı ve tarihdışı bir düzlemde tartışıldığına dikkat çekiyor. ABD'deki her tür problemi ırksal bakış açısında indirgeyen bu mevcut duruma karşın tarihsel materyalist bakış açısının gerekliliğini savunan Reed, ancak bu yöntemle ırka dayalı eşitsizliklerin *sui generis* bir mesele değil de kapitalist toplumsal üretimi istikrara kavuşturan kimliğe dayalı hiyerarşik bir ideoloji cinsinin tarihsel olarak özgül bir örneği olduğunu anlayabileceğimizi ifade ediyor ve kapitalist toplumlarda tüm siyasetin sınıfsal olup, hiç olmadı en azından sınıftan etkilenen bir siyaset olduğunu belirtiyor.

Michaels'ın *What Matters* isimli makalesiye ırkçılık ve cinsiyetçilik karşıtı hareketlerle toplumdaki tüm ırkçılığı ve cinsiyetçiliği ortadan kaldırmada başarılı olunabilse bile, ekonomik açıdan eşit bir toplum yaratmanın mümkün olmayacağına dikkat çekiyor. Michaels bu noktada şu soruyu soruyor: "Peki bazı alanlarda bu kadar ilerleme kaydetmişken, başka alanlarda neden bu kadar geri kaldık?" Verdiği cevap ise hedefi tam on ikiden vuruyor. "İlerleme kaydettiğimiz alanlar, neoliberalizmin en derin değerleriyle temelde uyum içinde olan alanlar olmuştur; ilerleme kaydedemediğimiz alanlar ise değildir." Zira ekonomik eşitsizliğe gösterilen müsamaha ve ırkçılığa, cinsiyetçiliğe ve homofobiye artan tahammülsüzlük neoliberalizmin temel karakterleridir.⁴⁴ Hal böyleyken, neoliberalizmin eşitsizlikleri ırkçılık ve cinsiyetçilik kaynaklı olmadığından, ırkçılık ve cinsiyetçilik karşıtlığı bu eşitsizlikleri bırakalım çözmeyi, bu sorunun üzerine bile gitmeyecektir. Neoliberal ideal, tüm etnik köken ve cinsiyetten zenginlerin zenginliklerini doyasıya çıkarabilecekleri bir dünya olup, eğer bir eşitsizlik varsa bu mutlaka ayrımcılıktan kaynaklı olacaktır,

44 No Politics But Class Politics. s. 38

kapitalist sömürden değil.⁴⁵

Reed ise *The Limits of anti-Racism* makalesinde ırkçılık karşıtlığının nasıl ABD solunun en favori konsepti haline geldiğini, ancak bugünkü ırkçılık karşıtı hareketlerle özellikle 60'lardaki hareketler arasındaki büyük farka dikkat çekiyor. Reed'e göre bugünkü hareketlerin somut bir hedefi yoktur, ırkçılığa olabildiğince genel bir çerçeveden karşılardır, o kadar. Ancak 60'lardaki yurttaşlık hakları hareketinde hedef somut olarak siyahi Amerikalıların tam vatandaşlık haklarına sahip olması, ten rengine dayalı ayrımcılığa bir son verilmesi ve herkesin iş sahibi olmasıydı. ABD solunun bir başka problemininse Marx karşıtlığı olduğu da belirtilirken,⁴⁶ ırkçılık karşıtlarının şu an sınırları içinde hareket ettikleri neoliberal demokrasi bakış açısıyla devam edip, somut hedefler belirlemedikleri ve Marx'a uzak durdukları sürece bir yere varamayacaklarından söz ediliyor.

Reed sıradaki *From Black Power to Black Establishment: The Curious Legacy of a Radical Slogan* makalesinde bir zamanlar büyük yankı uyandırmış ve destek bulmuş *Black Power* hareketinin tüm militan duruşu ve radikal söylemlerine rağmen aslında her sorunun kaynağını ırka dayalı argümanlara indirgemiş ve etnik kökeni baz alan bir siyaset gütmüş bir hareket olduğunu belirtip, tüm amacının ve bugünkü mirasının gerçek eşitsizliği ortadan kaldırmak değil de, siyahilerin de yönetici sınıfta temsil edilmesi gerektiği olmasından bahsediyor.

Beyond the Great Awakening: Reassessing the Legacies of the Past Black Organizing başlıklı makedeyse Reed, zaman içinde yoğunluğu giderek artmış "voklaşmanın" siyah Amerikalıların zorluklarını ve mücadelelerini "ırkçılık", "beyaz üstünlüğü" veya "siyah karşıtlığı" olarak adlandırılan tek yönlü, tarih ötesi ve idealize edilmiş bir soyutlama tarafından harekete geçirilmiş olarak tasvir eden bir el çabukluğu manevrası yoluyla tarihsel özgüllüğünü reddetmeye dayanmakta olduğuna dikkat çekiyor ve bu dönemin büyük çelişmesine dikkat çekiyor: "Siyah Amerikalılar arasında gerçek sınıf eşitsizliği arttıkça, ırkçılık karşıtı politikaların harareti bu durumu inkâr etmek

45 age. s. 41

46 age. s. 49

için daha da mantıksız boyutlara ulaşıyor.”⁴⁷

Michaels ise *The Trouble with Diversifying the Faculty* isimli makalesinde ABD'deki üniversitelerin, özellikle de elit olarak bilinen “Ivy league” kategorisine dahil Harvard, Yale, Princeton gibi üniversitelerin geçmişe oranla gerçekten de daha farklı ten rengi, cinsel tercih ve cinsiyete sahip öğrencileri bölümlerine kabul etmesine rağmen, kapıların fakir öğrencilere hala kapalı olduğunu verileriyle ortaya koyuyor ve üniversitelerin de desteğiyle tecelli eden yeni Amerikan rüyasını şöyle tanımlıyor: “Daha eşit bir toplum değil, eşitsizliğin daha eşit dağıldığı, kazananlardan birkaçının beyaz olmayanlardan, kaybedenlerden birkaçının da beyazlardan oluştuğu bir toplum.”⁴⁸ Zira Amerikan elitlerine göre eğer söz konusu eşitsizlik ırk veya cinsiyete dayalı değilse, ortada herhangi bir eşitsizlik sorunu yoktur.

Reed ve Merlin Chowkwanyun'un ortaklaşa yazdığı *Race, Class, Crisis: The Discourse of Racial Disparity and Its Analytical Discontents* başlıklı makaledeyse 2008 ekonomik krizinin burjuvazinin yazarları tarafından siyahi Amerikalılar üzerindeki etkisinin tamamıyla ırka dayalı argümanlara indirgenerek açıklanması ve kapitalizmin sanık sandalyesinde yerini almamasından dem vuruluyor. Metodolojik kısırlığına rağmen araştırmaları mercek altına alınan yazarların neden ırka indirgemeci yöntemden vazgeçemediklerine cevap arayan Reed ve Chowkwanyun, yazarların kaygılarının “ilk etapta yıkıcı piyasa kaprislerine karşı sürekli mücadele etme ihtiyacını ortadan kaldıran olumlu bir alternatif toplum vizyonundan ziyade, neoliberal fare yarışında daha iyi bir mücadele şansına sahip olabilecek rekabetçi bireysel azınlık temsilcileri yaratmak”⁴⁹ olduğunu belirtiyor.

The Political Economy of Anti-Racism isimli yazıdaysa Michaels, ABD'deki elit üniversitelerin siyahi ve beyaz Amerikalı siyasi elitlerin çıkarları ve talepleri doğrultusunda kampüslerdeki işçi sınıfı merkezli siyaset ve hareketleri bastırmasını ele alıyor ve bu makalenin aslında *Jacobin* için yazıldığını, ancak *Jacobin*'in hem o zamanlarda ağır basan kimlikçi sol karakteri hem de ABD'deki okuyucuları arasında

47 age. s. 62

48 age. s. 68

49 age. s. 95

o elit üniversitelerden hatırısayılır sayıdaki “kısa dikkat süresine sahip zengin gençler”i yabancılaştırmamak uğruna reddedişine değiniyor. Kimlik siyasetinin sınıf siyasetine bir alternatif olamayacağını, ancak onun bir biçimi olabileceğini belirten makale üniversiteler nezdindeki iddialarını, gelir eşitsizliğini ve iş ve eğitime erişimin zorluklarını güncel sayısal verilerle destekliyor ve şöyle bitiriyor: “Eğer kapitalizme karşı durmazsak ... ayrımcılığa karşı cehennemın donacağı güne kadar savaş verelim, ekonomik eşitsizliğe hiçbir çare üretemeyiz.”

Michaels sıradaki makalesi *Autobiography of an Ex-White Man: Why Race is nor a Social Construction*’da ırk konseptinin toplumsal bir kurgu olmadığını anlatmaya çalışıyor: Siyahi biri birdenbire artık siyahi biri olmaktan çıkamaz. Çünkü kişinin ırkının ne kişinin ne yaptığıyla bir ilgisi yoktur. Ancak her ne kadar “ırk” konsepti biyologlar ve antropologlar nezdinde artık ciddiye alınan bir kategori olmasa da, gündelik yaşamımızda insanların ezici çoğunluğunun “ırk” konseptine inanmaya devam etmesi ve dünyaya bu gözlükten bakması da gözardı edebileceğimiz bir gerçek olamaz diyor. Makale sınıfı, ırk arasındaki farkların da masaya yatırılmasıyla noktalıyor. Hemen ardından takip eden *Believing in Unicorns* makalesindeyse Michaels ırk diye bir şeyin olmadığını iddia eden tarihçi Barbara Fields ve sosyolog Karen Fields’in *Racecraft* isimli kitabını, bir önceki makalesindeki argümanlarından destek alarak eleştiriye tabi tutuyor.

Reed ise *From Jenner to Dolezal: One Trans Good, the Other Not So Much* başlıklı makalede aynı zamanda transseksüel kimliği savunmaya kendini adanmış ırksal kimlikçilerin ABD’deki ünlü transseksüel Caitlyn Jenner vakasında yaşadıkları muammaları ele alıyor. Kimlikçi solun “dikkatimizi, toplumdaki önemli adaletsizliklerin tanımlayıcı kimlik diliyle anlaşılması gerektiğini ‘kanıtlayan’ istatistiksel eşitsizliklere ve epizodik öfkelerle odaklamamız gerektiği” yönündeki talebi yüzünden kapitalistlerin her ırktan, cinsiyetten ve cinsel yönelimden emekçi insanların son yüzyılda uğruna mücadele edip kazandığı sosyal korumanın her parçasını yok edip piyasalaştırdığının da altı çiziliyor.⁵⁰

50 age. s. 145-6

Michaels'ın *Identity Politics: A Zero Sum Game* isimli yazısıysa kimlik siyasetinin hiçbir şekilde sol bir politika olmadığını, çünkü içinde işsizliği, ekonomik eşitsizlikleri ortadan kaldırmanın esamesinin okunmadığı belirtiliyor. Özünde neoliberal ajandanın çıkarlarıyla örtüşen bu siyasetin ABD solunda da güçlü bir yankı bulması yüzünden ABD'de tartışılması gereken sorunun bir CEO'nun bir günde bir işçinin bir yılda kazandığı parayı kazanması olmak yerine "Acaba yeterince kadın CEO'muz var mı" sorusuna dönüşmüş olmasından dem vuruluyor.

Reed'in *'Django Unchained', or, 'the Help': How 'Cultural Politics' Is Worse Than No Politics at all, and Why* başlıklı makalesi ise *Django Unchained* ve *the Help* başta olmak üzere *Matrix*, *Firefly* gibi çeşitli, güya sistem karşıtı film ve dizilerin aslında hiç de öyle olmadıkları Marksist bir bakış açısıyla ortaya konuyor. Bahsi geçen tüm eserlerin, örneğin *Django Unchained*'in derdinin köleliğin ortadan kaldırılması değil, köleliğin sadece mevcut haliyle ne kadar acımasız olduğu ve dolayısıyla statükoyu kabul eden ve herhangi bir alternatif dünya olduğunu reddeden yapımlar oldukları vurgulanıyor.

Who Gets Ownership of Pain and Victimhood? isimli makaledeyse Michaels siyahilerin çektikleri acıları beyaz sanatçıların resmedip resmedemeyeceği üzerindeki mevcut tartışma hakkında fikirlerini paylaşırken acının bile artık kapitalist sistemde özelleştirildiğinden bahsediyor ve bu tarz tartışmalar yüzünden sınıf siyasetinin, kimlik siyaseti altında daha da derinlere gömüldüğünden yakınıyor. Zira Michaels'a göre artık "Bir ırkın kültürünün temellük edilmesi, toplumsal mücadelenin odağı olarak işçilerin emeğinin temellük edilmesinin yerini almıştır."⁵¹

Michaels, Zamora ile ortalaşa yazdığı *Chris Killip ve LaToya Ruby Frazier: The Promise of a Class Aesthetic* isimli makalede fotoğrafçılığın işçi sınıfı için nasıl bir propaganda ve ajitasyon aracı olduğunu ve olmaya da devam edebileceğini, başlıkta adı geçen fotoğrafçılar üzerinden tartışıyor. Zira yazarlara göre ABD'de sınıf siyaseti sınıf fikri varolduğu sürece varolmaya devam edecektir ve fotoğraflar da sınıfı

51 age. s. 200

fotoğraflayarak burada önemli bir katkı sunabilecektir.

Kitapta geri kalan dört röportajdaysa editörler, Reed ve Michaels ile bu yazdıkları makaleler hakkında kısaca sohbet ediyorlar. Makalelerde halihazırda vurgulanmış noktaları bir kez daha vurgulayan röportajlar bir bakıma kitabın sahip olduğu ana fikri, yani toplumdaki eşitsizliği ortadan kaldırmak istiyorsak sınıf siyasetine alternatif bir siyaset güdemeyeceğimiz gerçeğini, tekrar ve tekrar okuyucuya hatırlatıyor. Ancak konuştukları her şey bir tekrardan ibaret değil. Örneğin, son röportajda sol popülizmin sağ popülizmden tek farkının aynı vazoyu farklı kulpundan tutmuş olması ifade edilirken, Laclau ve Mouffe'nin modelindeki sol popülizmin yumuşatılmış ve hadım edilmiş bir sol siyaset olduğu öne sürülüyor.⁵²

Sorun Ortada, Peki Ne Yapmalı?

"No Politics But Class Politics" kimlik siyasetinin, özellikle de ırkçılık karşıtlığının tüm eksikliklerini, yanlışlarını ABD'deki nesnel gerçekliğe sık sık atıflarda bulunarak ortaya koyan ve sınıf odaklı siyasetin neden elzem olduğunu tekrar ve tekrar hatırlatan bir eser. Hemen hemen her makale ve röportajda, kimlik siyasetinin neoliberalizmin sınırlarını kontrol ettiği bir çerçevede hareket ettiği sürece politik ekonomiden kaynaklı temel eşitsizliği ortadan kaldıramayacağını, zaten kaldırması gibi de bir hedefi olmadığı vurgulanıyor. Peki Reed ve Michaels böylesine bir ustalıkla açığa çıkardıkları sorunu ve altını çizdikleri eksikliklere karşı ABD'nin solcularına ve ilerici güçlerine ne yapmalarını öneriyorlar? Önerileri sadece soyut bir şekilde, kitabında başlığı gibi, sınıf siyasetinden başka siyaset olmaz deyip yetinmekle mi sınırlı yoksa bunun içini doldurabiliyorlar mı? Ne yazık ki kitapta sorun son derece net bir şekilde ortaya konsa da, ne yapılmalı sorusuna verdikleri cevap da bir o kadar genel: "Sınıfı merkezine koyan bir siyaset yapılmalı". Bu siyasetin nasıl yapılabileceğine dair öneriler, kalpleri iyi bir amaç uğruna atsa da şu anki halleriyle neoliberalizmi besleyen ve ona hiçbir şekilde rahatsızlık vermeyen, aksine ona entegre bir şekilde, ırkçılık ve cinsiyetçilik karşıtı ABD bazlı hareketlerdeki insanların nasıl kazanılabileceğine dair bir takım fikirler

52 age. s. 307-8

bu kitabı oluşturan makalelerde ne yazık ki mevcut değil. Birbirinden değerli yazılar problem ve yanlışları en küçük detaylarına kadar işaret ederken aynı titizlik çıkış yolu, çözüm için gösterilmemiş. Yolda giderken bir trafik levhası düşünün; üzerinde gideceğiniz yerin ismi yazılı ama ne ne tarafa dönmeniz ne de hangi yolu almanız gerektiği hakkında en ufak bir göstergeye sahip olmayan bir levha olsun bu. Nereye gideceğinizi biliyor olursunuz ama oraya gitmek için nasıl, nereden başlayacağınız hakkında en ufak fikriniz yoktur. İşte bu kitabın da çözüm önerisi aynı böyle.

ABD’de fiziken bulunmaya gerek olmadan bile farkedilebilen solun örgütsüzlüğü ve bunun sonucunda her seçimde sırf “kötünün iyisi” kazansın diye neoliberal demokratları desteklemeye mecbur kalan ABD solcuları bu kitabı okuduklarında neyi yanlış yaptıklarını anlayacak olsa bile yapmaları gereken şeyi nasıl yapacakları konusunda kafa karışıklığı yaşayacaklardır. Bu yüzden özellikle Marksist aktivist geçmişinden ötürü Reed’in, ABD’de cumhuriyetçiler ve demokratların hegemonyası altındaki siyasetin karşısına mutlak bir şekilde üçüncü bir alternatifin, örgütlü ve kitlesel bir sosyalist partinin oluşturulması ve çıkarılması gerekliliğine dair bir fikirle çıkmasını ya da en azından böyle bir partinin gerekliliğine ufak da olsa bir atıfta bulunmasını dilerdim. Ancak kitapta da 2016 seçimlerinde kendini “demokrat sosyalist” olarak tanımlayan Bernie Sanders’ı desteklediğini ifade eden ve ondan övgüyle bahseden Reed de sanki ikili parti sistemini en azından şimdilik kabullenmiş gibi duruyor. Tabii böyle bir kabulleniş ayrımcılıkların ortadan kaldırılmasına dair tüm girişimleri bir kenara bırakalım, ekonomik eşitsizliğin de ortadan kaldırılması için umudu demokrat partideki “solcu” neoliberallerin parlamentodaki varlıklarına ve parti içindeki nüfuzlarına bağlanmış olması anlamına gelecektir ki bu da boş bir hayalden başka bir şey olmayacaktır. Bunun doğal bir sonucuysa, sadece ırkçılık ve cinsiyetçilik karşıtı hareketlerin halen bu “solcu” neoliberallerin hegemonyasında kalması değil, bu hareketler siyasetlerinin merkezine işçi sınıfını koysa dahi böyle bir siyaset neoliberal demokratların çıkarlarıyla katıyen uyummayacağından, daha beşikte kaçınılmaz olarak can vereceğidir. Bu sebeple Reed ve Michaels’ın şu anki haliyle neoliberalizmle son

derece uyumlu ırkçılık ve cinsiyetçilik karşıtı hareketlerden politikalarının merkezine işçi sınıfını almalarını beklemleri çelişkili bir durumdur.

Halbuki ABD’de tüm eşitsizliklere bir alternatif sunacak, bağımsız sosyalist bir partinin oluşturulması ve ikili parti sisteminin aşılma-ya zorlanması sadece ABD’li işçi ve emekçilerin değil aynı zamanda tüm ezilenlerin ve ayrımcılık gören kesimlerin ve onları destekleyen hareketlerin de avantajına olacaktır. Böylesi bir durum en başta bu tarz hareketlerin artık neoliberalizm tarafından sönmölenmesinin önüne geçmiş olacaktır. Çünkü artık gerçek bir alternatif olduğundan “solcu” neoliberal demokratlarla bağlarını koparma hürriyetine kavuşacak hareketler, yeni parti içinde veya partiyle yakından olsun uzaktan olsun etkileşimleri sonucunda sınıf bilinci kazanacak ve nasıl her sosyalistten bir azınlık, cinsiyet ve cinsel tercih eşitliğini savunacak bir birey yaratacaksa, halihazırda bu eşitlikleri savunan bir bireyden de bir sosyalist yaratacaktır. Bu koşullar altında azınlıkların haklarını savunan ve ayrımcılıklara karşı duran bu hareketler, “solcu” neoliberal demokratların hegemonyası altında kaybettikleri öfkelerini geri kazanmış ve doğru tarafa doğru yönlendirebilmiş olacaklardır. Zira ırkçılık ve cinsiyetçilik karşıtı hareketler şu anki halleriyle ve neoliberalizmin ırkçılık ve cinsiyetçilik karşısında attığı adımlardan ötürü öfkeleri köreltilmiş durumdadır. Bu bakımdan tıpkı Walter Benjamin’in bahsettiği Avrupalı sosyal demokratların öfkelerini elinden alarak zayıflattığı işçi sınıfına benzemektedir. Halbuki Lenin’in de çok daha önce önemini kavradığı öfke, hele hele proleter öfke, doğru yönlendirilirse, kitlelerin önünde hiçbir şey duramaz. Kısacası çözümün önkoşulu, örgütlenmektir.

Ancak şu anki konjonktürde ABD’de politika bir süre daha sağcı neoliberallerle solcu neoliberalerler arasındaki “kültür savaşları” veya “vok taraftarları ve vok karşıtları” gibi moda olmuş kelimelerin gölgesinde kimlik siyaseti odaklı ceyran edeceğe benzer. Zira gördüğümüz gibi, kimlik siyasetinin neoliberalizmle çelişen herhangi bir tarafı yoktur. Neoliberaler hisselerini, mal varlıklarını ve şirketlerin yönetim kurullarındaki koltuklarını kaybetmektense o yönetim kuruluna bir kaç siyahi, kadın ve LGBTQ birey almayı tercih etmiştir ve etmeye de

devam edecektir.

Bu gerçeklikte şimdilik ABD solu için tek yol gösterici şeyin günlük deneyimlerden çıkarılacak dersler olduğu ortaya çıkmaktadır. “Solcu” neoliberallerin de tek dertlerinin aslında sermayenin devamlılığını sağlamak olduğu ve tüm ayrımcılık konusundaki tüm ileriliklerinin sırf politik ekonomileriyle uyumlu olduğundan kaynaklı olduğu düzenli bir şekilde hem içine düştükleri ve düşmeye de devam edecekleri çelişkili durumlarla⁵³ hem de Reed ve Michaels gibi nüfuz sahibi yazarların gözlemleriyle ifşa edildikçe umut da hala var olmaya devam edecektir. Ne var ki Hegel’den öğrendiğimiz gibi fikirlerin seyri olayların seyrinin her daim gerisinde kalır.⁵⁴

Tabii kimlik siyasetinin günlük politikadaki ağırlığı artık sadece ABD ile sınırlı değildir. Kitapta da çok kısaca değinildiği üzere Fransa’da da siyasetin “Amerikanlaşmasıyla” orada da iktidar ve muhalefet partileri aralarında “vok taraftarları - vok karşıtları” olarak iki kampa bölünmüştür. Ve sınıfı inkar ederek sınıf siyasetini çöpe atan “Amerikanlaşmış” siyasetin yarın başka yerlere de yayılmayacağını bir garantisi yoktur.

Siyasetin “Amerikanlaşması”

Peki siyasetin “Amerikanlaşması” ile kastedilen nedir? Kitapta Reed ve Michaels bunu doğrudan açıklamazlar da kavramı kullandıkları

53 Örneğin, Columbia University’nin kadın ve Mısır kökenli rektörü (ve eski Bank of England ve IMF başkan yardımcısı) Minouche Shafik kimlik siyaseti güden hareketler tarafından rektör seçildiği zaman alkışlanmıştı. Ancak üniversite öğrencileri İsrail’in Gazze ve Filistin’deki soykırımını protesto için kampüste eylemlere giriştiğinde, her etnik köken ve cinsiyetten kişilerin oluşturduğu öğrenci grupları, çeşitliliklerine bakılmaksızın, savundukları şey kapitalist güçlerin ve onlar tarafından fonlanan üniversitenin de çıkarlarıyla ters düştüğünden, Theodor Adorno’nun da bir zamanlar yaptığı gibi rektörün de kampüse polis getirtmesi üzerine tutuklanmıştı.

54 Örneğin, Reed ve Michaels’ın kimlik siyasetine ters düşen makalesini sitesinde yayımlamak istemeyen Jacobin bu tarihten sonra, kimlik siyasetinin sefaletini gerçekte tecrübe iyce etmesiyle birlikte, çeşitli aralıklarla, aralarında Reed ve Michaels’ın kitabının pozitif bir incelemesi de olmak üzere, kimlik siyaseti yerine artık sınıf siyasetinin merkeze konması gereken bir mesaja sahip çeşitli makaleler yayımlamıştır. Bkz: <https://jacobin.com/2017/08/identity-politics-gay-rights-neoliberalism-stonewall-feminism-race>, <https://jacobin.com/2023/12/no-politics-but-class-politics-review-identity-race-working-class-adolph-reed-walter-benn-michaels>, <https://jacobin.com/2024/10/all-that-remains-of-neoliberal-identity-politics-is-fascism>, <https://jacobin.com/2022/05/elite-capture-identity-politics-philosophy-olufemi-taiwo>

içerik üzerinden şöyle okunabileceğini düşünüyorum. Öncelikle burada illa iki partili bir sistem önkoşul değildir. Zira çok partili Fransa örneği böyle bir gereklilik olmadığını hemen kanıtlamaktadır. Ancak iki partili sistem bir önkoşul değilse bile, bir tarafın (tek bir parti olabilir veya birkaç parti, örgüt, hareket olabilir) muhafazakar-gerici diğer tarafınsa ilerici olduğu bir ayrım yapabiliriz. Bu oldukça kaba ve basit tanımlamaya göre, farzedelim ki, ülkemizdeki AKP-MHP iktidar bloğu ABD'nin muhafazakar cumhuriyetçi partisiyle, ana-muhalefet partisi CHP ise ABD'nin ilerici demokrat partisiyle özdeş olsun. Ama analojimiz daha burada yerle bir oluyor çünkü ilk eşleştirmemiz az çok tutsa da, CHP'yi ABD'nin demokratlarına eşleştirmiyoruz. Zira CHP, her ne kadar AKP-MHP bloğuna oranla daha ilerici bir konumda olsa da, LGBTQ'ların yanında durup, bayrağını (çıkarları için olsa da) dalgalandıran ABD demokratlarından daha gerici bir düzlemde konumlandırılmak zorundadır. Herhalde “sosyal demokrat” olma iddiasındaki CHP'nin LGBTQ'ların yanında durmadığını, parti içinde LGBTQ komisyonlarına sahip olmadığını hatırlatmamıza gerek yok. Ancak CHP sadece cinsel tercih noktasından ABD'nin demokratlarından ayrılmıyor. CHP'nin Türkiye'deki en büyük azınlık Kürtlerle ilişkisi de son derece problematik. Erken Kemalizm döneminde açık bir düşmanlık yürüttüğü Kürtleri genellikle (çıkarları için de olsa) seçim zamanları birden hatırlayıveren bir partiden bahsediyoruz.

Kısacası ABD demokratları gibi kimlik siyaseti güdüp, onu çıkarları için de olsa tümüyle sahiplenecek bir CHP en azından şu süreç içerisinde mevcut değil. Eğer CHP bir kimlik siyaseti güdecekse ve güdüyorsa, o da şu an için ülkede yaşayan herkesin (o da muhtemelen Kılıçdaroğlu'ndan bu yana “davul zurnayla göndermek” istedikleri Suriyeli ve Afgan sığınmacılar hariç) etnik kökeni ne oluyorsa olsun “Türk” sıfatı altında gruplandırılacağı bir kimlik siyasetinden başka bir şey olamaz. CHP'nin durumu böyleyken, ABD demokratlarının ABD solunu ve ilerici güçlerini sönmüleyerek onları sahte bir ilericiliğe sahip kimlik siyasetine sıkıştırıp bırakacak bir benzerinin bugün için Türkiye'de mevcut olmadığını söyleyebiliriz o halde. ABD'nin örgütsüz solu karşısında bizim solumuzun, sosyalistlerimizin ve ko-

münistlerimizin de örgütlülüğü ve sınıf odaklı siyasetini göz onunda bulundurursak, Türkiye'deki siyaset henüz kitaptaki anlamıyla "Amerikanlaşmış" sayılamaz. Ancak bu başkalarının tecrübelerinden ders çıkarmada muaf olduğumuz anlamına da gelmemelidir.

Çıkarılacak Dersler?

Herhalde herkesin de kabul edeceği gibi bu örneklerden ve kitaptan çıkarılacak temel ders, eğer asıl derdimiz toplumdaki eşitsizliklerin temel sebebi kapitalizmi ortadan kaldırıp yerine sosyalist bir toplum inşa etmekse, sınıf odaklı siyasette ısrarcı olmaya devam etmemizin büyük önemidir. Bunun hemen ardından örgütlü olmanın önemi kendini göstermektedir. ABD'de onca solcu ve ilerici akademisyenin varlığına ve ürettikleri değerli kuram ve fikirlere rağmen örgütlü ve kitlesel bir sosyalist partinin var olsaydı bile başkanlık seçimlerinde yer alamayışı (aslında sistem tarafından olmasına izin verilmeyişi) ABD soluna dağınık bir görünüm vermekle kalmıyor, nereye gideceğini bilmeyen solcu ve ilericilerin "solcu" neoliberaler tarafından da sönmelenmesine yol açmaktadır. Bundan başka partinin işçi sınıfına ve emekçilere sınıf bilinci aşılmasının da önemi bariz bir şekilde ortadadır. Çünkü ABD örneğinde gördüğümüz gibi yanlış teşhis yanlış tedaviye yol açmakta ve hiçbir problemi de ortadan kaldırmamakta, aksine problemin devamlılığına katkı sunmaktadır.

Elbette buradan da çıkarılacak sonuç ırkçılık, cinsiyetçilik karşıtı hareketlerin boşverilmesi değildir. Bu tür hareketler zaruridir ve her zaman desteklenmelidir. Zaten ırkçılık ve cinsiyetçilik karşıtı, kısacası kimlik siyasetini oluşturan tüm ayrımcılık karşıtı fikirler (ama siyasetin icra ediliş şekli ve neoliberalizm tarafından sönmelenmiş ve sınıfı dışlayan haliyle kendisi değil) içsel olarak devrimci düşüncelerdir. Ancak sınıf odaklı sosyalist bir siyaset çatısı altında buluşturulmadıkları ve Plehanov'un 1883'de kullandığı bir ifadeyi kullanacak olursam, "yerini dünyada başka hiçbir patlayıcının alamayacağı bir tür dinamite"⁵⁵ dönüştürülmedikleri sürece verecekleri örgütsüz mücadele, Reed ve Michaels'ın defalarca örneklendirdiği gibi, asla

55 Plekhanov, G. (1977). Selected Philosophical Works, Volume 1. Moskova: Progress Publishers. s. 90

nihai bir zaferle, tüm eşitsizliklerin sebebi kapitalizmin yenilgisiyle taçlandırılmayacaktır. Kapitalizm bir bakıma ilericidir, doğru! İşçinin teninin rengine, cinsiyetine, cinsel tercihinin bakmadan sömürsömürebildiğince. Hatta o işçilere “yeterince çalışırlarsa” bir gün kapitalist olabileceklerini peygamber gibi vaatettikten sonra bunu bir şekilde başaranları derhal arasına kabul eder, ayrımcılık yapmaz. Ancak eşitlik bunun neresindedir? Hiçbir yerinde. Zira kapitalist sistemin önkoşulu hiçbir zaman eşitlik olmamıştır.

İşte bu yüzden ki Türkiye İşçi Partisi gibi bir işçi sınıfı partisinin etnik kökeni, cinsiyeti, cinsel tercihi ne olursa olsun, üretim araçlarına sahip olmayan ve hayatını sürdürürebilmek için emek gücünü satmak zorunda kalan işçi ve emekçi herkesi devrimci harekette buluşturması ve büyüyerek de buluşturmaya devam edecek olması son derece kıymetlidir. Bu noktada her sosyalistin göreviyse ekonomik koşulların kökenine, cinsiyetine bakmadan her gün doyasıya sömürdüğü Türkiyeli işçi sınıfının içindeki potansiyel enerjinin kinetik bir enerjiye dönüşmesine yardımcı olmak ve bu esnada işçi sınıfının, sınıf harici siyasetlerle veya burjuvazinin sosyologlarının yakıştırdığı yaka renkleriyle bölünerek zayıflatılmasını amaçlayan girişimlerine hazırlıklı olmak ve amansız bir mücadele vermektir.

KOMÜNİST

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞİNİ

Türkiye İşçi Partisi'nin mevcut ekonomik darboğaz karşısında halkçı ve kamucu bir karşı-reçete arayışının tarifi olan ve TİP Bilim Kurulu'nun katkılarıyla hazırlanan Halk için Ekonomi Paketi (HEP), düzenin yanıtlayamadığı sorulara akılcı ve kolaylıkla uygulanabilir çözümler içerirken sorunun kaynağını da göstermeyi atlamıyor. Sorunun kaynak değil bölüşüm sorunu olduğu konusunda metinde bir soru işareti bulunmuyor.

HEP, ekonomik çözümlü bütünlüklü bir müdahale paketi olarak vergide adaleti enflasyonla mücadeleyle, kamusal hakları asgari ücretle, sendikal örgütlenme özgürlüğünü barınma fonlarıyla bağlantılandırıyor. Birinde veya birkaçında değil, Türkiye ölçeğinde bir ekonomiyi ayağa kaldıracak tüm ekonomik unsurlarda değişiklikler öneriyor.